

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
VANCOUVER, CANADA
THE INSTITUTE OF EAST EUROPEAN LAW
(REGENSBURG, GERMANY)
DEPARTMENT "SCIENCE, INNOVATION AND
COOPERATION" OF THE TRAINING CENTER OF THE
STATE TAX SERVICE UNDER MINISTRY OF ECONOMY
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN
FORENSIC SCIENCES CENTRE OF THE MINISTRY OF
JUSTICE OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC,
BAKU C., AZERBAIJAN
KARAGANDY STATE UNIVERSITY, KAZAKHSTAN
ДП «ЦЕНТР СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЕКСПЕРТНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ»
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО
ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф.Г.
БУРЧАКА НАПРН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА»

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЯРОСЛАВА МУДРОГО
ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ ТА ПРАВА
БЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА»
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА,
ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЛЬВІВСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА»
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ РИНКОВИХ ВІДНОСИН»
ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
«АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ»

МАТЕРІАЛИ

XV Міжнародної науково-практичної конференції
«Інновації та перспективи сучасної правової науки»
28 ЛИСТОПАДА 2024 р.
м. КИЇВ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Брайковська Н.С., ректор Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат технічних наук, професор;

Горбань А.В., перший проректор Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат історичних наук, доцент;

Скок П.О., проректор з наукової роботи Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат наук з державного управління, доцент;

Дудник Ю.П., проректор з науково-педагогічної роботи Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат педагогічних наук, доцент;

Добкіна К.Р., в.о.декана юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук, професор, дійсний член Транспортної Академії України;

Клюєва Є.М., завідувач кафедри господарського та транспортного права Юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук, професор, дійсний член Транспортної Академії України;

Мусянко А.В., завідувач кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної Академії України;

Озель В.І., в.о. завідувача кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Матвійчук А.В., завідувач кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук, доцент;

Мусянко В.В., професор кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної Академії України;

Савицька С.Л., доцент кафедри Правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;

Михайлов В.О., старший викладач кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ;

Стародубова О.А., доцент кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Васильчук С.С., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;

Мартюк А.С., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;

Киренко С.Г., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Кобілянський О.Л., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Часова Т.О., доцент кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;

Савицький Д.О., доцент кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Баськов В.В., доцент кафедри правосуддя Юридичний факультет ДУІТ, кандидат юридичних наук;

Горбань Є.А., доктор філософії, старший викладач кафедри господарського та транспортного права Юридичного факультету ДУІТ;

Богатих Д.С., асистент кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного факультету ДУІТ;

Хоркавий С.В., старший викладач кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ;

Бурдоносова М.А., доцент кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент.

Подолія Ю.О. доцент кафедри господарського та транспортного права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент.

Вітко О.Ю., доцент кафедри господарського та транспортного права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент.

«Інновації та перспективи сучасної правової науки»
- Матеріали XV Міжнародної науково-практичної
конференції. – К.: ДУІТ, 2024 – 351 с.

У збірнику матеріалів XV Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації та перспективи сучасної правової науки» 28 листопада 2024 р. Висвітлено перспективи розвитку цивільного, міжнародного морського, господарського та транспортного права, кримінальної та адміністративної відповідальності, проблеми правового регулювання відповідальності за правопорушення на транспорті, через призму міжнародного досвіду, розглянуто актуальні проблеми всіх галузей права в умовах сьогодення.

*Для науково-педагогічних працівників та аспірантів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу в редакції
авторів.*

©Юридичний факультет, ДУІТ, 2024

ЗМІСТ
СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО І
ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

V. Gutsuliak 15
ROLE OF THE IMO IN THE FORMATION OF A
LEGAL REGIME FOR MARITIME AUTONOMOUS
SURFACE SHIPS

Клюєва Є. М. 21
ПРАВОВІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА
В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ

В. Шатохін 24
МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО КОНТРОЛЮ У
ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Вітко О. Ю. 30
АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТІ ЗА
ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ
ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА АДАПТАЦІЯ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Риженко О. С. 38
ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ МОЖЛИВОСТІ
ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ПІД
ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

<i>Є. Смуригін</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ	43
<i>Старик В. М.</i> ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ	46
<i>Подольн Ю. О.</i> ПРОБЛЕМИ РИНКУ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	52
<i>Юрчук О.В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ФІЗИЧНА ОСОБА- ПІДПРИЄМЕЦЬ» ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	56
<i>Вовченко О. В., Литвин А. В.</i> МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ПРИ КОНЦЕНТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: АНАЛІЗ КЕЙСУ РИНКУ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД УКРАЇНИ	62

СЕКЦІЯ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

<i>Eminli N.</i> PRIVATIZATION AND LOSS OF PROPERTY RIGHTS	67
--	----

<i>Mustafayeva A.</i>	72
STATUS OF THE LABOUR LAW SUBJECT: IN THE CONTEXT OF THE LEGISLATIVE PROVISIONS OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN	
<i>Aliyev N., Afandiyev K.</i>	80
IMPROVING LAND TAX COLLECTION EFFECTIVENESS IN RELATION TO AGRICULTURAL LANDS	
<i>Заїка Ю. О.</i>	87
РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ДОКТРИНИ НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ	
<i>Абрамчук Д. В.</i>	90
ПРИМІРНИЙ ДОГОВІР В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	
<i>Галянтич М. К.</i>	94
ДОГОВОРИ НАЙМУ ТА ОРЕНДИ НЕРУХОМОГО МАЙНА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
<i>Камінська Н. С.</i>	99
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	
<i>Murzalyeva Zh.T.</i>	104
THEORETICAL BASIS OF LEGAL CONSOLIDATION OF CITIZENS' HOUSING RIGHTS	
<i>Мусяєнко В. В.</i>	111
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ І СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	

<i>Nukusheva A., Apsimet N., Abdizhami A.</i>	117
FOR REGULATING HOUSEHOLD SOLID WASTE MANAGEMENT IN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND PROSPECTS	
<i>Шишка Р. Б.</i>	125
СТАДІЇ ДЕЛІКТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	
<i>Мартюк А. С.</i>	130
ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА СВІТОВУ ЕКОЛОГІЮ	
<i>Нестерцова-Собакарь О. В.</i>	133
СУДОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ, НЕВИЗНАНИХ ЧИ ОСПОРЮВАНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ	
<i>Новосельська І. В.</i>	138
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ	
<i>Федорченко Н. В.</i>	140
ВІДШКОДУВАННЯ ВИКОНАВЦЕВІ ФАКТИЧНИХ ВИТРАТ ЗА ДОГОВОРОМ ПРО БЕЗОПЛАТНЕ НАДАННЯ ПОСЛУГ	
СЕКЦІЯ 4. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
<i>Hajibayli T.</i>	144
COMBATING HOSTAGE-TAKING: IN THE PRISM OF INTERNATIONAL LEGAL ACTS	

<i>Наҗієв Н.</i> SOME ORGANIZATIONAL AND LEGAL ISSUES OF INFORMATION SECURITY IN THE STATE ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN	151
<i>Аббасов У.</i> CAUSES OF CRIME AND CRIMINAL PERSONALITY: HISTORY OF SCIENTIFIC VIEWS	158
<i>Бугера О. І., Киренко С. Г.</i> ВІК ОСОБИ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВЧИНЕНОГО НЕЮ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ	166
<i>Киренко С. Г.</i> ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ З ПОСЯГАННЯМИ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	172
<i>Коломієць Н. В., Падалка В. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ВІД КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	179
<i>Бодух К. Ю., Каменський Д. В.,</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	186
<i>Матвійчук А. В.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	193
<i>Михайлов В. О.</i> ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	197

<i>Мусієнко А. В., Жук А. М.</i> ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИКО- СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ	201
<i>Петров В. В.</i> ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	204
<i>Камінський С. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ КНР	207
<i>Колісник С. В.</i> СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ БЕЗГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ	211
<i>Тернавська А. А.</i> СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВІ ОЗНАКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З РАДІОАКТИВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ	214
<i>Кобилляньський О. Л.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ПРОФАЙЛІНГ ЗЛОЧИНЦІВ	218
<i>Бурдоносова М. А.</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ	221
<i>Часова Т. О.</i> МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ	226

<i>Каменський Д. В.</i>	232
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ: АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД, УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА	
<i>Лихова С. Я.</i>	239
ПОРЯДОК НЕСЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ	
<i>Літвінова І. Ф., Козир В. С.</i>	245
ЕТИКА АДВОКАТА В ПРОЦЕСІ ЗАХИСТУ КЛІЄНТА	
<i>Полуніна Л. В., Конопля В. В.</i>	249
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ	
СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР	
<i>Стрельцов Є. Л.</i>	255
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ (ДОСВІД ФРН)	
<i>Озель В. І.</i>	259
ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	
<i>Осмолян В. А.</i>	264
ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН	

Барабаш О. О. 268
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА СВІТОВІ
ТЕНДЕНЦІЇ

Самко А. М. 277
АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК
СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙ В ОСВІТІ ДЛЯ
МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Чижев Б. І. 282
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ:
КРАЩІ ПРАКТИКИ ДЛЯ РЕФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ

СЕКЦІЯ 6. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ

Іванов В. М. 289
ЧИСТЕ ПРАВОВЧЕННЯ Г. КЕЛЬЗЕНА В
КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ.

Безега Т. М. 292
ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ
АДВОКАТСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ У НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Заяць Н. В. 297
ЯКІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ НОРМАТИВНО-
ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ПОТРЕБИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ергард Н. М. 302
ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИВАТНОЇ
СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Сидоренко Д. В. 307
ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ
СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У
СФЕРІ ОЦІНКИ МАЙНА ТА МАЙНОВИХ ПРАВ В
УКРАЇНІ

Харкевич І. П. 313
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

СЕКЦІЯ 8. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Берзіна А. Б. 318
ЕЛЕКТРОННА ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я (EHEALTHY
ТА E-ЗДОРОВ'Я) ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИКИ
ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Муляр Г. В., Фур'яка Я. А. 321
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
Ч. 1 СТ. 41 КУПАП, В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ

Бабич В. А., Леляк Я. О. 324
ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
Ч. 1. СТ. 130 КУПАП

Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. 328
КІБЕРСПЕЦСЛУЖБИ СВІТУ ЯК КРИТЕРІЙ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ІНТЕРЕСІВ У ВОЄННО-
НЕЙРОМЕРЕЖЕВІЙ КРИПТОСИСТЕМІ УКРАЇНИ

<i>Ремез К. І.</i>	335
ОСОБЛИВОСТІ ДОВЕДЕННЯ ВИНИ У ВЧИНЕННІ ПОДАТКОВОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	
<i>Миткалик С. І.</i>	340
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРОГРАМ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	
<i>Пыасова Г.</i>	345
PROBLEMS OF LEGAL SUPPORT FOR THE PROTECTION OF PERSONAL DATA OF CITIZENS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО І ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

*Vasil Gutsuliak,
Doctor of Law, Professor,
Master Mariner (Western Pacific Marine,
Vancouver, Canada)*

ROLE OF THE IMO IN THE FORMATION OF A LEGAL REGIME FOR MARITIME AUTONOMOUS SURFACE SHIPS

One of the most important challenges of recent times, which has a long-term impact on the development of international shipping, is the emergence of maritime autonomous surface ships (MASS). For the first time, such a definition was put into circulation in 2017 by International Maritime Organization (IMO). In general, MASS is understood to be vessel that, to some extent, can carry out independent (autonomous) navigation regardless of human intervention. Moreover, the degree of autonomy is determined by the level of the vessel's automation.

There are quite a few different types of definitions of autonomous vessels in modern literature. In this regard, the terms unmanned, pilotless, self-driving, remote-controlled, robotic, smart, etc. are most often used by various scholars with such vessels. But in fact, all of them can be covered by a common concept is MASS. For example, unmanned vessels are one of kind a MASS. Thus, to achieve the unification of the relevant terminology, it makes sense to use the generic term MASS, introduced by IMO.

Along with the technical issues that arise in the process of introducing autonomous navigation technologies, the relevant legal aspects also play a very important role. First of all, it is

necessary to take into account the prevailing international nature of shipping, which requires the unification of national approaches. To ensure the widespread operation of MASS, it is not enough to develop and implement technical means, it is also necessary to create a relevant "legal environment". It is on solving this problem that the efforts of IMO, as well as the leading maritime States that are already adopting internal regulatory legal acts related to MASS, are focused on. In essence, we are talking about the creation of a new legal regime within the framework of international shipping, designed to ensure the efficient and safe operation of the MASS.

Hence, "autonomous vessels are advancing at a rapid rate, thereby illustrating that the technology itself is not the problem, but rather the navigation around existing legal and operational frameworks" [6, p.75].

MASS has not yet become widespread, but shortly we can expect rapid growth in its number. What is the reason for this forecast?

According to the International Chamber of Shipping, there are over 50,000 merchant ships trading internationally. The total number of sailors on board is about 1 million 648 thousand people, of which 774 thousand are the command staff, and 874 thousand are ordinary crew members [8].

For shipowners, crew maintenance costs are one of the most significant items of operating expenses, the second – after fuel costs. In addition, there is a clear shortage of qualified seafarers in the shipping industry today. For example, the International Chamber of Shipping (ICS) and BIMCO's five-yearly assessment of the seafarer labor market has revealed a worsening shortage of trained officers. There is a shortage of 26240 officers in 2021, compared with a shortage of 16500 last time around [1, p.26]. In addition, according to forecasts in 2025, the world merchant fleet will face an acute shortage of personnel. Moreover, a specific figure has been named – the expected number of vacancies for the command staff will be about 150

thousand people [2]. This can cause significant harm to international trade. After all, it is known that over 90 percent of its volume is carried out by sea vessels [3]. Another characteristic feature of the shipping industry is the dominant influence of the human factor. A person today is a weak link in shipping. It is generally stated that 80% of all accidents at sea are as a result of human error [4, p.2].

To reduce the expenditure part for the maintenance of the ship's crew, while solving the problem of personnel and reducing the influence of the human factor, the shipowner can only by reducing the number of crews, and in the future, it is possible to completely abandon his services, that is, to switch to the operation of unmanned ("crew-free") vessels.

According to Wartsila, the pursuit of autonomous operations is already leading to smarter systems that can enhance the safety, cost-efficiency and environmental performance of today's vessels; in practice, this means reducing collisions or incidents—especially in busy ports—assisting with docking, saving fuel through optimized speed profiles, reducing associated emissions and optimizing crew numbers [9, p.3].

So, MASS will open the door to massive decreasing of the human's influence and, in the meantime, settle the seafarer's shortage as well as cut the crew maintenance cost.

Today we are on the threshold of the implacably coming era of MASS, which can alter radically the whole framework of modern shipping like the Internet transformed a lifestyle to the current one.

In December 2018 the Rolls-Royce jointly with the Finnish state carrier Finferries, in the area of the port of Turku, tested a 54-meter-long unmanned ferry. The tests were successful, the ferry was controlled from the remote point in 50 km from the vessel. Mikael Mäkinen, President of Rolls-Royce Marine announced: “Autonomous shipping is the future of the maritime industry. As disruptive as the smartphone, the smart

ship will revolutionize the landscape of ship design and operations” [7].

Thus, MASS has already become a reality of today and, apparently, shortly, they will determine the vector of development of international shipping.

IMO, as a specialized agency of the United Nations, plays a critical role in the creation and development of international legal framework of MASS operation.

For the first time, the Maritime Safety Committee addressed the topic of MASS in June 2017, when at its 98th session (MSC 98) it was noted that there is a growing development of such vessels in the maritime industry. In this regard, MASS could include ships with different levels of automation, from partially automated systems, which assisted the human crew, to fully autonomous systems, which were able to undertake all aspects of a ship's operation without the need for human intervention. MSC 98 agreed to include in its 2018-2019 biennial agenda an output on "Regulatory scoping exercise for the use of MASS" (RSE). Thus, the MSC 98 first introduced the term "Maritime Autonomous Surface Ships" and the corresponding acronym "MASS". Although the content of this term was not disclosed, the participants of the session were invited to discuss this issue in further.

In June 2019 MSC101 approved the Interim Guidelines for MASS Trials and in 2021 MSC 103 approved the outcome of the RSE.

In 2024 Maritime Safety Committee (MSC 105), Legal Committee (LEG 109) and The Facilitation Committee (FAL 46) approved the establishment of the Joint MSC-LEG-FAL Working Group on MASS (MASS-JWG).

In that way, thanks to the efforts of IMO, the legal regime of MASS is being actively created.

Adoption of the non-mandatory MASS Code planned for MSC 110 (May 2025).

Mandatory MASS Code, as SOLAS amendment, is

envisaged to enter into force on 1 Jan 2032 (4-year SOLAS amendment cycle).

Hence, IMO's attention to MASS proves the exclusive importance and huge practical meaning of the questions relating to the future perspective of international autonomous shipping. It also indicates a step forward to developing and implementing exact provisions for MASS regulation at the international level.

It should be noted that there is a point of view underlying that for the autonomous ships without crew onboard, "the provisions of UN Convention on the Law of the Sea 1982 may not be applied"[6, p.577]. We do not share this opinion. The analysis of the Convention 1982 clearly indicates that the Convention does not contain even one provision which could prevent MASS operation.

Article 94 of the Convention 1982 by no means prohibits the MASS operation, as some authors suppose. The title of the indicated article is "Duties of the flag State," and thus, it is hardly possible to insist that the provisions of this article hurt, for example, the right of innocent passage through territorial sea, the right of transit, and innocent passage through straits, archipelagic passage through the waters of archipelagic states, etc. If the ship complies with the legislation of the coastal state, what is the significance for the coastal state whether there is a crew on board or not? Coastal state authorities always can promptly contact either the ship directly or her operator and settle outstanding matters.

Thus, in our opinion, the problem of presence or absence of the crew onboard does not exist; there is just an interpretation issue of such definition as "master" and "crew." This issue could be easily settled, for example, by the Meeting of member states of the UN Convention on the Law of the Sea 1982.

In the final part, we will outline another important social problem related to the introduction of autonomous navigation technologies. There is a real threat of unemployment for seafarers all over the world. And the seafarer's profession itself,

in the sense familiar to us, will first experience a painful transformation, and then, apparently, gradually disappear. A new seaman's job will appear, somewhat similar to the operator of the vessels traffic service (VTS). In this connection capt. Thanasis Apostolopoulos, head of crews at Athens-based Springfield Shipping Co. and a sailor for 17 years, said the drive to unmanned ships may be inevitable. "It will be a sad day for seafarers when it happens," he said [5].

REFERENCES

1. Adam Corbert (2021). ICS warns trained officer crisis could become unmanageable. Trade Winds, 30 July 2021.
2. BIMCO/ICS Manpower Report Predicts Potential Shortage of Almost 150,000 Officers by 2025 (2024). Press release.16.05.2016. <https://www.ics-shipping.org/press-release/bimco-ics-manpower-report-predicts-potential-shortage-of-almost-150000-officers-by-2025-bimco-ics-manpower-report-predicts-potential-shortage-of-almost-150000-officers-by-2025/>
3. International Maritime Organization (2024). Marine environment. 10.10.24. <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/Default.aspx>
4. Javier Sánchez-Beaskoetxea, Imanol Basterretxea-Iribar, Iranzu Sotés, María de las Mercedes Maruri Machado (2021). Human error in marine accidents: Is the crew normally to blame? Maritime Transport Research. Volume 2, 2021.
5. Robert Wall, Costas Paris (2016). Ship Operators Explore Autonomous Sailing. The Wall Street Journal. 31 August 2016. <https://www.wsj.com/articles/ship-operators-explore-autonomous-sailing-1472635800>
6. Michael N. Schmitt; David S. (2016), Goddard, International law and the military use of unmanned maritime systems, 98 Int'l Rev. Red Cross 567 p,577

7. Rolls-Royce Marine (2021). Autonomous ships. The next step, p.2 <https://www.rolls-royce.com/~media/Files/R/Rolls-Royce/documents/%20customers/marine/ship-intel/rr-ship-intel-aawa-8pg.pdf>
8. International Chamber of Shipping (2024). Shipping and World Trade: Global Supply and Demand for Seafarers. Overview.20.11.24. <https://www.ics-shipping.org/shipping-fact/shipping-and-world-trade-global-supply-and-demand-for-seafarers/>
9. Wärtsilä white paper (2021).The future of Smart Autonomy is here, p.3 https://www.wartsila.com/docs/default-source/marine-documents/business-white-papers/w%C3%A4rtsil%C3%A4-smart-autonomy_white-paper_2021.pdf?utm_source=marex&utm_medium=paid&utm_term=auts&utm_content=cta-wp&utm_campaign=2021-WV-AUTS-MarEx-EDM

Клюєва Євгенія Миколаївна
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського та транспортного
права
юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури та
технологій

ПРАВОВІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Зміна клімату викликає значні зміни в морському середовищі, що, в свою чергу, ставить під загрозу безпеку мореплавства. Посилення штормів, підвищення рівня моря,

танення льодовиків та інші кліматичні явища вимагають переосмислення традиційних підходів до забезпечення безпеки на морі.

Зміна клімату є серйозним викликом для світового судноплавства. Для забезпечення безпеки мореплавства необхідно вживати комплексних заходів, включаючи оновлення міжнародних норм, національного законодавства, підготовку моряків та розвиток нових технологій [1].

Зміна клімату вже відбувається і цей процес буде посилюватися. Тому незалежно від того, чи причетна до цього людина чи ні, необхідно вживати заходи з протидії цим змінам, стримувати темпи зростання температури з тим, щоб уникнути небезпечних і незворотних наслідків для навколишнього середовища, економіки і суспільства в майбутньому. Треба намагатися пристосуватися (адаптуватися) і мінімізувати негативні впливи прогнозованих кліматичних змін, максимально ефективно використовувати вигоду від них там, де це можливо [2].

Щороку ми стаємо свідками глобальних катастроф, спричинених зміною клімату. Спостерігаємо вплив екстремальних погодних явищ на безпеку суден, а саме вплив ураганів, тайфунів, штормів та інших екстремальних погодних явищ на міцність корпусу суден, системи керування та навігацію. Є ризики, пов'язані з таненням льодовиків, які пов'язані з появою нових судноплавних шляхів в Арктиці та Антарктиці, таких як зіткнення з айсбергами, зміна гідрографічних умов та забруднення навколишнього середовища. Підвищення рівня моря впливає на портову інфраструктуру: спостерігається підтоплення портів та інших прибережних об'єктів, а також розробка заходів щодо їх захисту.

Робота в сфері забезпечення безпеки мореплавства ведеться давно. Аналіз міжнародного та національного законодавства дозволяє виокремити основні напрямки діяльності с сфері забезпечення безпеки мореплавства та зазначити основні правові виклики, серед яких є оновлення міжнародних норм, зокрема внесення відповідних змін в Міжнародну конвенцію з охорони людського життя на морі (SOLAS). Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (SOLAS) є

фундаментальним документом, що регулює безпеку мореплавства. Зважаючи на посилення впливу кліматичних змін, вимоги SOLAS потребують постійного оновлення та адаптації. Оновлення SOLAS є спільним завданням для всіх морських держав та міжнародних організацій, таких як Міжнародна морська організація (IMO). IMO регулярно проводить конференції та семінари, присвячені обговоренню нових викликів безпеки мореплавства та розробці відповідних поправок до SOLAS.

Серед змін, які було б доцільно внести в SOLAS можна зазначити наступне [4]:

- Посилення вимог до міцності суден: Судна повинні бути спроектовані та побудовані таким чином, щоб витримувати більш сильні вітри та хвилі.
- Вдосконалення систем навігації: Необхідно розробити нові системи навігації, які б дозволяли суднам безпечно рухатися в умовах змінної погоди та льодових умов.
- Розширення вимог до систем безпеки: Судна повинні бути обладнані більш сучасними системами пожежогасіння, рятування та евакуації.
- Підвищення кваліфікації моряків: Моряки повинні пройти додаткову підготовку для роботи в умовах зміни клімату, зокрема, навчитися діяти в екстремальних ситуаціях та використовувати нові технології.
- Впровадження нових технологій: Необхідно активно впроваджувати нові технології, такі як системи автоматичного керування суднами, системи моніторингу морського середовища та системи прогнозування погоди.

Конвенція про охорону людського життя на морі (SOLAS) є живим документом, який постійно адаптується до нових умов. Зміна клімату вимагає від міжнародного співтовариства спільних зусиль для оновлення SOLAS та забезпечення безпеки мореплавства в умовах нових

викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тихомирова Є. Зміна клімату як складова міжнародних програм безпеки. Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини. 2018. Випуск 44.
2. Корчемлюк М. Вплив змін клімату на водний режим гірської частини басейну р. Прут //Марта Корчемлюк, Микола Приходько, Людмила Архипова/ Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – 2016.- С.118-128
3. Урядовий портал. Міндовкілля. Прес-реліз: Україна залишається активним і важливим гравцем процесу боротьби зі зміною клімату. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-ukraina-zalyshaietsia-aktyvnym-i-vazhlyvym-hravtsem-protse-su-borotby-zi-zminoiu-klimatu> (дата звернення: 20.11.2024)
4. Офіційний сайт Міжнародної морської організації. URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/Decarbonization%20of%20shipping.aspx> (Дата звернення: 25.11.2024)

Володимир Шатохін
аспірант кафедри адміністративного права і
процесу Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО КОНТРОЛЮ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Ефективне функціонування транспортної системи є важливим чинником підвищення конкурентоспроможності

національної економіки, покращення якості життя громадян та забезпечення національної безпеки.

В Україні, згідно з даними Міністерства інфраструктури, на транспортну інфраструктуру припадає 7% ВВП, а транспортні перевезення забезпечують зайнятість для понад 1,2 мільйона осіб [1]. При цьому проблема контролю транспорту є особливо актуальною через високі показники аварійності та збільшення викидів забруднюючих речовин від автотранспорту. За статистикою, в Україні щорічно фіксується близько 150 тисяч ДТП, що створює необхідність у підвищенні ефективності контролю над транспортними засобами та інфраструктурою [2].

Сучасний стан транспортної системи України характеризується низкою проблем, серед яких: зношеність транспортної інфраструктури, недостатнє фінансування галузі, неефективність управління, низька безпека перевезень тощо. Саме тому виникає необхідність у забезпеченні дієвого публічного контролю за функціонуванням транспортної галузі, що дозволить виявляти та своєчасно вирішувати проблеми, які виникають.

Реалізація публічного контролю на транспорті здійснюється різними органами державної влади та місцевого самоврядування, а також громадськістю. Ключову роль відіграють Міністерство інфраструктури України, Державна служба України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека), органи та підрозділи Національної поліції, органи прокуратури та інші контролюючі суб'єкти [3, с. 66].

Провідне місце в запобіганні аварійним ситуаціям і мінімізації ризиків на різних видах транспорту належить саме правовим заходам, що створюють своєрідне правове середовище функціонування та взаємодії всіх компонентів комплексу складної системи надання транспортних послуг.

Аварійність на транспорті – це якісний показник стану забезпечення безпеки учасників, рухомого складу, вантажів, шляхів сполучення та їх нормального функціонування, який характеризується сукупністю всіх аварій і нещасних випадків за певний проміжок часу на певній території (в абсолютних і відносних значеннях).

Згідно статистичних даних протягом 6 місяців 2024 року на автошляхах України сталося 1589 дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) за участю ліцензованого автомобільного транспорту, який надає послуги з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів, міжнародних перевезень пасажирів та вантажів, в яких 63 особи загинули та 511 осіб отримали травми.

Порівнюючи абсолютні показники аварійності на ліцензованому автомобільному транспорті видно, що за 2024 рік кількість ДТП за участю транспортних засобів ліцензованих автомобільних автоперевізників збільшилась, у порівнянні з відповідним періодом 2023 року, на 26,8 % (з 1253 до 1589 ДТП).

При цьому, спостерігається зменшення тяжкості наслідків від ДТП, кількість загиблих осіб за участю водіїв ліцензованого транспорту зменшилась на 26,9 % (з 86 до 63 осіб). Так, з 63 осіб, які загинули в результаті настання ДТП, 26 осіб загинули в результаті настання ДТП з вини водіїв ліцензованого транспорту.

Кількість травмованих осіб за участю водіїв ліцензованого транспорту збільшилась на 14,1 % (з 448 до 511 осіб). Із зазначеної кількості ДТП з вини водіїв ліцензованого автомобільного транспорту за вказаний період сталось 982 дорожньо-транспортні пригоди, в яких 26 осіб загинули, а 256 осіб отримали травми різного ступеня тяжкості. За аналогічний період 2023 року на автодорогах України з вини водіїв ліцензованого автомобільного транспорту допущено 693 дорожньо-

транспортні пригоди, в яких 35 осіб загинули та 182 особи отримали травми.

Отже, своєчасно визначити суб'єктивні та об'єктивні фактори, які детермінують аварійність, розробити (на підставі висновків технічних розслідувань) необхідні організаційно-правові заходи й забезпечити їх виконання – означає суттєво знизити ступінь ризику загибелі людей чи отримання ними тілесних ушкоджень; запобігти псуванню однієї чи декількох одиниць рухомого складу; повному припиненню руху транспорту на час, що перевищує нормативний.

Одним із таких дієвих заходів виступає контроль, що є важливим елементом запобігання порушенням у транспортній сфері, та стає особливо актуальним з огляду на високий рівень аварійності в Україні. За даними офіційної статистики, щорічно в Україні фіксується велика кількість дорожньо-транспортних пригод, з яких значний відсоток є результатом порушення правил дорожнього руху, недотримання технічних вимог до транспортних засобів та інших факторів, які можна було б мінімізувати за умови належного контролю.

Можливості такого контролю можна застосувати до кожного типу транспорту окремо, але він має деякі загальні риси, такі як влада та регулятивність, зосередженість на своєчасному, повному та якісному задоволенні потреб населення, суспільного виробництва та потреб оборони України, зосередженість на забезпеченні безпеки функціонування та наявності великої кількості об'єктів, як індивідуальних, так і колективних, підконтрольних.

Забезпечення безпеки перевезень пасажирів і вантажів є найбільш чітко продемонстровано сферою публічного контролю. Однак це не є єдиним способом його реалізації. У зв'язку із цим державний контроль за безпекою руху транспортних засобів А.О. Собакарь визначає як діяльність уповноважених державних органів (посадових

осіб), здійснювану на постійній основі із використанням специфічних форм і методів та спрямовану на оперативне втручання в діяльність підприємств транспорту з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан безпеки руху, законності й дисципліни на підконтрольних об'єктах, попередження, виявлення та припинення порушень норм, правил і стандартів учасниками транспортного процесу, а також застосування до них заходів відповідальності в разі порушення чинного законодавства про безпеку руху транспорту [4, с. 50-51].

Зважаючи на все сказане, контроль за додержанням законодавства на транспорті необхідний з кількох причин.

По-перше, транспорт є джерелом підвищеного ризику, що вимагає підвищеної уваги та застосування контрольних заходів задля безпеки перевезень, їх ефективності, комфортності та оперативності.

По-друге, ймовірність негативних наслідків аварій та катастроф на транспорті збільшується, оскільки в одному транспортному засобі можуть перебувати десятки людей одночасно.

По-третє, транспорт перевозить великі вантажі, які мають високу вартість, тому власники вантажу можуть зазнати значних збитків у випадках аварії; по-четверте, у випадку надзвичайної події, яка може статися під час перевезення небезпечних вантажів, це може поставити під загрозу громадську та екологічну безпеку.

Наявність ефективного публічного контролю дозволяє не тільки забезпечувати дотримання правил, але й вчасно виявляти та усувати недоліки, що підвищує загальний рівень безпеки на транспорті.

Незважаючи на значний прогрес у законодавчій та правозастосовчій сферах, питання вдосконалення контрольних механізмів на транспорті досі залишається актуальним. Для досягнення цієї мети пропонується здійснити низку заходів:

по-перше, оновити чинні нормативні акти щодо транспортування небезпечних вантажів, привівши їх у відповідність до європейських стандартів. Це особливо важливо з огляду на розширення переліку вантажів, які можна перевозити в контейнерах, включаючи потенційно небезпечні матеріали, як-от мінеральні добрива чи хімічні реактиви;

по-друге, запровадити дієвий державний нагляд за переміщенням небезпечних вантажів, забезпечивши максимальну прозорість та безпеку такого транспортування;

по-третє, чітко розподілити повноваження між державними органами стосовно розслідування транспортних інцидентів, процедур ліцензування, сертифікації та контролю безпеки на транспорті. Крім того, необхідно вдосконалити систему спеціальної підготовки фахівців, відповідальних за моніторинг переміщення небезпечних вантажів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство інфраструктури України. Transportation Trends in Ukraine. Deloitte Ukraine, 2021. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/expert/transportation-trends.html>
2. Викиди від транспорту: реалії України. Екодія, 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/vykydy-vid-transportu.html>
3. Дубинський О.Ю. Державний контроль за додержанням законодавства на транспорті: дис. докт. юрид. наук. / спец. 12.00.07. К., 2019. 428 с.
4. Собакарь А. О. Державний контроль за безпекою руху транспортних засобів: проблеми теорії і практики : монографія / Андрій Олексійович Собакарь. Донецьк: ДЮІ МВС України, 2011. 488 с.

СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

***Вітко Олександр Юрійович,**
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського та транспортного
права
Державного університету інфраструктури та
технологій*

АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Порушенням права інтелектуальної власності в сфері господарювання слід визнавати всякі посягання на право інтелектуальної власності в сфері господарювання в суб'єктивному розумінні, тобто на особисте не майнове право автора (винахідника, творця) чи на майнове право правоволодільца, і порушенням норм права, які регулюють та охороняють відносини щодо інтелектуальної власності в сфері господарювання в об'єктивному розумінні.

Відповідальність за порушення права інтелектуальної власності у сфері господарювання можна визначити як передбачені законом або договором заходи негативного характеру, які застосовуються до правопорушника. Тобто це фактично обов'язок правопорушника зазнати заходів негативного характеру внаслідок правопорушення щодо інтелектуальної власності у сфері господарювання.

До порушення права інтелектуальної власності в сфері господарювання, а відповідно й до правопорушень щодо

інтелектуальної власності в сфері господарювання відносяться: не визнання авторства за певною особою, неправомірне привласнення права авторства, використання об'єкта інтелектуальної власності без дозволу правоволодільца, незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, відмова сплатити грошову винагороду за використання об'єкта інтелектуальної власності в сфері господарювання чи її несвоєчасна сплата тощо.

Таким чином, з вказаного вище можна виокремити декілька видів правопорушень щодо інтелектуальної власності, зокрема господарські та цивільні правопорушення, адміністративні правопорушення, кримінальні правопорушення.

За останній час дана сфера правового регулювання зазнала певних законодавчих змін, що зумовлює необхідність формування уточнених правових поглядів на тематику юридичної відповідальності за порушення права інтелектуальної власності у сфері господарювання.

Так, у вересні 2019 р. прийнятий та набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів», яким, виходячи із змісту Пояснювальної записки до законопроекту цього Закону [1], фактично було змінено назву та визначення даного об'єкта права інтелектуальної власності з метою виконання зобов'язань нашої держави в сфері європейської інтеграції та приведення законодавства України у відповідність до права Європейського Союзу в частині охорони прав на компонування (топографії) інтегральних мікросхем.

Раніше згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», в редакції чинній на станом на серпень 2019 року відповідний об'єкт права інтелектуальної власності – «компонування

(топографія) інтегральних мікросхем», визначався як зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Цивільний кодекс України в редакції чинній станом на серпень 2019 року в ст. 420 містив перелік об'єктів права інтелектуальної власності, серед якого був такий об'єкт як компонування (топографії) інтегральних мікросхем, а глава 40 Цивільного кодексу України в редакції чинній станом на серпень 2019 р. була присвячена аспектам правового регулювання і охорони такого об'єкта права інтелектуальної власності як компонування інтегральної мікросхеми.

Однак, уже станом на 26.09.2019 р., коли набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів», даний об'єкт права інтелектуальної власності змінив назву та визначення, зокрема *компоування (топографії) інтегральних мікросхем* отримало назву *компоування напівпровідникових виробів*.

Це потягло за собою відповідні зміни в положеннях Цивільного кодексу України, в якому замінено в усіх згадках *компоування (топографії) інтегральних мікросхем* отримало на *компоування напівпровідникових виробів*.

Також змінено й назву Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» на Закон України «Про охорону прав на *компоування напівпровідникових виробів*».

Наразі відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на *компоування напівпровідникового виробу*» *компоування напівпровідникового виробу* визначається як сукупність пов'язаних зображень, певним чином зафіксованих або закодованих, які становлять тривимірну конфігурацію шарів, з яких складається

напівпровідниковий виріб та в яких кожне зображення містить конфігурацію або частину конфігурації напівпровідникового виробу на будь-якій стадії його виготовлення.

Отже, внаслідок приведення чинного законодавства України до права Європейського Союзу, в частині регулювання даного об'єкта права інтелектуальної власності, компонування (топографії) інтегральних мікросхем стало компонуванням напівпровідникових виробів.

Однак, дані зміни не охопили всю сферу законодавства України, і в Кримінальному кодексі України (далі - КК України), чинному станом на 29.03.2024 р. в складі злочину, передбаченого ст. 177 КК України «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію» серед предмету даного злочину визначається нині фактично не існуючий об'єкт права інтелектуальної власності - топографії інтегральної мікросхеми, адже такий об'єкт наразі є компонуванням напівпровідникового виробу.

Це суттєвий недолік чинного законодавства України, який вказує на те, що не все законодавство України в частині правого регулювання даного об'єкта права інтелектуальної власності приведено до відповідності з правом Європейського Союзу.

Крім того, така невідповідність кримінального законодавства і законодавства, що регулює порядок правової охорони даного об'єкта права інтелектуальної власності призводить до великих труднощів у застосуванні кримінальної відповідальності за незаконне використання компонування напівпровідникового виробу, привласнення авторства на нього, або інше умисне порушення права на цей об'єкт, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, та кваліфікації відповідного діяння як злочину за ст.

177 КК України. Адже фактично наразі немає такого складу злочину як незаконне використання напівпровідникового виробу, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, а є склад злочину незаконне використання топографії інтегральної мікросхеми, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, проте, такого об'єкта права інтелектуальної власності як топографія інтегральної мікросхеми чинне законодавство уже не визначає, і відповідно фактично уже немає й такого предмета злочину.

Згідно з ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.

Тому, якщо чинний КК України формально не передбачає такого складу злочину як незаконне використання напівпровідникового виробу, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, тоді за таке діяння формально не може наступати кримінальна відповідальність.

Таким чином, необхідно як найшвидше привести дану ст. 177 КК України до положень Цивільного кодексу України та до положень Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» в частині назви даного об'єкта права інтелектуальної власності, і відповідно передбачити кримінальну відповідальність за незаконне використання напівпровідникового виробу, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

Такі зміни будуть суттєво покращувати правову охорону даного об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема й в сфері господарювання та будуть направлені на вдосконалення юридичної відповідальності за порушення права інтелектуальної власності у сфері господарювання, і на зближення законодавства України до норм права Європейського Союзу.

Крім того, за останній час зазнало законодавчих змін регулювання адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності.

Так, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав», який набрав чинності 29.12.2022 р., було внесено змін до ст. 51-2 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності» Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП).

Зокрема дану статтю 51-2 КУпАП викладено в новій редакції, яка передбачає, що незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом, - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення.

Попередня редакція цієї статті 51-2 КУпАП передбачала, що незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, - тягнуло за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення.

Отже, як видно законодавцем було змінено диспозицію та санкцію цієї норми адміністративного права, що передбачає адміністративну відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності.

Зокрема було виключено перелік предметів цього адміністративного правопорушення, замість якого вказано в загальному про незаконне використання будь-якого об'єкта права інтелектуальної власності.

Цей підхід можна визнати обґрунтованим, адже раніше ця норма адміністративного права хоч не містила вичерпного переліку назв об'єктів права інтелектуальної власності як предметів цього адміністративного правопорушення, адже в кінці переліку передбачала слово «тощо», однак з мето усунення неоднозначного тлумачення даної норми варто взагалі не наводити перелік назв об'єктів права інтелектуальної власності, що фактично надаватиме адміністративно-правову охорону будь-якому об'єкту права інтелектуальної власності і не створюватиме підстав для сумнів у тому, що під таку охорону підпадає об'єкт права інтелектуальної власності не названий конкретно серед переліку назв об'єктів права інтелектуальної власності у такій нормі адміністративного права, що передбачає адміністративну відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності.

Також як видно, законодавцем посилено адміністративну відповідальність за таке адміністративне правопорушення, зокрема збільшено розмір штрафу як санкції.

Попередня редакція ст. 51-2 КУпАП передбачала штраф від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а чинна редакція передбачає уже штраф від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Метою таких змін у Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу

України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав» [2] визначено посилення адміністративної відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав.

Однак, якщо вказана вище ст. 51-2 КУпАП не передбачає переліку назв об'єктів права інтелектуальної власності як предметів такого адміністративного правопорушення, як не передбачала і раніше, серед таких предметів лише тільки об'єкти авторського права та суміжних прав, а передбачала, і об'єкти промислової власності, і засоби індивідуалізації товарів, послуг, робіт, учасників цивільного (господарського) обороту, тоді фактично законодавцем даними змінами посилено адміністративну відповідальність не тільки за порушення авторського права та суміжних прав, а й за порушення патентного права, права промислової власності, права щодо засобів індивідуалізації товарів, послуг, робіт, учасників цивільного (господарського) обороту.

Чи буде позитивний ефект для правової системи і правопорядку в Україні чи негативний від таких фактичних змін, які не ставилися за мету суб'єктом права законодавчої ініціативи та законодавцем, покаже лише час і правозастосовна практика.

Однак, така ситуація може мати також ознаки прихованого репресивного внесення змін в законодавство в період воєнного стану, коли населення не може активно висловлювати свій протест на масових акціях протесту.

Посилення відповідальності не завжди призводить до бажаного ефекту – зменшення кількості правопорушень.

Більш ефективними видаються заходи, направлені на запобігання та недопущення правопорушень, але такі заходи вимагають більших зусиль, більшого проміжку часу, вкладення більше трудових та фінансових ресурсів,

порівняно з просто посиленням відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів» // Верховна Рада України. URL:

<https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66297&pf35401=493505> (дата звернення 29.03.2024).

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав» // Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/769816> (дата звернення 29.03.2024).

Риженко Олександр Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

Конституційного, адміністративного та

фінансового права юридичного факультету

Академії праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ

ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ МОЖЛИВОСТІ ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Після початку 24.02.2022р. повномасштабного збройного вторгнення російської федерації в Україну багато суб'єктів господарювання в Україні, особливо ті, діяльність

яких була зосереджена на територіях, де велися активні бойові дії, не змогли, а деякі й досі не можуть нормальним чином здійснювати свою господарську діяльність, вести нормальну бізнес активність.

Це зумовило для таких суб'єктів господарювання в Україні, крім іншого, появу труднощів в забезпеченні своїх працівників роботою, у формуванні фонду заробітної плати тощо.

Проте, 15.03.2022р. було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який набрав чинності 24.03.2022р.

За таким Законом однією із новел трудового законодавства в умовах воєнного стану стало поняття призупинення трудового договору, що покликано необхідністю врахувати інтереси працівника та роботодавця в умовах, що виключає можливість надання та виконання роботи.

До цього Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» пізніше Законом України № 2352-IX від 01.07.2022р. було внесено зміни, які набрали чинності 19.07.2022р., зокрема були внесені зміни до положень ст. 13 Закону, яка саме регулює відносини призупинення трудового договору.

Відповідно до ч.1 ст.13 зазначеного Закону (у редакції яка діяла до 19.07.2022р.), було передбачено можливість призупинення дії трудового договору - тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором. Дія трудового договору може бути призупинена у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість надання та виконання роботи. Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин.

Відповідно до ч.2 ст.13 зазначеного Закону про призупинення дії трудового договору роботодавець та

працівник за можливості мають повідомити один одного у будь-який доступний спосіб. Тобто таке повідомлення стосується лише призупинення.

У редакції Закону, яка почала діяти після 19.07.2022р. було здійснено правове регулювання механізму поновлення призупиненого трудового договору. Так, п.2, ч. 1 ст. 13 Закону, передбачено, що у разі прийняття рішення про скасування призупинення дії трудового договору до припинення або скасування воєнного стану роботодавець повинен за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи.

Таке законодавче регулювання мало як позитивні так і негативні наслідки.

З однієї сторони можливість призупинення трудового договору призвело до пом'якшення і часткового вирішення вказаних вище проблем з формуванням фонду заробітної плати, необхідністю виплати заробітної плати працівникам, коли в роботодавця відсутня господарська діяльність або коли вона здійснюється на низькому рівні активності, і це безумовно позитивне значення для суб'єктів господарювання.

З іншої сторони можливість призупинення трудового договору зумовила й негативні наслідки, як для працівників, так і для суб'єктів господарювання як роботодавців в кінцевому підсумку.

Так, користуючись даними правовими можливостями на практиці, доволі часто суб'єкти господарювання як роботодавці почали зловживати своїм правом на звільнення працівників, вільно трактуючи норми Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», зокрема в частині процедури призупинення дії трудового договору та поновлення дії трудового договору.

Суб'єкти господарювання часто звільняли працівників за прогул, коли фактично ще було чинним

призупинення дії трудового договору.

Працівники зверталися в суд з вимогами про поновлення на роботі, і у випадку визнання судом такого звільнення незаконним для цих суб'єктів господарювання як роботодавців в кінцевому підсумку наступали негативні наслідки від їх незаконних дій.

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Статтю 21 Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП України) встановлено, що трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Відповідно до п.п. 22,23 ППВСУ від 6.11.1992 року «Про практику розгляду судами трудових спорів» №9 слідує, що у справах про поновлення на роботі осіб, звільнених за порушення трудової дисципліни, судам необхідно з'ясувати, в чому конкретно проявилось порушення, що стало приводом до звільнення, чи могло воно бути підставою для розірвання трудового договору за пунктами 3, 4, 7, 8 ст.40 п.1 ст.41 КЗпП, чи додержані власником або уповноваженим ним органом передбачені статтями 147(1), 48, 149 КЗпП правила і порядок

застосування дисциплінарних стягнень, зокрема, чи не закінчився встановлений для цього строк, чи застосовувалось вже за цей проступок дисциплінарне стягнення, чи враховувались при звільненні ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяна ним шкода, обставини, за яких вчинено проступок, попередня робота працівника.

Відповідно до ст. 147 КЗпП звільнення є одним із заходів стягнення. Згідно з частиною першою ст. 149 КЗпП до застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення.

У разі встановлення судом факту звільнення без законної підстави має своїм наслідком поновлення на роботі відповідно до ч. 1 ст. 235 КЗпП України, згідно з якою у разі звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу працівник повинен бути поновлений на попередній роботі органом, який розглядає трудовий спір.

Право на працю, закріплене у Конституції України є правом, що дає можливість забезпечити фінансову стабільність працівників, і дотримання цих прав зі сторони суб'єктів господарювання як роботодавців є важливим фактором економічної стабільності як окремо взятого індивіда, сім'ї та держави в цілому.

Тому, важливо щоб вказана вище законодавча можливість призупинення дії трудового договору використовувалася суб'єктами господарювання і працівниками на взаємовигідних началах, і не створювала для жодних сторін негативних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1971. - Додаток до № 50. - Ст. 375.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. Дата звернення: 01.05.2023р.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 1 липня 2022 року № 2352-IX // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>. Дата звернення: 01.05.2023р.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. Дата звернення: 01.05.2023р.

Смуригін Євгеній
*аспірант Юридичного факультету ІУТІП
Державного університету інфраструктури та технологій
Україна, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ

Значні інфраструктурні потреби України та обмежений бюджетний ресурс вимагають об'єднання зусиль для вдосконалення управління державними інвестиціями. Інфраструктурні вкладення критично важливі для стимулювання економічного зростання. Перетворення державних інвестицій у цінні активи значною мірою

залежить від того, наскільки ефективно управляються всі види державних капіталовкладень.

Державно-приватне партнерство відіграє ключову роль в оновленні інвестиційної політики, оскільки дає змогу залучити в інфраструктурні проекти приватний капітал і досвід. Державно-приватне партнерство також допомагає розподілити ризики між державою та приватним сектором, що знижує фінансове навантаження на державний бюджет і сприяє ефективнішому використанню ресурсів. Для України це особливо актуально з огляду на обмеженість бюджетних коштів і необхідність відновлення інфраструктури. Крім цього однією з центральних переваг державно-приватного партнерства є здатність підвищувати ефективність управління проектами завдяки залученню висококваліфікованих фахівців і технологій з приватного сектора. Це дає змогу поліпшити якість послуг, скоротити терміни виконання і знизити витрати. Впровадження ДПП як моделі управління інвестиціями стимулює також державні структури до оптимізації процесів, до модернізації систем контролю та обліку коштів.

Управління публічними інвестиціями стикається з низкою проблем весь період незалежності України. Серед основних можна виділити - брак фінансування, неефективний розподіл коштів та застаріла інфраструктура. Ці фактори сповільнюють економічне зростання та створюють загрозу для сталого розвитку країни. Тому реформа публічних інвестицій стає стратегічно важливою для розв'язання інфраструктурних завдань і стимулювання економічного розвитку.

Управління публічними інвестиціями - ключовий елемент системи державних фінансів. Ефективне інвестування в інфраструктуру сприяє економічному зростанню, покращенню державних послуг і підвищенню якості людського капіталу. Інвестиції в економічну і соціальну інфраструктуру підвищують продуктивність і конкурентоздатність, допомагають збалансувати регіональний розвиток і створюють нові перспективні сектори.

Для створення ефективної системи управління важливо уніфікувати термінологію, що дозволить

стандартизувати підходи до інвестицій незалежно від джерел фінансування чи рівнів влади. З цією метою була розроблена Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями і схвалена Кабінетом Міністрів України [1].

Державно-приватне партнерство відіграє ключову роль в оновленні інвестиційної політики, оскільки воно дає змогу залучити в інфраструктурні проекти приватний капітал і досвід. З огляду на міжнародний досвід, країни, які успішно застосовують державно-приватне партнерство, відзначають значне поліпшення якості інфраструктури та доступності послуг. Передбачається удосконалення методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з публічними інвестиціями, насамперед щодо гарантій, державно-приватного партнерства протягом всього інвестиційного циклу [2].

Державно-приватне партнерство є важливим інструментом для залучення бізнесу до надання публічних послуг та забезпечення приватного фінансування.

У країнах ЄС існує великий досвід застосування такого партнерства, впроваджено і продовжують впроваджуватися сотні проектів ДПП (PPP), більшість яких реалізуються у транспортній галузі, сфері охорони здоров'я та освіти, а їх щорічна сукупна вартість обраховується десятками мільярдів євро [3]

Важливо враховувати міжнародний досвід щодо державної підтримки такого партнерства, яка широко застосовується у багатьох країнах. До прикладу Міністерство інвестицій та економічного розвитку Польщі, підтримує публічні установи, надаючи комплексні консультаційні послуги щодо окремих проектів в рамках ДПП, які перебувають у стадії розробки. Ця підтримка включає як консультаційні послуги внутрішніх експертів, так і оплату роботи зовнішніх експертів з юридичних, фінансових і технічних питань із провідних міжнародних компаній. Мета полягає не тільки в наданні допомоги для конкретного проекту, але й у підготовці, на цій основі, стандартної документації [3]

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%9F%D0%86.pdf
2. План заходів до Дорожньої карти реформування управління публічними інвестиціями на 2024—2028 роки, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 р. № 588-р
3. Аналіз дорожньої карти (ДК) реформування управління публічними інвестиціями (ПІ). Спроможність ОЕСР/ URL: <https://www.csi.org.ua/news/analiz-dorozhnoyi-karty-dk-reformuvannya-upravlinnya-publichnymu-investycziyamy-pi-8-spromozhnist-oesr/>

*Старик Володимир Михайлович,
аспірант Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»*

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

В умовах ведення війни та введеного воєнного стану найбільш пріоритетним напрямком у галузі національної безпеки є саме фінансова безпека. Це зумовлено тим, що економічний та фінансовий розвиток країни вирішує її подальшу долю, визначає її можливості та майбутній потенціал. Фінансова безпека не просто є однією з найважливіших складових систем державних інтересів, але

й становить вирішальну умову дотримання й реалізації як державних, так і недержавних інтересів країни. Безумовно очевидно, що від фінансової безпеки, її оптимального стану залежить рівень можливостей економічної безпеки України в питанні захисту національної економіки як під час ведення активних військових дій так і в післявоєнний період.

Відповідно до Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р. [1] національна безпека у фінансовій сфері включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектора, податковій сфері, сфері фінансів реального сектора економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектора. Характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері є збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави. Проблемою, яка потребує розв'язання, є недостатньо ефективне застосування механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і чинників, що призводить до створення зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці у фінансовій сфері.

Розглядаючи основні елементи фінансової безпеки, науковці розглядають такі складові елементи, як бюджетно-податкова, фінансово-кредитна та валютна безпека. Так, фінансово-кредитна безпека на думку О. В. Тихонової [2], охоплює фінансову безпеку банків, безпеку інвестиційної діяльності, безпеку страхового та фондового ринків, а також безпеку у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Таке поєднання обґрунтовується тим, що у всіх перерахованих напрямках існують подібні суспільні відносини – у сфері надання фінансових послуг. До ринку

фінансових послуг, відповідно до п. 6 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», належать ринки банківських, страхових, інвестиційних послуг, операції з цінними паперами та інші види ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [3]. Під фінансовою безпекою України варто розуміти складну, динамічну, соціальну систему з розгалуженою мережею взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів та зв'язків, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси, спрямовану на стабілізацію соціально-економічного розвитку країни, забезпечення його стійкості, а також формування передумов для збереження цілісності та єдності фінансової системи держави, обслуговування фінансових зобов'язань. Порівняно з іншими підсистемами вона має найтісніший зв'язок з економічною складовою, зважаючи на її дійсно вагомую роль.

Систематизувавши наукові погляди щодо категорії «фінансова безпека», О. В. Тихонова пропонує виділяти ще один підхід у визначенні фінансової безпеки – поведінковий (біхевіористський). Таким чином, на її думку, тлумачення дефініції «фінансова безпека» відбувається відповідно до одного з таких підходів: функціонального, інституціонального, біхевіористського та комплексного [4, с. 23].

Неоднозначність понятійного апарату призводить до появи в науці різних точок зору. Але таке різноманіття підходів до визначення фінансової безпеки не свідчить про їх альтернативність. У межах кожного підходу є власні переконливі аргументи та пов'язані з цим переваги. Це дає змогу розглядати фінансову безпеку з різних аспектів та для вирішення окремих завдань за основу обирати той або інший погляд. З метою визначення кримінально-правових

та кримінологічних засад забезпечення фінансової безпеки, на думку О. В. Тихонової, необхідно обрати біхевіористський методологічний підхід, тобто визначати фінансову безпеку як систему забезпечення відсутності ризику ймовірного заподіяння неприпустимої шкоди фінансовій системі держави. Запропоноване можна обґрунтувати тим, що криміналізація фінансової сфери держави, зумовлена зовнішніми й внутрішніми загрозами, перешкоджає надійному та стабільному функціонуванню фінансової системи держави. Водночас надійний захист від загроз, який забезпечують органи протидії криміналізації, сприяє стабільності фінансової системи та є фактором її захищеності від можливих загроз та небезпек [4, с. 20–23].

Адміністративно-правові відносини у сфері фінансової безпеки – врегульовані нормами права суспільні відносини у сфері фінансової безпеки, в яких їх сторони (суб'єкти) взаємопов'язані і взаємодіють шляхом здійснення суб'єктивних прав та обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами та державою.

На думку В. А. Ліпкана, такі адміністративно-правові відносини є різновидом адміністративно-правових відносин, тому наділені деякими характерними рисами [5, с. 84]:

обов'язки і права суб'єктів і об'єктів відносин пов'язані з діяльністю органів державного управління;

адміністративно-правові відносини у сфері безпеки є складовою відносин у сфері управління, вони виникають у повсякденній практичній реалізації завдань і функцій держави щодо забезпечення фінансової безпеки;

у цих відносинах одним із суб'єктів виступає орган державного управління або громадська організація, які наділені державно-владними повноваженнями у сфері фінансової безпеки;

дані відносини виникають за ініціативою чи то

об'єкта, чи то суб'єкта, і згода іншої сторони не є обов'язковою умовою для їх виникнення;

адміністративно-правові відносини – особливий зв'язок між їх учасниками, один з яких за даних обставин має право вимагати від іншого такої поведінки, яка передбачена адміністративно-правовою нормою;

суб'єкт управління безпекою зобов'язаний реалізувати власні матеріально-правові та процесуальні права, тобто право вступає одночасно і обов'язком суб'єкта адміністративно-правових відносин у сфері фінансової безпеки;

у випадку порушення норм, що регулюють суспільні відносини у сфері фінансової безпеки, порушник несе відповідальність як перед іншою стороною, так і перед державою;

адміністративно-правові відносини у сфері фінансової безпеки не завжди є відносинами, які здійснюються за методами влади і примусу. Вони можуть реалізовуватись на основі як влади і підпорядкування, так і рівності сторін, коли кожна сторона має виконувати конкретні вимоги правової норми. Тому наявність взаємних прав і обов'язків є притаманною ознакою адміністративно-правових відносин у сфері фінансової безпеки;

санкції, що застосовуються до сторін адміністративно-правових відносин у сфері фінансової безпеки залежать від рівня суспільної небезпеки правопорушення;

спори, що виникають між сторонами адміністративно-правових відносин, вирішуються як в адміністративних, так й інших судах.

Визначення концептуальних засад формування ефективного та дієвого механізму державного управління ризиками у фінансовій сфері, спрямованого на запобігання кризовим явищам та мінімізацію їх наслідків, забезпечить ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави, а фінансова безпека

фінансово-кредитних установ виступає головним елементом їх економічної безпеки. Тобто основна увага фінансової безпеки має бути спрямована на забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів і підтримання їх на достатньому рівні для ефективної діяльності на ринку фінансових послуг за будь-яких умов. Останнє ж передбачає активну діяльність щодо залучення фінансових ресурсів та їх ефективного вкладання.

Виходячи з цього можна зауважити, що фінансова безпека охоплює всі сторони фінансової, господарської діяльності небанківських фінансово-кредитних установ і забезпечує їх стійкість та конкурентоспроможність на ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p#Text> (дата звернення: 01.09.2022).
2. Тихонова О. В. Фінансова безпека України: кримінально-правові та кримінологічні основи: монографія / О. В. Тихонова; Нац. акад. внутрішніх справ. – Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2015. – 484 с.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. Дата оновлення: 01.08.2022. (Втрата чинності відбулася 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 01.09.2022).
4. Тихонова О. В. Фінансова безпека: проблема визначення // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 20–29.
5. Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України: монографія. Київ, 2008. 439 с.

Подолян Юлія Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та
транспортного права Юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та технологій

ПРОБЛЕМИ РИНКУ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ринок публічних закупівель є інструментом забезпечення функціонування держави, особливо у кризові періоди, такий як воєнний стан. В умовах збройної агресії проти України цей сектор зазнав значних змін, спрямованих на швидке забезпечення критичних потреб держави та суспільства. Однак такі зміни супроводжуються численними викликами, які впливають на прозорість, конкурентність і ефективність процесів.

Ринок публічних закупівель в Україні під час дії правового режиму воєнного стану зіткнувся з низкою проблем, які виникли через надзвичайні обставини, необхідність швидкої адаптації системи та забезпечення критичних потреб.

Після 24 лютого 2022 року, в період воєнного стану здійснювати публічні закупівлі стало вкрай складно, адже діюче законодавство не дозволяло здійснювати публічні закупівлі швидко та ефективно, при цьому дотримуючись необхідної конфіденційності щодо замовників та учасників, тому постала нагальна потреба в зміні організаційно-правових засадах їх проведення. З цією метою було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» №169 від 28 лютого 2022р. [1], яка дозволила замовникам проводити оборонні та публічні закупівлі за допомогою укладання

прямих договорів без використання системи Prozorro. Бузумовно, це значно спростило придбання товарів, робіт та послуг, першочергово це стосувалось оборонної сфери.

Через припинення використання системи Prozorro зникла інформація про актуальну ціну на ринку. Це ускладнило роботу та збільшило час пошуку постачальників і створило додаткові ризики переоплат публічних коштів. Також закупівлі здійснювалися майже без будь якої конкуренції, що ускладнило пошук постачальників, адже у постачальників була відсутня інформації про те з ким можлива співпраця. Також це негативно вплинуло і на бізнес, який готовий співпрацювати із державою, однак не володіє інформацією кому, що і у яких обсягах потрібен товар [2].

Одним із важливих кроків у пристосуванні процедур публічних закупівель до умов воєнного періоду було схвалення нових закупівельних правил: Постанова Кабінету Міністрів України №1178 від 12 жовтня 2022 року [6]. До основних положень відносяться наступні: скорочення терміну публічних закупівель; учасники тендеру можуть внести пропозицію, що перевищує початкову вартість, та дозволяє більш гнучко реагувати на зміни валютного курсу, не підвищуючи очікувану ціну; можливе практично необмежене використання інструмента ProzorroMarket, що дозволяє придбати типові товари через електронний каталог та інші можливості. Ці зміни дають змогу підвищити ефективність публічних закупівель під час воєнних дій [6].

За даними Мінекономіки, за 2022 рік у системі Prozorro було проведено 94 000 закупівель на загальну суму 120 млрд грн. Учасниками тендерів стали понад 23 000 підприємств. Різниця між сумою, яку держзамовники планували витратити на свої закупівлі та сумою, на яку було укладено контракти через тендери, становила 6 млрд грн. При цьому, якщо порівнювати тендерні підсумки 2022 року з 2021 роком, помітно падіння за багатьма показниками.

Наприклад, кількість процедур (проведені тендери та які не відбулися/скасовані) зменшилася вдвічі – до 2,73 млн. Очікувана вартість закупівель скоротилася в 2,3 рази – до 724 млрд грн. Кількість організаторів тендерів зменшилась на 14% – до 30 000, а кількість постачальників – на 32%, до 177 000 грн [4]. Через війну проведення тендерів було зупинено більш як на 4 місяці. І лише в липні 2022 року Кабінет Міністрів повернув обов'язкові закупівлі через Prozorro. У зв'язку із цим кількість успішно проведених конкурентних закупівель зменшилася вдвічі.

Чи не найголовнішою проблемою в сфері публічних закупівель залишається саме корупція в усіх можливих її проявах. Статистика, Трансперенсі Інтернешнл та багато інших звітів і опитувань визначають корупцію як найбільшу проблему для іноземного і національного бізнесу в Україні. Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК України) провело комплексне дослідження «Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану» та визначила низку сучасних корупційних ризиків у сфері публічних закупівель. Вказана проблематика є особливо гострою, оскільки прагнення українського суспільства до проведення антикорупційних реформ навіть в умовах війни є надзвичайно запитуваним, без чого неможливою є і подальша європейська та євроатлантична інтеграція України. У жовтні 2023 року у відповідь на загрози повномасштабного вторгнення РФ та з метою уникнення розголошення інформації, пов'язаної з питаннями національної безпеки, в Україні було дещо зменшено прозорість закупівель і послаблено обмеження щодо підзвітності у їх здійсненні [5].

Окрім окреслених проблем таких як: зменшення прозорості, обмежений доступ до інформації, зловживання прямими договорами, високих корупційних ризиків, також можна віднести наступні проблеми:

1. Недобросовісність постачальників, яка виявляється в збільшенні випадків постачання товарів неналежної якості

2. Проблеми логістики та строків поставок, через порушені ланцюги постачання внаслідок воєнних дій та відповідно зростання витрат на транспортування.
3. Нестача кадрів та недостатня компетенція, оскільки деякі замовники не мають достатнього досвіду для проведення закупівель в кризових умовах, та відсутність чітких методичних рекомендацій для замовників в нових умовах.
4. Складність міжнародних закупівель через необхідність додаткового узгодження при укладенні угод з міжнародними постачальниками, що призводить до збільшення часу виконання. Курсові коливання та фінансові ризики впливають на ціни та строки поставок.
5. Фінансові обмеження через скорочення бюджетного фінансування інших сфер через пріоритетність оборонних потреб.

Ці проблеми вимагають комплексного вирішення, спрямованого на збереження балансу між оперативністю та прозорістю, а також забезпечення ефективності системи публічних закупівель в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №169 <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zdijsnennya-oboronnih-ta-publichnih-zakupivel-tovariv-robot-i-poslug-v-umovah-voynnogo-stanu-169>
2. ПЕТИК, Л. О.; БАЦМАН, І. В. Публічні закупівлі в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 2023, 9. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-08-03>
3. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні

та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : Постанова від 12 жовтня 2022 р. № 1178. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>

4. Статистика по закупівлям Prozorro з початку воєнного стану: ТОП категрій, кількість учасників та рівень конкуренції URL: <https://smarttender.biz/blog/view/statistika-po-zakupivlyam-prozorro-z-pochatku-voyennogo-stanu-top-kategoriy-kilkist-uchasnikiv-ta-riven-konkurenciyi/>
5. Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану: рекомендації НАЗК. URL: [https:// nazk.gov.ua/uk/koruptsijni-ryzyky-v-publichnyh-zakupivlyah-pid-chas-voyennogo-stanu-rekomendatsiyi-nazk/](https://nazk.gov.ua/uk/koruptsijni-ryzyky-v-publichnyh-zakupivlyah-pid-chas-voyennogo-stanu-rekomendatsiyi-nazk/).

Юрчук Ольга Володимирівна
*аспірантка Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.
Бурчака НАПрН України,
асистентка кафедри медичного права факультету
післядипломної освіти Львівського національного
медичного університету імені Данила Галицького*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ФІЗИЧНА ОСОБА-ПІДПРИЄМЕЦЬ» ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Господарський кодекс України (надалі – ГК України) та Цивільний кодекс України (надалі – ЦК України) містять загальні положення щодо осіб, які займаються чи можуть займатися підприємницькою діяльністю.

Аналізуючи положення ГК України слід зазначити, що статтями 74, 209 ГК України визначено термін "суб'єкт підприємницької діяльності", а статтями 3, 45, 49, 55, 136 ГК України передбачено термін "суб'єкт підприємництва". При цьому, в статтях 46, 47 ГК України обговорюється термін "підприємець".

Таким чином положення ГК України виокремлюючи поняття "господарська діяльність" і "суб'єкт господарювання" опосередковано формулюють поняття "суб'єкт підприємницької діяльності", яке немає чіткого визначення в цьому кодифікованому акті.

Беручи до уваги ЦК України, не вбачається єдиного поняття, яке охоплює осіб, які займаються чи можуть займатися підприємницькою діяльністю. Таким чином, відсутнє узагальнююче поняття, лише в статті 35 ЦК України запроваджено термін «підприємець» щодо фізичних осіб та в статті 83 ЦК України передбачено термін «підприємницькі» щодо юридичних осіб — товариств.

Таким чином прослідковується синонімічність понять, яка вживається у вищезазначених кодифікованих актах.

Поняття "суб'єкт підприємницької діяльності" співвідноситься із поняттям "суб'єкт господарської діяльності" так само, як співвідносяться поняття "підприємницька діяльність" і "господарська діяльність", тобто як часткове із цілим [10, с. 41-42].

Відповідно до статті 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом [1]. Таким чином, в основному Законі держави вживається термін «суб'єкт господарювання», як конституційний термін.

Відповідно до проєкту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їхніх об'єднань у

перехідний період» (реєстр. № 6013 від 09.09.2021р.; надалі – законопроект № 6013) [6] розглядаються питання, зокрема, в частині термінології суб'єктів господарювання. Насамперед у тексті законопроекту № 6013 вживаються лише терміни «суб'єкт підприємництва» або «суб'єкт підприємницької діяльності» безвідносно до тих суб'єктів права, яких автори законопроекту зараховують до категорії суб'єкт підприємства або такої діяльності [12, с. 87].

В. Устименко та Р. Джабраїлов доречно наголошують на амбівалентності у термінології визначення «суб'єкт господарювання». Аналізуючи Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, слід звернути увагу на оперування такими термінами, як: «недержавний суб'єкт», «суб'єкт господарювання», «суб'єкт господарської діяльності» та «суб'єкт економічної діяльності» [7].

Отже, розгалуженість у термінах створює відповідну правову невизначеність при застосуванні вищезазначених термінів на практиці.

Аналізуючи законодавчі положення ГК України, Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», Закону України «Про захист економічної конкуренції», Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» П. Коломієць та Є. Григоренко приходять до висновку, про неоднозначне тлумачення в науково-юридичній літературі і на практиці досліджуваного терміну «суб'єкт господарювання», що обумовлює нагальну необхідність термінового узгодження в розбіжностях цього поняття. Суперечливість та різночитання цієї дефініції, безумовно впливають на її правозастосування [9, с. 289].

Зміст поняття суб'єкт господарювання охоплює сукупність його прав та обов'язків. К. Славич зазначає, що «права та обов'язки суб'єктів господарювання можна поділити на дві категорії – загальні права та обов'язки, які притаманні всім суб'єктам господарювання, і спеціальні – які характерні лише для певних видів суб'єктів господарювання. Якщо загальні права притаманні для всіх суб'єктів господарювання, то спеціальні визначаються окремо визначеними законами, що регулюють відповідний вид господарської діяльності, переважно такі види діяльності мають дозвільний характер» [11, с. 235].

Гелич А. та Гелич Ю. надають визначення, що суб'єкт господарювання – це встановлений ГК України загальний правовий статус учасника економічних відносин, що може діяти як юридична особа, створена за ЦК України, або діяти в інших організаційних формах господарювання відповідно до спеціального правового регулювання. Спеціальні статуси суб'єкт господарювання отримує відповідно до окремих сфер державного регулювання [8, с. 170].

Таким чином, погоджуюсь з позицією А.В. Франкової про те, що суб'єкт господарювання є категорією господарського права, що має визначену, як внутрішню, так і зовнішню організаційну структуру, будову, чіткий розподіл повноважень та функцій [13, с. 20].

Також, хочу звернути увагу на поняття «самозайнята особа», яке міститься в підпункті 14.1.226 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України (надалі – ПК України) та визначається, як платник податку, який є фізичною особою - підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [4].

Отже, на мою думку, фізичною особою-підприємцем є суб'єкт господарської діяльності, який провадить

незалежну професійну діяльність, має загальні та спеціальні права та обов'язки, а також визначений правовий статус учасника економічних відносин, підтримує соціальну спрямованість економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Цивільний кодекс України ((Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1155>.
3. Господарський кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
4. Податковий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
5. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 3, ст.23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
6. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: проект Закону України реєстр. № 6013 від 09.09.2021. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

8. Гелич А.О., Гелич Ю.О. Загальні та спеціальні статуси суб'єктів господарювання за законодавством України // The X International Scientific and Practical Conference «Trends and prospects for the development of modern education», November 20-22, 2023, Munich, Germany. с. 170.
9. Коломіць П.В., Григоренко Є.В. Теоретико-правові засади утворення суб'єкта господарювання: сутність поняття «суб'єкт господарювання». Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., Полтава, 19 квіт.-20 січ. 2017 р. Полтава, 2017. с. 283-292. URL: <https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/Том1.pdf#page=284>.
10. Підприємницьке право: Підручн./За ред. О.В. Старцева/2-ге вид., перероб. І допов. – К.: Істина, 2005. – 600с.
11. Славич К. Правовий статус суб'єктів господарювання. Київ. 2017. с. 234-236. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/SUO/MNYF/paper/viewFile/4742/3859>.
12. Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. Особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їхніх об'єднань: науково-правова оцінка законопроекту № 6013 // Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. - № 2 (2021). – 2022. с. 85-96.
13. Франкова А.В. Поняття та місце суб'єкта господарювання у господарських відносинах // Юридична Україна. № 1/2024. с. 14-20 – 2024.

Вовченко Олексій Вікторович
асистент кафедри міжнародного, цивільного та
комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

Литвин Аліна Валеріївна
студентка I курсу ОС Магістр
Державного торговельно-економічного університету

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ПРИ КОНЦЕНТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: АНАЛІЗ КЕЙСУ РИНКУ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД УКРАЇНИ

Проблема запобігання монополізації ринків залишається важливою для України в контексті забезпечення економічної конкуренції та захисту прав споживачів. Особливої актуальності набуває аналіз механізмів контролю за концентрацією суб'єктів господарювання в умовах активних процесів консолідації на ринках. Показовим прикладом на сьогодні є ситуація на ринку мінеральних вод України, де відбувається значна концентрація через потенційне об'єднання двох найбільших гравців – Товариство з обмеженою відповідальністю «Карпатські мінеральні води» (КМВ) та групи IDS Ukraine.

В українському законодавстві концентрація суб'єктів господарювання регулюється насамперед Законом України «Про захист економічної конкуренції» (надалі — Закон). Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону, концентрацією визнається набуття контролю одним або кількома суб'єктами господарювання над іншими суб'єктами господарювання. Важливо відзначити, що згідно зі приписами ст. 24 Закону, концентрація підлягає попередньому погодженню з Антимонопольним комітетом України (надалі — АМКУ) у

випадках, коли сукупні показники учасників концентрації перевищують встановлені законодавством пороги [4; 5, с. 104].

Поточна ситуація на ринку мінеральних вод України ілюструє складність застосування антимонопольного законодавства на практиці. Так, у серпні 2023 року КМВ подало заявку на отримання дозволу на концентрацію у вигляді набуття в управління корпоративних прав компаній групи IDS Ukraine. АМКУ, розглянувши заяву, виявив суттєві підстави для заборони такої концентрації

Фундаментальні ризики досліджуваної концентрації полягають у потенційній деформації конкурентного середовища через акумуляцію значної ринкової влади. Агрегована частка ринку консолідованого суб'єкта господарювання прогнозовано перевищить встановлений законодавством поріг у 35%, що згідно з нормативними критеріями створює презумпцію монопольного становища. Враховуючи, що КМВ та IDS наразі виступають основними конкурентними антагоністами на релевантному ринку, а інші учасники демонструють індивідуальні частки, що не перевищують 10 відсотковий поріг, така консолідація призведе до формування економічного суб'єкта з ринковою потужністю. Також, особливу занепокоєність викликає уніфікований характер впливу концентрації на конкурентне середовище через усунення конкурентної взаємодії між домінуючими учасниками ринку. Такий структурний зсув створює передумови для цінової ескалації та потенційної оптимізації виробничих потужностей у бік їх зменшення. Щобільше спільний ефект від об'єднання ресурсної бази та операційних можливостей призведе до формування значних конкурентних переваг через економію від масштабу, оптимізацію логістичних та дистрибуційних процесів, а також акумуляцію ресурсів для маркетингових та інноваційних ініціатив. Додатково, кумулятивним наслідком такої концентрації може стати витіснення з ринку

дрібніших операторів через неможливість конкурувати з консолідованим суб'єктом, що володіє значно потужнішою ресурсною базою. Своєю чергою, створення такого потужного ринкового гравця призведе до суттєвого підвищення бар'єрів входу на ринок, що унеможливить появу нових конкурентних суб'єктів господарювання та закріпить олігополістичну структуру ринку [3;4].

У контексті справи можна виділити два основні підходи до запобігання монополізації ринку: структурні та поведінкові зобов'язання. Структурні зобов'язання передбачають відчуження частини бізнесу для збереження конкурентного середовища. У випадку КМВ/IDS це могло б реалізуватися через продаж частини бізнесу однією зі сторін або через проведення нового конкурсу з відбору управителя без власного конкуруючого бізнесу. Такий підхід є більш ефективним, оскільки забезпечує чітке розділення конкуруючих бізнесів та зменшує загрози антиконкурентної поведінки [2].

Поведінкові зобов'язання, які були запропоновані КМВ, передбачають регулювання майбутньої поведінки об'єднаної компанії. Однак такий підхід має суттєві недоліки. Зокрема, складність контролю за виконанням зобов'язань, можливість прихованої координації між формально розділеними бізнесами та ризик послаблення ефективності механізмів контролю з часом [3].

На основі аналізу кейсу ринку мінеральних вод хотілося б запропонувати декілька механізмів вдосконалення щодо запобігання монополізації. Для початку необхідно посилити пріоритет структурних зобов'язань над поведінковими при розгляді концентрацій, що створюють значні ризики для конкуренції. Структурні зобов'язання забезпечують більш надійний захист конкурентного середовища та потребують менше ресурсів для контролю їх виконання. Варто розробити чіткі критерії оцінки достатності запропонованих учасниками

концентрації зобов'язань для усунення негативного впливу на конкуренцію. Це дозволить забезпечити більшу прозорість процесу прийняття рішень АМКУ та передбачуваність для бізнесу. Також, варто запровадити механізм постійного моніторингу ринку після здійснення концентрації для оперативного виявлення можливих порушень та оцінки ефективності накладених зобов'язань.

Таким чином, аналіз кейсу демонструє необхідність комплексного підходу до запобігання монополізації при концентрації суб'єктів господарювання. При цьому перевага має надаватися структурним механізмам захисту конкуренції, оскільки вони забезпечують більш надійний та довгостроковий ефект порівняно з поведінковими зобов'язаннями. Важливо також забезпечити ефективний моніторинг ринку після концентрації та можливість оперативного реагування на порушення конкурентного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. IDS Ukraine попереджує АМКУ, учасників ринку та споживачів про ризики монополізації попри формальні декларативні зобов'язання для потенційного управителя | IDS Ukraine. IDS Ukraine | Україна. URL: <https://www.ids.ua/uk/press-center/news/ids-ukraine-poperedzhuye-amku-uchasnikiv-rinku-ta-spozhyvachiv-pro-riziki-monopolizatsiyi-popri-formalni-deklarativni-zobov-yazannya-dlya-potentsijnogo-upravitelya/> (дата звернення: 21.11.2024).
2. До уваги учасників ринку первинної реалізації фасованої води (питної та мінеральної природно-столової). Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/news/do-uvahy-uchasnykiv-rynku-pervynnoi-realizatsii-fasovanoi-vody-pytanoi-ta-mineralnoi-pryrodno-stolovoi-vsikh-tekhnologii-otrymannia-stupeniv-nasychenosti-dioksydom> (дата звернення: 20.11.2024).

3. Овчаренко О. Позиція щодо зобов'язань у концентрації КМВ/ІДС : службовий лист ПрАТ «ІДС» від 17 верес. 2024 р. № 274/4-24ц
4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III : станом на 16 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 21.11.2024).
5. Швидка Т. Анимонопольно-конкурентне право: навч. посіб. Харків : Вид-во «Право», 2021. 184 с.

СЕКЦІЯ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

*Eminli Narmin Mazahir,
Member of the Bar Association of the Republic of Azerbaijan,
Doctoral candidate of the Department of Civil Law of Baku
State University*

PRIVATIZATION AND LOSS OF PROPERTY RIGHTS

Regarding the acquisition and loss of property rights, it is necessary to remember the following provision stated by the ancient Roman lawyers: "Nemo plus juris", that is, no one can transfer more rights to another than what belongs to him. The main methods of acquisition and loss of property rights include privatization of state property. The concept of privatization is used in economic and legal sense. In the economic sense, the essence of privatization is the transfer of state ownership to private or collective ownership relations. Privatization - means of production, property, land, etc. It is the process of denationalization of property objects through purchase and sale or free transactions. Taking into account the solution of a wide range of legal issues by means of regulation, quite naturally there are questions related to the processes of transformation of state property into private property.

The first state program in the field of privatization in the Republic of Azerbaijan was approved by the late President, great leader Heydar Aliyev on September 29, 1995. "State program of privatization of state property for 1995-1998" laid the foundation of the privatization process in our country, which continues to this day. In that Program, it was established that a part of the state property should be transferred to the citizens of the country free of charge, the classification of the state enterprises to be privatized into small, medium and large enterprises was carried out, and it was envisaged that all the

medium and large enterprises to be privatized should first be transformed into joint stock companies and then privatized [1].

By the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated March 25, 1996, the Regulation "On state privatization shares (cheques) in the Republic of Azerbaijan" was approved. Since January 1, 1997, each person registered as a citizen of the Republic of Azerbaijan received 1 privatization share consisting of 4 privatization checks. Citizens who received the privatization share had the right to participate in the purchase of shares or parts of state-owned enterprises using these checks.

"The State Program of Privatization of State Property for 1995-1998" was canceled by the Law No. 878-IQ dated May 16, 2000 of the Republic of Azerbaijan. On that date, the new Law "On Privatization of State Property" and "II State Program of Privatization of State Property in the Republic of Azerbaijan" were approved. In the Republic of Azerbaijan, relations related to the privatization of state property are currently regulated mainly by these normative-legal acts. According to Article 8 of the Law "On Privatization of State Property", the State Service for Property Issues of the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan acts as the seller of state property in the process of privatization of state property in the Republic of Azerbaijan. According to Article 9 of the Law, citizens of the Republic of Azerbaijan, foreigners and stateless persons, all legal entities registered in the Republic of Azerbaijan and foreign legal entities can act as buyers of state property. Legal entities, executive power bodies and municipal bodies whose stocks or shares in the charter fund are more than 20% state property may not act as purchasers during the privatization of state property. According to Article 1.0.3 of the Law, the object of privatization is the state-owned property of the Republic of Azerbaijan in the territory of the Republic of Azerbaijan and outside its borders, the state's share in the charter fund of joint ventures, state-owned shares, land plots located under privatized enterprises, with the exception of state property whose privatization is prohibited.

In order to increase economic activity in the country and support private initiatives, to carry out necessary structural changes in the economy and ensure its diversification, to form a healthy competitive environment, as well as to increase the efficiency of the national

economy, the acceleration of the privatization of state property is defined as an important direction of economic policy. On July 19, 2016, the President of the Republic of Azerbaijan signed the Decree "On Accelerating the Privatization of State Property and Improving the Efficiency of Management".

Although the period of mass privatization is behind us, the measures implemented within the framework of this process continue to be implemented. Looking at the data of recent years, it is known that in the Republic of Azerbaijan in 2022, 1095 small state properties were privatized, the organizational and legal form of 3 state enterprises was changed and turned into an open joint-stock company and a limited liability company. During this period, 115.4 million manats were received in the state budget from the privatization of state property, thus the implementation of the annual budget forecast was ensured in the amount of 101.2 percent. Compared to 2021, this figure was 2685 thousand manats or 2 percent more [2].

During 2023, 245 small state-owned enterprises and facilities, including leased state property, shares of 9 open joint-stock companies created as a result of transformation of state-owned enterprises, state-owned land where 111 objects are located, 538 vehicles were privatized. About 115.9 million manats were received from privatization to the state budget, thus the implementation of the budget forecast for the period was ensured in the amount of 105.4 percent [3].

In the literature, public relations regulated by the norms of the legislation on privatization are classified into three groups: administrative relations characterized by the ruler-subordinate method - relations between different state bodies in the field of management; civil law relations - relations between subjects with equal rights related to the transfer of ownership rights to privatized property; financial-budget relations - relations arising from the inflow and distribution of funds from privatization [4].

It is clear from what has been mentioned that it would not be correct to attribute the relations related to privatization completely and entirely to the sphere of civil law. In Article 29.1 of the Law "On Privatization of State Property", during the privatization of state property, except for specialized auctions, although it is envisaged to conclude a sales agreement between the seller and buyer of state property in accordance with the Civil Code of the Republic of

Azerbaijan, this Law and the relevant State Program, with privatization in the Civil Code approved by the Law No. 779-IQ of the Republic of Azerbaijan dated December 28, 1999 relations were reflected in only 2 norms. Thus, according to Article 1078-4 of the Civil Code called "Privatization securities", privatization securities are securities issued for the purpose of expropriation of state property in the manner established by legislation during the privatization of state property. The types of securities issued during the privatization of state property, their issuance, circulation rules, and other issues are determined by the Civil Code, as well as by other normative legal acts, including those of a normative nature. Article 203.4 of the Civil Code, which is called "Types of loss of Ownership rights", establishes the alienation of state-owned property to the property of individuals and legal entities in accordance with the legislation on privatization.

S.I.Komaritsky believed that privatization is usually understood as a legal institution in the sphere of the regulation of property rights and means the termination of ownership of certain property and the creation of private property rights. Since privatization always implies the termination of state ownership, such relations have a public element [5].

The directions of privatization of state property have been quite different in different countries. In Southern European countries (Italy, Spain, Greece, etc.), the need to implement the privatization policy arose from filling the budget deficit. In Northern Europe (Sweden, Finland, Norway, Denmark, etc.) and countries with a traditionally high share of the public sector in the economy, hopes were placed on increasing competitiveness, and the need for structural economic reforms prompted privatization. In some countries with developed federalism (for example, Canada), privatization has mainly been carried out at the regional level. Developing countries of the Third World (Africa, Latin America, Asia-Pacific region) have adopted privatization programs designed for them under the influence of world financial institutions (first of all, the World Bank), and the public sector in their national economies has significantly

decreased.

As in most post-Soviet countries, privatization in Azerbaijan has become one of the central links in the system of market reforms and denationalization of the economy. Unlike countries with a developed market economy, where the transfer of state property to private hands solves the problem of increasing the efficiency of individual enterprises, privatization in Azerbaijan is aimed at making radical changes in property relations [6].

According to the standards of the International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI), the privatization of state assets must be open, the public should be confident that the sold property is state property and that the privatization process was carried out correctly.

International standards are based on the fact that the supreme audit bodies of the state should not only verify the effectiveness of state measures in the field of privatization, but should also participate in all stages of the privatization process, from the assessment of the value carried out before the sale to the study of the results of specific privatization operations and the analysis of the actions of the new owner to fully and timely fulfill the conditions of the privatization operation. The organization of such operational control will ensure the correct evaluation of the privatized assets and the observance of fair and healthy competition conditions among the participants of the privatization competition.

LITERATURE

1. State Program of Privatization of State Property in 1995-1998 / <https://e-qanun.az/framework/9472>
2. Report on the work done by the State Service for Property Issues under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan in 2022 / <https://emlak.gov.az/files/shares/pdf/2022/660d35fb50a6c.pdf>
3. Report on the work done by the State Service for Property Issues under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan in 2023 / <https://emlak.gov.az/files/shares/pdf/2022/6613ca27e0c5e.p>

df

4. Mammadov R. Legal regulation of privatization of state property
https://www.pa.edu.az/library/6/41/634_muhazire_6.pdf
5. Комарицкий С.И. Приватизация: правовые проблемы: курс лекций. М., Издательство: Статут, 2000, 94 с.
6. Томилова Л.Н. К вопросу о понятии приватизации государственного имущества. Теория и практика общественного развития. 2014, № 15. С. 152-155.

*Mustafayeva Arabia Anvar gizi,
Azerbaijan State University of Economics (UNEC), Docent of
the Department of Economics, Doctor of Philosophy in Law,
Baku, Republic of Azerbaijan*

STATUS OF THE LABOUR LAW SUBJECT: IN THE CONTEXT OF THE LEGISLATIVE PROVISIONS OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Like other areas of law, labour law is evolving actively in the independent Republic of Azerbaijan. The new Labour Code of our country was approved by the Law of the Republic of Azerbaijan No. 618-IQ dated February 1, 1999. The goals and objectives of the Labour Code are in accordance with the demands of the new development era, the realities of the market economy, and the recommendations of international labour law.

As is well known, in the area of public-labour relations, labour law theory makes a distinction between the legal position of an employee and that of a citizen. As a prospective subject of labour law relations, including as an employee, every citizen need legal protection. All of its members' legal statuses change as a result of the high dynamics of labour relations. However, it

is necessary that the choice of methods and forms of the employee's self-legal protection is clearly reflected in the legislation.

The scope of participants-subjects in labour law is rather broad and diverse because the area of labour is a universal field of social existence. The participants in social relations governed by labour laws who possess and are able to fulfil their labour rights and obligations are the subjects of labour law, according to Professor A.M. Gasimov [5, p. 82]. We believe that individuals (citizens) can only speak as participants in labour relations and relations directly related to them, possessing a certain system of status (fundamental) rights in the field of labour (hired labour), having realised them by concluding an employment contract, i.e., labour has become a party to legal relations and legal relations directly related to it. Therefore, until the creation of labour law relations, no subject of labour law exists in reality.

A person (citizen) becomes a subject of labour law only when he enters the field of labour law and labour legislation by his own direct actions (his own will). Regardless of whether they are involved in social interactions governed by other legal fields, we believe that the objects of labour law are individuals who are able to exercise certain rights and perform obligations in line with the provisions of labour laws.

Unlike civil law, labour law is not specifically included in the labour codes of the majority of Commonwealth of Independent governments governments. One exception is the Republic of Uzbekistan's Labour Code. As a result, "Subjects of Labour Relations" is a distinct chapter in the country's labour code. "Employee as subject of labour relations" is the title of Article 14 of that Code, which stipulates that individuals who have reached a specific age and signed an employment contract with their employer, as well as foreign nationals and stateless persons, may act as subjects of labour relations. Article 15 of the Code, which is called "Employer as a subject of labour

relations", states that the following can act as an employer:

1) enterprises, including separate structural divisions in the person of their heads;

2) private enterprises, as well as the owners who are their heads;

3) individuals who have reached the age of eighteen in cases provided by legislation [6].

Such an approach had a superior position under Soviet labour law, which meant that every person who went into labour law relations with an enterprise, department, or organisation was actually entering into labour law ties with the state. Of course, such an approach cannot work in the modern conditions of our country, which is based on private property. According to S.I. Arkhipov, the state is a legal corporation as a subject of law. Its primary objective is to establish a system of legal communication and legal communication aimed at balancing the wills of participating citizens and establishing legal relationships that guarantee the realisation of their legal interests, rather than to subjugate everyone to a single authority [2].

Employers, employees, owners, officials who report to the employer, representatives of labour protection services, representatives who have been given permission by the employee to defend their rights, representatives of trade unions, and authorised officials of employer representative bodies are all considered participants in labour relations. Article 3 of the Republic of Azerbaijan's Labour Code states that an employee is a natural person who works for their employer by signing a written employment contract (contract) on an individual basis and is paid at the appropriate workplace. The employer has the authority to sign an employment contract (contract) with employees, terminate it, or be considered the owner or head of the business, appointed (authorised) by him or an authorised body, and to alter the terms of the contract.

Professor O.V. Smirnov claims that the following components are included in the status of the labour law subject:

- a) the subject's labour rights and activity capacity (legal subjectivity);
- b) his rights and duties established by legislation;
- c) guarantees of those rights and duties;
- ç) the subject's responsibility for improper performance of duties assigned to him [7, p. 76].

The ability to work and the primary rights and responsibilities should be separated in the legal status framework. The subjectivity of labour law is the first component of the employee's legal standing. There are three different categories of legal subjectivity:

- 1) common law entity;
- 2) sectoral legal entity;
- 3) special legal entity.

Legal categories such as labour legal capacity (the ability to have rights and duties under the right to work), specifically granted rights and duties under the law (having certain rights and duties in a specific legal relationship), and labour activity capacity (the ability to perform legal actions independently) define the concept of labour legal subjectivity.

The renowned work "Problems of Legal Theory" by S.S. Alekseyev states that legal capacity is the ability to express a right [1, p. 586]. Legal capacity, according to S.N. Bratus, is the ability to be the object of obligations and rights [4, p. 6]. B.K. Begichev called the labour legal capacity as a passive legal entity as a person's general ability to be the bearer of labour rights and duties [3, p. 66]. Nonetheless, the idea of legal capacity homogeneity holds a dominating place in the science of labour law.

Subjective duties imposed on citizens and their promised subjective rights are strongly tied to their legal status as subjects of labour law relations. A person's subjective right is the ability to act that is allowed to them by relevant duties and legal norms; in other words, the ability to autonomously choose the means to accomplish goals, including the use of other people's acts as

means.

S.S. Alekseyev noted that the subjective right is the limit of permissible behavior that belongs to him in order to ensure the interests of the authorized person and is ensured by the legal duties of other persons [1, p. 305]. Subjective right, according to Professor M.F. Malikova, is the measure of a person's potential behaviour that is decided and guaranteed by the state. It includes performing specific activities and ordering others to perform certain actions or refrain from performing them [9, p. 306].

V.V. Fedin demonstrated that there are four legal options for an employee's subjective right:

- the ability to act (behave) as a person with a right, that is, to have the right to act (right of conduct);
- having the right to demand the performance of certain actions from the person holding the position, i.e. the right related to the actions of others (the right to demand);
- having the right to use a certain social benefit based on that right (right to use);
- protection of the violated right, having the right to apply to the competent body for its compulsory implementation [10, p. 180].

Generally speaking, labour law views the subjective right as a combination of three options: a) determination by the state of the type and extent of the right holder's behavior; b) the possibility of demanding certain behavior from the persons in charge; c) the potential to use the state apparatus's coercive force if required. All the rights of employees, both the rights they acquire when entering into labour legal relations, as well as the rights directly established in the labour legislation and directly derived from it, are considered subjective rights, regardless of the method of creation, realization, degree of generality, social importance, types, categories and other characteristics.

Legal duties, which include performing certain acts or abstaining from them, are the state's measurement of required behaviour. As Y.A.Lukashova figuratively expressed, any

subjective right is one of the poles of social relations, the other pole is someone's duty [8, p. 120]. To put it another way, a subjective duty of someone is a prerequisite for any subjective right, and a duty requires the right of someone to demand that it be performed. Subjective rights and duties, however, are established in distinct, independent norms for legislative purposes in the majority of legal domains, including labour law.

New employee rights not included in the previous Labour Code are reflected in the Republic of Azerbaijan's labour laws. The employee's subjective entitlement to moral damages, for instance. Moral damage caused to an employee is defined as spreading untrue and false information about the employee by any means by the employer or an official under his authority, with the aim of defaming the honor and dignity of the employee, humiliating him, slandering him, insulting his personality, discrediting him among the collective, as well as other acts and actions that are contrary to one's spirituality, moral norms, national pride, and faith are understood. If an employee suffers moral harm during labour relations, the employer bears financial responsibility. In his application, an employee who alleges moral harm must specify the extent of the harm. The financial amount of the moral damage inflicted on the employee is determined by the court in accordance with the degree of public danger of the moral damage inflicted on the basis of his application, the personality of the employee and the employer, the factual circumstances of the case and other objective circumstances necessary for making a fair decision (Article 290 of the Labour Code).

As a noticeable shortcoming, we can point out that many subjective rights of employees are expressed as subjective duties in the Labour Code. For example, in Article 9 of the Labour Code, which is called "Basic rights of the employee under the employment contract", all the rights of the employee have not been determined. As a result, the company may decide to send the employee on a business trip. In this instance, the employer is required to cover the employee's travel expenditures in compliance with the employee's right to reimbursement. However, the employee's right to reimbursement for travel expenditures is not established by

Article 9 of the Labour Code.

It is evident that there is a significant overlap between the system of subjective rights of employees outlined in the Revised European Social Charter and the system created in Article 9 of the Labour Code.

Duties cannot exist without rights, and rights cannot exist without duties. In this sense, Article 10 of the Labour Code reflects the applicable system of employees' subjective duties.

We also noticed that the system of subjective duties outlined in Article 10 of the Labour Code and the system of subjective rights of the employee described in Article 9 of the Labour Code are insufficient for one another. This list is essentially restricted to the employee's responsibilities as stated in the employment contract. Article 9 of the Labour Code outlines the subjective rights of employees that extend beyond the duties that form the majority of labour contracts. Because the composition of Article 9 includes the subjective rights of employees as the responsible party of the state. These provisions cover things like each employee's subjective right to use social protection benefits and allowances, as well as the right to state security for unemployment that is established by law.

The idea of legal interest is differentiated from subjective rights and duties. Despite this, some legal scholars believe that distinguishing between different legal interests is superfluous. V.V. Fedin, who studied subjective rights and legal interests, noted that there are also fundamental differences between subjective rights and legal interests. First of all, legal interest and subjective right have different foundations. The legal interest only emerges on the basis of the legal norm if an individual acquires a subjective right in line with the objective legal norm and as a result of the emergence of a particular legal fact. The process of creation of subjective right necessarily goes through the stage of legal facts. Subjective rights and legal interests are different legal possibilities. Therefore, the legal interest consists of only two legal possibilities, whereas the subjective right consists of four: the first is the subject's ability to use a particular social benefit (the main element), and the second is the possibility of applying to the competent state bodies, local self-government bodies, or public organisations for protection (an additional element). The first element provides a certain social benefit to the subject, and the second element "comes into action" only when

the content of the legal interest is not realized or not fully realized. Due to the additional element, the interest acquires a legal character [10, p. 193].

The legal interest, in our view, is the individual's (employee's) legal authorisation to use a benefit that is not specifically specified by labour laws, i.e., not established as a subjective right. Contrary to the approach of some scholars who deny the direct connection between the employee's legal interests and his subjective rights, we believe that two components should be distinguished in the subjective right: first, its form; second, the content. In this case, the content of subjective law consists of the legal interests, which are defined in the law as a specific type of social benefit

LITERATURE

1. Alekseyev S.S. Obshchaya teoriya prava: Uchebnik. M.: Prospekt, 2009, 576 s.
2. Arhipov S.I. Sub'yekt prava: teoreticheskoe issledovanie. SPb.: Izd. R.Aslanova "Yuridicheskiy Tsentr Press", 2004, 469 s.
3. Begichev B.K. Trudovaya pravospobnost' sovetskikh grazhdan. M.: Yurid. lit., 1972, 248 s.
4. Bratus' S.N. Subyekty grazhdanskogo prava. M.: Gosyurizdat, 1950, 269 s.
5. Gasimov A.M. Emek hugugu: Derslik. Bakı: Adil oghlu, 2007, 560 s.
6. Trudovoy Kodeks Respubliki Uzbekistan. Tashkent, 2011, 276 s.
7. Trudovoye pravo: Uchebnik / Pod red. O.V. Smirnova, I.O. Snigirevoy. M.: Prospekt, 2009, 624 s.
8. Lukasheva E.A. Sotsialisticheskoe pravosoznanie i zakonnost'. M.: Yurid.lit., 1973, 343 s.
9. Malikova M.F. Dovlet vø hugug nezeriyyesi: Derslik. Bakı: Maarif, 1988, 382 s.
10. Fedin V.V. Yuridicheskiy status rabotnika kak subyekta trudovogo prava. M.: Prospekt, 2005, 240

Aliyev Nazim Kazim oghlu
Doctor of law, associate professor, Head of
the Science, innovation and cooperation
Department of the Training Centre of the
State Tax Service under Ministry of
Economy of the Republic of Azerbaijan

Afandiyev Khalil Valeh oghlu
Chief scientist of the Science, innovation and
cooperation Department of the Training
Centre of the State Tax Service under Ministry
of Economy of the Republic of Azerbaijan

IMPROVING LAND TAX COLLECTION EFFECTIVENESS IN RELATION TO AGRICULTURAL LANDS

Since the tax system is crucial to the growth of the economy, reforms in this area have an impact on the overall development of each country. Land tax is distinguished by its unique position in the tax system and is not noticeable in countries with the same level of development. Due to a number of economic changes, land has frequently been viewed as an object of legal relations and a market economy rather than as a source of actual wealth and a means of production in and of itself.

The study of world experience in the field of land taxation allows us to identify key directions for increasing the efficiency of local land taxation and ensuring the efficient use and management of land resources. Land is an immovable property, meaning that it cannot be moved in any way at the will of the participants in the property relationship; it is sold and used where it is. Every kind of commercial activity requires land, which is a commodity with many uses [1].

Land is the object of property relations and is regarded as

real estate. In addition to being a source of wealth for the owner, land serves as the primary source of revenue generation and a means of production. The land fund of the Republic of Azerbaijan consists of agricultural lands, lands for transport, communications, defense and other purposes, lands of specially protected areas, forest fund lands, water fund lands and reserve fund lands [2].

The Tax Code governs land taxes matters in the Republic of Azerbaijan. The law states that land tax is due to all individuals and businesses that own or use land plots on Republic of Azerbaijani territory on a lease or other basis, including those that lease or otherwise use governmental and municipal land plots. Resident and non-resident natural persons, as well as resident and non-resident enterprises, after receiving the documents confirming their ownership and use rights of land plots, natural persons and municipal enterprises must register with the municipalities, and other enterprises with the tax authority within 1 month.

Whether the land tax belongs to the state or municipal taxes is regulated by the provisions defined in the Tax Code. Thus, legal entities, as well as natural persons in the case provided for in Article 206.1 of the TC, land tax is included in state taxes. In the cases provided for in Articles 206.1-1 and 206.3 of the TC, the land tax of natural persons is paid to local municipal bodies.

Pursuant to Article 206.1-1 of the Tax Code, according to the certificate issued by the relevant executive authority, the rate of land tax on agricultural land used for its intended purpose or which cannot be used for its intended purpose due to irrigation, reclamation and other agrotechnical reasons is determined 0.06 AZN for 1 conditional point. Agricultural land used for its purpose or which cannot be used for its purpose is determined based on the rules and criteria approved by the relevant executive authority. The designation, location, and quality of agricultural land for cadastral price regions and administrative regions included in it are taken into consideration by the

competent executive authority when determining conditional points [3]. Therefore, "Conditional points determined by taking into account the designation, geographical location, and quality of agricultural land for cadastral price regions and administrative regions included in them" were approved by the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan's decision No. 230, which was issued on December 29, 2000 [4].

Currently, more than 1000 municipal bodies are operating in the territory of the Republic of Azerbaijan [5]. According to the Law of the Republic of Azerbaijan "On the Status of the Municipalities", a municipality is a form of local self-government within the territorial limits established by law. The municipality has its own property and local budget, and it independently solves locally important issues assigned to its powers by the Constitution of the Republic of Azerbaijan and the same law. Municipalities are established and operate on the basis of equality [6].

The Republic of Azerbaijan's Law "On the Basics of Municipal Finances" states that the local budget is the financial tool created and utilized to carry out the municipal powers outlined in the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan, as well as to realize the principles of self-governance in line with the municipal status. Legislative and executive authorities of the Republic of Azerbaijan are not allowed to intervene in the budget activities of municipalities, except for the cases stipulated by the laws of the Republic of Azerbaijan. In the cases provided for in Articles 206.1-1 and 206.3 of the Tax Code, the land tax of natural persons is significant part of the local budget revenues [7].

Nearly half of the 8,660 (thousand hectares) total land resource of the Republic of Azerbaijan is agricultural land, according to data from the State Statistics Committee of the country. When we look at the available statistics, we see an increase in the amount of agricultural land since 2000 [8]. It goes without saying that the state's irrigation and melioration efforts

play a significant part in this. The state's attention to agriculture does not end there. Thus, the state provides broad support for the growth of the agricultural industry. This includes exemption from relevant taxes, acquisition of leasing on preferential terms, provision of concessional loans at the expense of the state budget, application of customs concessions to most production equipment imported for the production and processing of agricultural products, 50 percent of the insurance premium calculated for the insurance of agricultural property and specified insurance events payment by the state, as well as the provision of subsidies for agriculture and animal husbandry [9].

We want to pay attention to agricultural subsidies among the state's support for agriculture. Because the subsidy, which is a financial resource provided free of charge to producers of agricultural products at the expense of the state budget, has a very important, and in some cases, decisive importance in modern conditions. The mechanism of granting subsidies for agricultural activity is reflected in the "Rule on subsidizing agricultural production" approved by Decree No. 759 of June 27, 2019 of the President of the Republic of Azerbaijan "On the creation of a new subsidy mechanism in the agricultural sector" [10].

Agrochemical analysis of the soils, the purchase and construction of modern irrigation systems, poles for perennial plantings, and the purchase of agricultural production tools used by farmers to cultivate agricultural plants in accordance with the intended purpose of those lands are all covered by the planting subsidy for each hectare of cultivated area, as stipulated by the aforementioned Regulation. It is equivalent to the base amount multiplied by the seeding coefficient. The base amount is a fixed financial resource used in the calculation of subsidies in the field of crop production.

The planting ratio is determined by the Agrarian Subsidy Council, taking into account the degree of production support for regions and plants, single cultivated areas, as well as the

volume of cultivated area (areas). A Council is established to make decisions on the application of subsidies in the agricultural sector. Including the chairman, the council consists of 9 members, - the Minister of Agriculture of the Republic of Azerbaijan, the Ministry of Agriculture of the Republic of Azerbaijan (2 people), the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan (1 person), the Ministry of Finance of the Republic of Azerbaijan (1 person), the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan (1 person), representatives of the National Confederation of Entrepreneurs (Employers) Organizations of the Republic of Azerbaijan (1 person), the State Reserves Agency of the Republic of Azerbaijan (1 person) and the local farmers' association (1 person). The Council is managed by the Minister of Agriculture of the Republic of Azerbaijan.

To be eligible for crop cultivation subsidies, farmers must submit the following paperwork and data in the Subsidy Information System within the timeframes specified by the "Rule on subsidizing agricultural production":

1) the electronic declaration (application) about the planned and conducted planting areas and perennial plantings;

2) If it is not possible to obtain through the Electronic Services Portal of the State Service of Real Estate Affairs under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan and the "Electronic Notary" information system of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan, which is integrated with the Electronic Agricultural Information System in accordance with Article 30.5 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Administrative Proceedings", a document confirming the characteristics of the land plot (target designation of the land, assessment) and the right of use of the farmer (January 2025 extract from the state register of real estate on ownership, lease or use rights on the land plot from 1);

3) documents on the results of the agrochemical analysis of the lands intended for agriculture, as well as for other categories

of lands, which are under cultivation and perennial crops;

4) information on the amount of agricultural production tools used for planting subsidies and documents on their purchase, as well as the number of the insurance contract in the case of plants to be insured;

5) documents confirming the transfer of agricultural products to suppliers for crop subsidy, the sale of seeds and seedlings for seed subsidy;

6) documents regulating the activities of agricultural cooperatives.

It appears that the document proving of the payment of the land tax due to the municipality for agricultural lands was not included in the list of documents and information that farmers were required to provide in order to get the subsidy. "Paragraph 3 of Article 30 of the Law "On the Status of Municipalities" states that upon written request, municipalities must submit a certificate of debts of legal and natural persons pertaining to local taxes and payments within one working day. Almost 50% of the total land fund of our country is agricultural land. In this regard, the land tax can play an important role in the formation of the budget of municipalities, which are local government bodies.

Taking into account the above, we consider it appropriate to include the obligation to submit a certificate of absence of land tax debts by farmers among the documents and information that must be submitted to the Subsidy Information System for receiving subsidies in the field of crop cultivation. In addition to increasing land tax collections and decreasing tax evasion in the relevant area, this approach will also be helpful in forming local municipal budgets, which are crucial for the operation of local municipal bodies and for carrying out construction and improvement projects.

LITERATURE

1. Guliyev R.M. Yergulushu. Yergulushunun elmi esasları, I jild, Bakı, "MBM", 2007, 224 s.

2. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi / <https://e-qanun.az/framework/46942>
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi / <https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>
4. Kadastr qiymət rayonları və ora daxil olan inzibati rayonlar uzre kend teserufati torpaglarının teyinati, jografi yereshmesi və keyfiyyeti nezere alınmagla sherti ballarin mueyyenleshdirilmesi hagginda Azərbaycan Respublikası Nazirler Kabinetinin Gerari / <https://e-qanun.az/framework/233>
5. Belediyelerin siyahısı / <https://justice.gov.az/belediyeler>
6. Belediyelerin statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının Ganunu / <https://e-qanun.az/framework/4770>
7. Belediyelerin maliyyesinin esaslari hagginda Azərbaycan Respublikasının Ganunu / <https://e-qanun.az/framework/5231>
8. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi – Etraf muhitin muhafizesi / <https://www.stat.gov.az/source/environment/>
9. Azərbaycanda kend teserrufatina ayrılan subsidiyaların effektivliyinin qiymetlendirilmesi/ <https://agroeconomics.az/az/article/13/azerbaycanda-kend-teserrufatina-ayrilan-subsidiyal/>
10. Aqrar sahədə yeni subsidiya mexanizminin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı / <https://e-qanun.az/framework/42750>

*Заїка Юрій Олександрович,
Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, м. Київ*

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ДОКТРИНИ НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ

Прагнення України інтегруватися в Європейське співтовариство зумовлює потребу перегляду вітчизняних цивільно – правових інститутів та їх відповідність сучасним тенденціям розвитку європейських стандартів правового регулювання суспільних відносин. При оновленні вітчизняного законодавства необхідно враховувати не лише правозастосовну практику, а і напрацювання сучасної вітчизняної цивілістичної доктрини. Інститут правочинів один найважливіших цивільно-правових інститутів, оскільки саме правочини є підставою виникнення, зміни чи припинення цивільних прав та обов’язків. Одним із базових принципів цивільного права є принцип свободи договору, який органічно поєднується з принципом справедливості, добросовісності та розумності та забезпечує органічний баланс інтересів контрагентів та приватних та публічних інтересів у цілому.

Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину, містить ст.203 ЦК України, зокрема, вимоги щодо суб’єктного складу правочину, його змісту, єдності волі і волевиявлення, юридичної і фактичної здійсненності та відповідності закону і моральним засадам суспільства.

Залежно від характеру порушення цих вимог правочин в судовому порядку визнається або може визнаватися недійсним.

В окремих випадках якщо правочин визнається недійсним серед правових наслідків передбачена реституція

(повернення в попередній стан). В основу повернення виконаного за недійсним правочином покладено ідею про недопустимість отримання благ без правової підстави [4, с. 361].

Останніми роками у вітчизняному цивільному праві і у судовій практиці з'явилося поняття *франдаторні* правочини, тобто, правочини, що вчиняються на шкоду кредиторам, тобто, задля уникнення чи унеможливлення сплати боргів та / або створення переваги для інших кредиторів [5, с.163].

Ще римське приватне право розрізняло дії *боржника на шкоду кредитора (in fraudem creditorum)* і передбачало особливі засоби судового захисту кредитора при розтраті боржником свого майна. Ця інституція, яка дозволяє кредитору захищатися від шахрайських дій боржника, з певними модифікаціями знайшла своє відображення у законодавстві низки країн романо-германської та англо-саксонської правової системи, що зумовлює необхідність розглянути питання про доцільність впровадження її у вітчизняне законодавство. Намагаючись визначитися із межами втручання суду в свободу договору, практичні працівники намагаються визначити юридичний склад *франдаторного* правочину, це, зокрема: відчуження майна боржником після пред'явлення до нього позову про стягнення; відчуження майна за безвідплатним правочином; відсутність у боржника іншого майна яким він може відповідати перед кредиторами. *Франдаторним* може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин [1].

Така позиція стала підставою для реєстрації Проекту Закону №11220 від 29 квітня 2024 р. Розробники законопроекту пропонують доповнити ст. 1273 і 1274 ЦК України частинами 6 і 7 наступного змісту: «Не допускається відмова від прийняття спадщини у випадку наявності боргів за зобов'язаннями спадкодавця перед кредиторами до їх задоволення в межах вартості майна, одержаного у спадщину, в порядку, визначеному цим Кодексом» [3].

Відмова від спадщини як і прийняття спадщини – це

односторонні правочини, які повинні відповідати умовам дійсності будь-якого правочину.

У ч. 1 ст. 1268 ЦК України імперативно зазначено: «Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти». Положення проекту Закону позбавляють спадкоємця права вибору і обмежують його правоздатність, оскільки він не може реалізувати своє право, встановлене у законі. Підстав забороняти законом право спадкоємця відмовитися від спадщини, тобто, визнавати такий односторонній правочин недійсним, немає.

Головною ознакою фраздаторного правочину є зловмисні дії боржника, спрямовані на заподіяння шкоди майновим інтересам кредитора. Особа, яка відмовляється від спадщини не є зобов'язаною особою і не перебуває із кредитором у будь-яких правовідносинах. При відмові від спадщини така ознака як *завдання шкоди кредитору* відсутня [2, с. 86].

При відмові всіх спадкоємців від спадщини власником майна стає територіальна громада, яка зобов'язана задовольнити заявлені вимоги кредиторів спадкодавця, тобто, змінюється лише зобов'язана особа.

За відсутності настання збитків у кредиторів відсутні і підстави розглядати відмову від спадщини як фраздаторний правочин і визнавати його недійсним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верховний суд. Фраздаторні конструкції: судова практика. 13 травня 2022 року. Василь Крат, судя ВС.
URL
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_05_23_prezent_Krat.pdf
2. Заїка Ю. О. Обмеження прав спадкоємців: *cui prodest?* // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики»: Зб. матер. XII Міжн. наук.–практ. конф. / За заг. ред. М. В. Трофименка. Київ: МДУ, 2024. С. 84–86.

3. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо врегулювання деяких питань відмови від прийняття спадщини спадкоємцем у випадку наявності вимог кредиторів за зобов'язаннями спадкодавця». Проект Закону України. №11220 від 29.04.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44104>.
4. Романюк Я. М. Цивільно-правові наслідки визнання правочину недійсним: чи потрібні зміни? / Цивільне право України : погляд у майбутнє : зб. наук. праць до 70 річчя з дня народження Наталії Семенівни Кузнецової/ за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. О. Кота. Одеса: Юридика, 2024. С. 356–367.
5. Цивільне право України (Частина Загальна). Підручник / За ред. професора І. Спасибо–Фатєєвої. Харків : EKUS. 2024. 568 с.

*Абрамчук Дмитро Віталійович,
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права,
м. Київ, Україна*

ПРИМІРНИЙ ДОГОВІР В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Функції і цінність договору як основного регулятора цивільно-правових відносин розкриваються через закріпленій у п. 3 ч. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) принцип свободи договору. Цей фундаментальний принцип цивільного права забезпечує учасникам приватноправових відносин можливість вільно, на власний розсуд укладати договір, обирати контрагентів та

визначати умови договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог добросовісності, розумності та справедливості. Водночас у чинному законодавстві України закріплені норми, які обмежують його дію. Це, зокрема, норми, присвячені правовому регулюванню відносин із укладення цивільно-правових договорів на основі типових і примірних, основне призначення яких зводиться до того, що вони визначають необхідну або бажану з точки зору держави модель договірної зобов'язання, а також спрощують процес узгодження договірних умов. І в той час, як модель типового договору знаходить своє правове закріплення на рівні ЦК України (ст. 630, ст. 637, ст. 787, ст. 1111 та ін.), відносини щодо укладення примірних договорів залишаються поза межами цивільно-правового регулювання [1, с. 4].

Указане дає змогу стверджувати, що без належного правового аналізу численних дискусійних питань застосування конструкції примірного договору, подальший послідовний розвиток цивілістичної науки та оновлення цивільного законодавства буде неповним. Відповідно в сучасній приватноправовій доктрині потребують формування нові теоретичні положення щодо концепції примірного договору та вироблення на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини цивільного права, удосконалення цивільного законодавства та узагальнення судової практики [1, с. 5].

Як відомо, конструкція примірного договору знаходить своє нормативне закріплення у чинному законодавстві України, проте положень, присвячених юридичній деталізації його природи, є об'єктивно недостатньою для усвідомлення і сприйняття примірного договору як абсолютно унікального інструменту правового впорядкування цивільних правовідносин.

Варто зазначити, в українських тлумачних

словниках слово «примірний» відсутнє [1, с. 9].

Легальне визначення дефініції примірного договору в межах вітчизняного законодавства міститься в ч. 4 ст. 179 ГК України, згідно з якою примірний договір є договором, «рекомендованим органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст» [2]. Як з цього приводу наголошує А. Б. Гриняк, за своєю нормативно-правовою природою примірні договори містять примірний перелік певних умов, які мають міститися в окремих договорах цивільно-правового характеру, що відповідно потрібно відтворювати в окремих договорах, за умови, що основним договором сторони погодили ті обставини, які надають їм можливість уточнити умови взаємних зобов'язань у процесі виконання зазначених робіт. Примірні умови можуть бути викладені у формі примірного договору або іншого документа, що містить ці умови [3].

Із вказаного прослідковується специфічна риса примірних договорів, яка полягає у тому, що, незважаючи на рекомендаційний характер їх змісту, шляхом розроблення і затвердження органами управління примірного договору у тій чи іншій сфері суспільних відносин відбувається безпосередній вплив із боку суб'єктів владних повноважень на процес волевиявлення сторін договору при формуванні його умов, що, у свою чергу, дозволяє стверджувати про певне обмеження одного з основоположних принципів цивільного права – принципу свободи договору. За специфікою порядку формування договірних умов примірні договори мають деякі спільні риси з типовими договорами та договорами приєднання, з огляду на що нормативне закріплення цих договірних конструкцій здійснюється законодавцем у межах однієї правової норми ГК України (ч. 4 ст. 179).

Зважаючи на наявність зареєстрованого проекту Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період № 6013 від 09.09.2021 р. [4], основною ідеєю якого є повне скасування ГК України та запровадження перехідного семирічного періоду для адаптації бізнесу до нових умов, запропоновано: 1) включити інститут примірного договору, безпідставно залишений поза межами цивільно-правового регулювання, до положень ЦК України, розмістивши присвячені йому норми поряд із нормами щодо типових умов договору, зокрема, у ст. 630-1 ЦК України; 2) викласти положення ст. 630-1 ЦК України в наступній редакції:

«Стаття 630-1. Примірний договір

1. Сторони мають право укласти договір на основі примірного договору, рекомендованого Кабінетом Міністрів України, іншим органом державної влади або органом місцевого самоврядування для використання при укладенні ними договорів, в якому можуть за взаємною згодою змінювати умови, щодо яких відсутні заборони на їх зміну, доповнювати його новими умовами та/або виключати з його змісту існуючі» [1, с. 176].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамчук Д. В. Примірний договір у цивільному праві України: проблеми правозастосування: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 200 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
3. Гриняк А. Типові та примірні договори як джерела правового регулювання підрядних договірних відносин. Юридична Україна. 2012. № 7. С. 43-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2012_7_10 (дата звернення: 08.10.2024).
4. Проект Закону про особливості регулювання

підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період № 6013 від 09.09.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/> (дата звернення: 08.10.2024 р.)

5. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.10.2024 р.)

Галантич Микола Костянтинович
Головний науковий співробітник відділу
приватного права та процесу НДІ
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

ДОГОВОРИ НАЙМУ ТА ОРЕНДИ НЕРУХОМОГО МАЙНА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В сучасних умовах та післявоєнного відновлення України потребують усунення неузгодженості у чинних та нових законодавчих актів цивільного законодавства на стадії виникнення, оформлення припинення орендних відносин . Інститут найму (оренди) один із важливих інститутів у системі цивільно-правових договорів, що опосередковують відносини користування майном, що походить з римського права, де договір найму включав в себе три самостійних види договору: найм речей, найм послуг і найм роботи [1, с.11].

На основі системи цивільно-правових договорів дозволяє виокремити договірні підтипи (договір найму

будівлі або іншої капітальної споруди, договір найму (оренди) житла договір найму житла та договір оренди житла з викупом, договір позички).

Норми цивільних кодексів Франції та Німеччини, розрізняє договір найму й договір оренди майна. Так, згідно з § 535 Цивільного укладення Німеччини договір найму (mietvertrag) – це договір, за яким наймодавець зобов'язується надати наймачу в користування річ на строк найму. За договором оренди (pachtvertrag) орендодавець зобов'язується надати орендарю на час оренди в користування орендоване майно та використання доходів, яке приносить це майно, коли таке використання розглядається як отримання доходу від такого майна, як правило, це стосується оренди сільськогосподарського майна, а також землі. Подібно розмежовуються договори майнового найму також у Франції. Так, у ст. 1711 Цивільного кодексу Франції виділено договір найму будинку та договір сільськогосподарської оренди. У деяких європейських країнах у разі виникнення відносин щодо надання в користування житла укладається договір найму житла [2].

У Німеччині договір найму та договір оренди є окремими договорами. При цьому договір оренди розглядається як різновид договору найму. Таке розмежування договорів та детальне регулювання найму (особливо нерухомого майна) можна пояснити тим, що у Німеччині значна кількість населення проживає в орендованому житлі [3].

У Франції існує два види договору найму (оренди): найм речей та найм робіт. Цивільний кодекс не містить окремого поняття договору найму нерухомого майна, однак фактично всі статті розділу «Про договір найму» (ст. 1713-1778) [4] присвячені правовому регулюванню найму нерухомого майна. У Цивільному кодексі також зазначається, що житло і сільськогосподарське майно

можна наймати в письмовій або усній формі (крім окремих випадків найму сільськогосподарських земель).

Цивільний кодекс Німеччини (BGB) встановлює розмежування між договором найму та договором оренди. Договір оренди розглядається як різновид договору найму та використовується переважно для оренди в підприємницьких цілях - оренди земельних ділянок або оренди підприємства. Договір найму — це договір, за яким наймодавець зобов'язується надати наймачу річ у тимчасове користування. Наймач зобов'язаний виплачувати наймодавцю обумовлену плату. Предметом договору найму є рухоме або нерухоме майно. Найм регулюється положеннями Цивільного кодексу (§§ 535-580a): загальні правила найму (§ 535-548 BGB) найм житла (§ 549-577a BGB) найм інших об'єктів (§ 578-580a BGB) У договорі про найм житла вказується: інформація про об'єкт найму (адреса, кількість кімнат, стан житла, показники лічильників), розмір оплати, строки щомісячного внесення плати, величина застави, обов'язки наймача та наймодавця, умови розірвання договору, умови продовження договору тощо.

Найм регулюється положеннями Цивільного кодексу Франції (Code civil): загальні положення (ст. 1708-1712) положення про найм речей (ст.1713-1751) положення про особливі правила найму житла та нерухомості (ст.1752-1762) положення про найм сільськогосподарських земель (ст.1763-1778) положення про найм робіт та послуг (ст.1779-1799) [5]. У французькому цивільному праві існують два види договору найму: найм речей та найм робіт (ст. 1708 Цивільного кодексу Франції). Найм речей це договір, за яким одна зі сторін зобов'язується надати у користування іншій стороні речі на визначений час і за визначену плату, яку остання зобов'язується їй оплатити (ст. 1709). Цивільний кодекс не містить окремого поняття договору найму нерухомого майна, однак фактично всі

статті Розділу «Про договір найму» (ст. 1713-1778) присвячені правовому регулюванню найму нерухомого майна. Житло і сільськогосподарське майно можна наймати в письмовій або усній формі, крім випадків застосування особливих правил про найм сільськогосподарських земель. Для підписання договору наймач повинен надати документи, які: 1) посвідчують особу (паспорт, водійські права тощо); 2) підтверджують професійну діяльність (контракт, студентська картка тощо); 3) підтверджують фінансові можливості сплачувати кошти за найм (податкова декларація, довідка про отримання стипендії тощо); 4) інформація про попередні оренди. Наймодавець зобов'язаний «за самою природою договору» надати наймачу у користування винайняте майно; підтримувати майно в належному стані; надати наймачу можливість користування майном протягом терміну, визначеного договором найму (ст. 1714, 1719). Двома основними зобов'язаннями наймача є: 1) користуватися майном згідно з призначенням, яке було вказано у договорі; 2) здійснювати оплату в терміни, зазначені в договорі найму (ст. 1728). Дія договору припиняється із закінченням терміну, на який його було укладено, якщо він був укладений у письмовій формі (ст. 1737). Якщо після закінчення терміну, зазначеного в письмовому договорі, наймач продовжує користуватися майном, то виникає новий договір, наслідки якого визначаються статтею, що стосується найму без письмового оформлення (ст. 1738). Якщо наймач використовує майно з метою, яка не була вказана у договорі і через яку можливі збитки для наймодавця, то останній може вимагати дострокового розірвання договору (ст. 1729). Положення про найм сільськогосподарських земель: Відповідно до ст. 1774, договір найму сільськогосподарських земель, укладений без письмового оформлення, вважається укладеним на час, який необхідним для того, аби наймач зібрав всі плоди із земель, зданих у найм. Якщо

орендодавець продає здане в оренду майно, новий власник цього майна не може позбавити користування майном фермера-орендаря, який має документально підтверджене право на оренду на певний термін. Проте новий власник має розірвати договір, якщо орендар користується майном з метою, яка не передбачена в договорі оренди (ст. 1743) договору [6].

Висновки. Суттєвої відмінності між договором оренди та договором найму в законодавстві не закріплено. Оренда традиційно вживається у господарських відносинах при оренді об'єктів нерухомості, державного, комунального майна, землі тощо. В ЦК України виділяється договір найму будівлі або іншої капітальної споруди, договір найму житла, договір найму житла (договір оренди житла з викупом), договір позички. Найм житла передбачає більше користування житлом з некомерційною метою, і цю ознаку слід законодавчо закріпити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Телестакова А. А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2008. 180 с.
2. Кармаза О. Договір найму житла та договір оренди житла: їх співвідношення
URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/4.pdf>
3. Обзор европейских рынков жилой недвижимости / Deloitte — <http://bit.ly/2FoTig8>
4. Code civil France. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGI-TEXT0000060707214>
5. Порівняльно-правова характеристика поняття договору найму (оренди) нерухомого майна URL: <http://bit.ly/2ElxMJH>

6. Порядок укладення, зміни та розірвання договору найму (оренди) нерухомого майна: досвід Німеччини та Франції
Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України USAID URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29371.pdf>

*Камінська Наталя Сергіївна,
доцент кафедри
загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового
забезпечення туризму
Київського університету
туризму, економіки і права,
м. Київ, Україна*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У світі сучасних технологій штучний інтелект стає ключовим елементом у багатьох сферах, включаючи освіту.

Термін «штучний інтелект» є доволі комплексним та може мати доволі різні інтерпретації. Сама галузь є дуже молодою, термінологія та принципи були сформовані на науковій конференції у Принстонському університеті у 1956 році. Хоча дослідження в цій області почалися ще в 1940-х роках, відсутнє єдине та однозначне визначення «штучного інтелекту» серед вітчизняних та зарубіжних науковців на сьогоднішній день. Різноманітні підходи до інтерпретації цього терміну залежать від мети його визначення та подальшого використання [1, с. 48].

Відповідно до Концепції розвитку штучного

інтелекту в Україні, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р, штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань; галузь штучного інтелекту – напрям діяльності у сфері інформаційних технологій, який забезпечує створення, упровадження та використання технологій штучного інтелекту [2, с. 92].

Можна виокремити два типи штучного інтелекту, це: штучний інтелект, який базується на правилах, і штучний інтелект, який базується на машинному навчанні. Штучний інтелект на основі правил використовує правила прийняття рішень, щоб створити або запропонувати рекомендацію чи вирішення поставленого запиту. Прикладом цього є система інтелектуального репетитора, яка може надати граматику і конкретний зворотній зв'язок для учнів та студентів. Штучний інтелект, заснований на машинному навчанні, є набагато потужнішим, оскільки машини (орієнтовані на комп'ютер) можуть фактично навчатися та ставати кращими з часом, особливо коли вони працюють із великими багатозначними наборами даних. В освіті інструменти штучного інтелекту на основі машинного навчання можна використовувати для різноманітних завдань, таких як моніторинг активності учнів і створення моделей, які точно передбачають результати поведінки учнів. В рамках штучного інтелекту є ще одна підгалузь – обробка природної мови, тобто використання програмного забезпечення для розуміння, прогнозування, перекладу та запису текстового вмісту. Експерти досліджують способи

використання голосового штучного інтелекту для діагностики читання та інших академічних проблем. Сьогодні використання штучного інтелекту, який базується на машині, вже прийнято в освіті. Кілька тестових компаній (наприклад, Pearson) використовують обробку природної мови для оцінки есе [3, с. 51].

ШІ в освіті – це революційний спосіб допомоги студентам у навчанні та наукових дослідженнях, який змінює процес отримання ними знань, доступу до інформації та навчальних ресурсів, допомагає раціонально використовувати час і долати простір, дозволяє навчатися у власному темпі, надає можливість отримання зауважень щодо слабких сторін, але водночас має чимало невивчених проблемних аспектів [5, с. 206].

Переважає більшість наукових досліджень можливостей штучного інтелекту стосуються оцінки його «інтелектуальних» здібностей щодо розв'язування навчальних проблем, задач або здатності надавати точні відповіді на запитання викладача. Помітно бракує досліджень спрямованих на вироблення нових методик навчання, які включають штучний інтелект як засіб навчання [6, с. 39].

Тому важливо оцінити переваги та недоліки використання ШІ в освітньому процесі, а саме: ШІ може аналізувати потреби студентів і пропонувати персоналізовані навчальні плани, що підвищує ефективність навчання, а також може забезпечити студентам доступ до великих обсягів інформації та навчальних матеріалів, допомагаючи в самоосвіті; студенти можуть отримувати досвід роботи з новими технологіями, що підготує їх до ринку праці, де ШІ стає дедалі більш популярним; використання ШІ для аналізу даних може допомогти виявити тенденції в навчанні, прогнозувати успішність студентів і вчасно вживати заходів для покращення навчальних процесів.

Поряд із цими перевагами, існує низка серйозних проблем, які суперечать якісному та стабільному застосуванню технологій: питання конфіденційності й безпеки даних; зниження когнітивних здібностей як серед студентства, так і серед викладачів; ризик надмірного повсякденного використання технологій (ШІ слід розглядати лише як доповнення до навчальних матеріалів, розроблених викладачем); відсутність посилань на джерела інформації; упередження в даних і алгоритмах; зазіхання на інтелектуальну власність і авторське право; ризик отримання неправдивої інформації, оскільки ШІ часто генерує текст, наповнений «водою»; шахрайство в навчанні, що призведе до значного зниження рівня знань і навичок цілих поколінь; адаптація системи освіти: штучний інтелект є серйозним викликом для освітнього й наукового простору, якщо система не зможе швидко пристосуватися до реальності [5, с. 207].

Керівний комітет навчання та викладання Європейської асоціації університетів у своєму зверненні відзначив, що будь-яка спроба заборонити ШІ є марною, і що вища освіта повинна адаптуватись таким чином, щоб ШІ використовувати ефективно та належним чином [4, с. 129].

Отже, штучний інтелект відкриває нові можливості для покращення якості освіти, проте його впровадження також пов'язане з низкою ризиків та викликів. Щоб максимально використовувати переваги ШІ в освіті, необхідно створити відповідні правові та етичні рамки, які забезпечать безпеку та справедливість у навчальному процесі. Успішна інтеграція ШІ в освіту вимагатиме спільних зусиль освітніх установ, законодавців та технологічних компаній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуназа Л.М. Штучний інтелект у сучасній освіті: трансформація ролі вчителя, підвищення якості навчання та нові можливості для учнів. . Педагогіка формування

- творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 90, 2023. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2023/90/10.pdf>
2. Кривицький Ю.В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. № 2 (119), 2021. С. 90-101. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4457d963-8411-4aec-b0c7-48489527e68e/content>
 3. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. Фізико-математична освіта, 2023. Том 38. № 1. С. 48-53. URL: <https://fmo-journal.org/index.php/fmo/article/view/225/149>
 4. Мельник Ю., Тодорова С., Шевченко Г. Філософія штучного інтелекту у вищій освіті. Humanities Studies. 2024. Випуск 19 (96). С. 126-134. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/307077/298439>
 5. Панухник О. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти: відповідальні межі вмісту III. Галицький економічний вісник, № 4 (83) 2023. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04
 6. Терещук С., Слободянюк О. Штучний інтелект як драйвер інновацій в освіті. Зірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна / [редкол.: С.В.Оптасюк (голова наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Випуск 29: Дидактичні передумови становлення майбутнього вчителя в умовах інновацій природничо-наукової освіти. С. 36-40. URL: <http://ped-series.kpnu.edu.ua/article/view/296427/289434>

Myrzalyeva Zh.T.
2nd year doctoral student
Karaganda University named after Academician E.
AND. Buketova

THEORETICAL BASIS OF LEGAL CONSOLIDATION OF CITIZENS' HOUSING RIGHTS

Housing rights are one of the key social rights guaranteed by the state. They represent a set of legal norms regulating relations between citizens and the state in the area of providing housing conditions and access to housing. This allows creating favorable conditions for living and personal development, which is of fundamental importance for every person[1].

Housing rights occupy a special place among other social rights, as they affect many aspects of human life. For example, housing conditions affect the quality of health care, education and social protection. Without access to decent housing, a person may face serious difficulties in realizing their basic rights and freedoms.

The importance of housing rights is also confirmed at the international level. Many international documents, such as the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, recognize the right to housing as a basic human right and oblige states to ensure its implementation.

Scientists in the scientific literature reveal the concept of housing rights and their place among other social rights, focusing on the fact that these rights are an integral part of human life and social well-being.

The definition of housing rights by scientists may differ slightly, but in general they agree that housing rights are a set of legal norms that regulate the relationship between citizens, the state and organizations in the field of ensuring housing

conditions, access to housing and the realization of other housing-related rights and responsibilities

S.A. Belyaeva emphasizes the role of the state in ensuring the housing rights of citizens. She emphasizes that housing rights are one of the basic social rights, and their implementation and protection directly affect the standard of living of the population and the country's social development [2;9].

In scientific studies, attention is also focused on the importance of guarantees of housing rights on the part of the state. Scientists emphasize the role of the state in ensuring access to housing, developing housing programs and measures, as well as protecting the rights of citizens in case of violation of housing rights.

O.V. Samorodova explores the relationship between housing rights and other social rights. She believes that ensuring the housing rights of citizens is one of the most important tasks of state policy, as this right is directly related to the realization of other social rights, such as the right to health and education [3;13].

Scientists also emphasize that housing rights occupy a special place among other social rights, as they are directly related to the basic needs of a person and ensuring his well-being. Therefore, housing rights are important for the realization of other social rights, such as the right to health, education and work.

A.E. Shishkin emphasizes the social significance of the housing right and its place among other social rights. He claims that the right to housing has a high degree of social significance, as it concerns the basic needs of citizens and directly affects their quality of life [4;21].

The historical development of housing rights in the Republic of Kazakhstan and world practice is a complex process that was closely related to social, economic and political changes occurring in society.

With the collapse of the USSR and the independence of Kazakhstan, a new stage in the development of housing law began. In 1995, the Constitution of the Republic of Kazakhstan was adopted, which enshrined the right of every citizen to affordable housing and the opportunity to participate in state programs for housing provision. In this regard, the development of housing rights in Kazakhstan began to focus on market principles and the creation of conditions for meeting the housing needs of the population.

At the international level, housing law also went through several stages of development. In 1948, the Universal Declaration of Human Rights was adopted, which for the first time recognized the right of every person to decent housing. This principle was then included in a number of international documents, such as the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

In different countries of the world, housing law developed according to its own scenario, depending on historical experience, economic and social conditions. In some countries, such as Great Britain and Germany, special social housing construction programs aimed at providing housing to the poor were created. In other countries, for example, in the USA, the main attention was paid to the development of private housing construction and the creation of conditions for citizens' access to mortgage lending. In countries with a transition economy, such as Russia, Ukraine, and other post-Soviet countries, the process of reforming housing legislation was also aimed at transitioning to market relations and creating conditions for the realization of housing rights of citizens [5;41].

Thus, the historical development of housing rights in the Republic of Kazakhstan and world practice demonstrates that housing law is a dynamic and constantly developing institution. Its changes are connected with economic, political and social processes occurring in society, as well as with international

trends in the field of sustainable development and protection of human rights.

Analyzing the comparative aspect of housing law, researchers draw attention to differences in legal systems, legislative acts and practices of application of housing law in different countries and regions. Particular attention is paid to topical issues, problems and prospects for the development of housing law in Kazakhstan and the international context.

The first and most significant source of housing law is the Constitution of the Republic of Kazakhstan. It enshrines the basic principles and guarantees of housing rights of citizens, as well as defines the foundations of state policy in the field of housing construction and providing housing to the population.

The legislation of the Republic of Kazakhstan also includes a number of laws regulating housing relations. The main act in this sphere is the Law of the Republic of Kazakhstan "On Housing Relations" (hereinafter - the Law on Housing Relations)[6], which defines the legal basis of housing relations, establishes the procedure for providing housing and the obligations of the parties in these relations.

In addition to the Law on Residential Relations, a number of other laws also contain provisions regulating residential relations. Subsidiary acts, such as decrees, orders, orders, instructions and recommendations, are recognized as an important addition to legislation in the field of housing rights. They reveal and specify the norms of the legislation, as well as determine the order of their implementation in practice.

International treaties and agreements play an important role in the regulation of housing relations. The Republic of Kazakhstan is a party to a number of international documents, for example, the International Covenant on Social, Economic and Cultural Rights and the European Social Charter, which contain provisions concerning housing rights of citizens [5; 46].

The main principles of the housing legislation of the Republic of Kazakhstan are housing affordability, social justice,

guarantees of property rights to housing and state support in providing housing needs of the population. These principles are aimed at ensuring decent housing conditions for citizens, taking into account their social and economic opportunities and protecting their interests in the process of implementing housing rights.

In addition, an important principle of housing legislation is the observance of environmental requirements and norms during the construction and operation of residential buildings. This is aimed at creating a favorable living environment and taking care of the health of citizens living in residential areas[7;33].

The state actively participates in the implementation of housing policy through the development and implementation of programs and projects aimed at improving the housing conditions of the population and expanding access to housing.

Housing legislation also provides for measures of social protection and support for certain categories of citizens, such as young families, families with many children, participants in the Great Patriotic War, invalids and others. This makes it possible to take into account the peculiarities and needs of various segments of the population and provide them with housing rights [8; 79].

In general, the analysis of the main sources of housing law allows us to see the systematic and complex approach to the regulation of housing relations in the Republic of Kazakhstan. Legislation is built on the basis of taking into account international experience and national characteristics, and is also aimed at ensuring the housing rights of citizens and improving their quality of life.

Housing rights of citizens represent a set of legal opportunities aimed at ensuring people's housing needs and improving their housing conditions. One of the main categories is the right to housing, which provides citizens with the

opportunity to purchase, rent or receive housing from the state in accordance with current legislation.

The right to improve housing conditions is also an important aspect of housing rights of citizens. This right presupposes an opportunity for citizens to improve their housing conditions by moving to more comfortable or spacious housing, as well as by modernizing and reconstructing existing housing.

The right to receive a housing subsidy or compensation is another category of housing rights. The state provides material support to those citizens who cannot provide themselves with housing by providing rent subsidies or compensation for the costs of housing construction and repair.

An important element of housing rights of citizens is the right to participate in state programs aimed at providing affordable housing for various segments of the population. Participation in such programs allows citizens to get housing on more favorable terms than in the commercial housing market.

In order to implement the specified housing rights of citizens, the legislation provides for certain criteria and conditions, such as citizenship, age, permanent registration, presence or absence of own housing, income, as well as the presence of certain grounds, such as veteran status, disability or belonging to low-income families. These criteria and conditions are established by legislation, and their observance is mandatory for citizens who wish to exercise their housing rights.

Scientists in their works focus on the main categories of housing rights of citizens, emphasizing their importance in the context of social protection of the population. Abdrakhmanova, G.S., notes that the main categories of housing rights include the right to housing, the right to improve housing conditions, and the right to privatize housing. She also emphasizes that these rights have different criteria and conditions of implementation [9;26].

In general, the position of scientists on this issue is that the main categories of housing rights play an important role in

ensuring social protection and well-being of citizens, and their correct legislative regulation and implementation are key factors in creating a fair and efficient housing market.

The research showed that housing rights are important elements of social protection aimed at ensuring the well-being and quality of life of the population. The importance of housing rights is confirmed by their enshrining in the constitutions and legislation of different countries, including the Republic of Kazakhstan. It is important to note that the development of housing rights in Kazakhstan and international practice has its own specifics, determined by historical, economic and social factors.

Thus, the theoretical foundations of the legal consolidation of housing rights of citizens are a complex and multifaceted phenomenon, the study of which allows for a deeper understanding of the mechanisms of regulation of housing relations and to effectively apply them in practice.

LITERATURE

1. Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
2. Belyaev S.A. Problems of housing legislation in the Russian Federation: monograph / S.A. Belyaev. – St. Petersburg: Publishing House of SPbSU, 2017. – 190 p.
3. Samorodov O.V. Housing law: textbook / O.V. Samorodov - Moscow: Yuright, 2019. - 264 p.
4. Shishkin A.E. Contemporary aspects of realization of housing rights of citizens in the Russian Federation: monograph / A.E. Shishkin. - Moscow: Legal literature, 2016. - 224 p.
5. Chuikov S. IN. Housing law of the Republic of Kazakhstan: special features of establishment and development / S. IN. Chuikov. - Astana: Aykap Publishing House, 2016. - 280 p.
6. On residential relations Law of the Republic of Kazakhstan dated April 16, 1997 N 94 Laws. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000094_

7. Saylaubekova G.A. Environmental sustainability in the housing construction of the Republic of Kazakhstan // Environmental Journal of Kazakhstan. - 2018. - No. 2. - S. 32-35.
8. Zharova M.N. Housing affordability problems for different categories of the population in the Republic of Kazakhstan // Sociology: scientific studies. - 2020. - #1. - S. 78-82.
9. Abdrakhmanova G.S. Housing law in the Republic of Kazakhstan: main categories and conditions for the realization of citizens' rights. - Almaty: Faculty of Law, 2017.

*Мусієнко Володимир Володимирович,
професор кафедри цивільного
та кримінального права
ЮФ, доцент, кандидат
юридичних наук, академік
Транспортної академії України
Державний університет
інфраструктури та технологій
м. Київ, Україна*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ І СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Передумовою (підготовки статті) дослідження проблеми, пов'язаної з визначенням поняття, правової природи, розкриття змісту принципу справедливості в цивільному праві та його застосування, обумовлено набуття особливого значення в період розвитку науки цивільного права та удосконалення цивільного законодавства,

формування приватного права в Україні в умовах воєнного часу. Крім того актуальність теми полягає в інтенсивній адаптації приватного права України до рівня кращого європейського законодавства з прийняттям норм універсального характеру щодо регулювання цивільних правовідносин в суспільстві.

Сприймаючи реальність такою, як вона є, справедливість досить часто уявляється якимось ефемерним та декларативним явищем і може застосовуватись для підсилення враження, підвищення рівня уявлення щодо певної події на емоційному рівні. Здійснюючи оцінку суспільної події, поважні державні чиновники іноді спекують справедливістю, що на цьому тлі підвищує її значимість, обумовлює її сутність та окреслює її соціальну цінність, що особливо проявляється в умовах воєнного часу.

З огляду на цивільне законодавство та наукові надбання принцип справедливості посідає першочергове місце серед засад функціонування держави та суспільства.

Тому наукові публікації, які носять опосередкований характер та дискусійність аспекту, визначають принцип справедливості як основоположний принцип права, який являє собою ідею рівномірності викладеного й отриманого в усіх сферах суспільства та його правового забезпечення, а також передбачає відповідність між практичною роллю представники суспільства або його соціальної групи в житті соціуму та їхнім правовим статусом, між їхніми правами та обов'язками, правопорушеннями і відповідністю, заслугами перед суспільством та їхнім соціальним визнанням. Водночас принцип справедливості є важливим в усіх сферах юридичної діяльності, зокрема у нормотворчості: при вирішенні конкретних судових справ, а також у формуванні політики в сфері юстиції, здійсненні адвокатської та юрконсультативної діяльності, веденні нотаріальних справ, тощо.

Даний принцип знаходить своє відображення в інших принципах цивілістики, зокрема, рівності, добросовісності, розумності. Принцип справедливості посідає одне з першорядних місць в законодавстві, в наукових філософських та юридичних працях. Вимоги справедливості закріплені у праві, тому мають силу закону і забезпечуються підтримкою держави, а також проявляються у моральних елементах. В сучасних умовах за недостатньої практики застосування принципу справедливості в наукових працях можна зустріти критичне ставлення до закріплених ЦК України оціночних понять. Водночас, така оціночна категорія, як принцип справедливості відіграє важливу роль у функціонуванні системи приватного права, оскільки згідно з теорією права, принципи є керівними ідеями, які прогнозують всю систему приватного права і відповідно до яких мають поводити себе в цивільному обігу учасників цивільних правовідносин.

Досліджуючи аспекти загальних засад цивільного законодавства, а значить і приватного законодавства є необхідність обумовити витоки даної інституції, що надасть можливість застосувати логічний та системний методи у вищезазначеному процесі. Принцип справедливості бере початок ще з часів Стародавнього Риму, про що свідчать нариси вчених філософів та юристів того часу. Зокрема, філософи Павло та Ульпіан звеличили принцип справедливості до меж об'єктивної істини, при чому в своїх роботах стародавні філософи обумовлюючи сутність даного принципу, окреслювали сфери його застосування: по-перше в самих правовідносинах, тобто у вільному волевиявленні; по-друге у безпосередньо зобов'язальних правовідносинах, опосередковуючи гарантії виконання договорів та процес виконання умов договорів.

Епохальні процеси розвитку та удосконалення будь-якої суспільної, філософської та юридичної інституції є перманентні, тобто безперервні, і кожна така епоха

обумовлена специфічними ознаками, пов'язаними з різними суспільними явищами та подіями. Сучасна епоха з її процесами глобалізації ознаменована російсько-українською війною та іншими локальними воєнними протистояннями, які здійснюють вплив на суспільне розуміння, правову свідомість та правову культуру соціуму в межах якого відбуваються вищезазначені явища, що формує оціночний алгоритм та змінює його, враховуючи при цьому Інститут принципу справедливості, безпосередньо формує не лише настрої в суспільстві, а й стимулює соціум у разі прояву значимих негативних процесів до активних дій різного характеру з метою досягнення дзеркального результату.

Принцип справедливості в римському приватному праві став феноменом, за допомогою якого він набув універсальності в регулюванні цивільних правовідносин. Із розвитком правової думки у Стародавньому Римі принцип справедливості набуває пріоритетного значення. Обґрунтовується положення про те, що розвитку римського приватного права сприяла діяльність преторів, які вимагали вести судочинство відповідно до доброї совісті та вимог справедливості.[1]

Наукова думка філософів та юристів минулого, а також надбання науковців сьогодення привели до розробки принципу універсальної справедливості, зміст якої яскраво відображається і умовах воєнного стану, зокрема:

а) вимога рівності («діяти однаково в однакових умовах») яка формується як вимога неупередженості і заборони свавілля;

б) ідея взаємозв'язку скоєного та розплати за це, що знайшло втілення у «золотому» правилі;

с) вимогою рівноваги між втратою та придбанням («справедливого обміну»), яка має сенс не лише для господарської діяльності.[2]

Універсальна справедливість уособлює в собі такі правові цінності, як життя, власність, добре ім'я (честь), які втілюються у визнанні прав людини, тобто право на свободу, яке можна знайти вже в древньому кримінальному

праві.

Загальний принцип, який уособлює в ідеї справедливості, полягає в тому, що відносно один до одного люди мають право на певний відносний стан рівності або нерівності, відповідно до якого розподіляються труднощі чи блага. Призначенням справедливості вважається підтримання та відтворення рівноваги чи рівної міри. Вона застосовується, як для критичної оцінки поведінки індивіда з позиції певних правил, так і для критики самих цих правил та їх застосування.

Як будь-яка інституція в цивільному праві принцип справедливості має поняття та правову природу, а також має класифікацію:

- змістовна
- формальна
- процедурна

Сутність змістовної справедливості полягає у принципі пропорційності, яка означає еквівалентність, і тісно пов'язана з концепцією зрівняльної справедливості (*justitia comutativa*).

Формальна справедливість – це об'єктивне послідовне застосування правил. Саме в даному аспекті є вимога моралі відносно до права, що в свою чергу обумовлює правовий позитивізм. Формальна справедливість присутня в понятті права, яке має демонструвати безсторонність (неупередженість) та послідовність при розробці і застосуванні правил поведінки. Ідея формальної справедливості в правовій сфері втілюється в принципі формальної рівності і у формальному аспекті верховенства права.

Процедурна справедливість визначається, як дотримання процедурних правил, що спрямовані на забезпечення справедливості результату певної дії, незалежно від інших обставин. Для правової сфери вагоме значення має так звана неабсолютна процедурна справедливість. За загальним і безумовним аспектом властивому всім сучасним концепціям справедливості є ідея прав людини, а саме визначення однакового поводження з людьми, і відмова від привілеїв та імунітету, пов'язаних з національними та релігійними ознаками.[3]

З огляду на вищезазначену класифікацію та зміст її складових, відповідно до вимірів соціального буття,

персонального та інституційного, існує справедливість з наступними ознаками:

а) справедливість, як характерна риса особистості відноситься до основних чеснот особи таких як розсудливість, мужність, мудрість;

б) справедливість, що стосується соціальних інститутів: сім'я, господарство, школа, а також політична справедливість, яка стосується права, держави, політики.

Без справедливості, як якості особистості, без відповідних ціннісних орієнтацій не може функціонувати і справедлива правова система. В свою чергу, для підтримки ціннісної орієнтації, на справедливість правові інститути повинні мати чітку організацію. Проте, якщо розуміти справедливість, як вищий принцип людського життя та основу здійснення людської суспільної сутності, то на особливу увагу заслуговують три елементи значення поняття «справедливість», які були окреслені в наукових працях філософа О. Хеффе, зокрема:

а) справедливість має природу морального обов'язку;

б) найближче справедливість знаходиться до обов'язків, які визнаються добровільно і стоять вище простого примусу;

с) її міра полягає у дистрибутивній користі, що означає: справедливим є корисне кожній людині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич І. Г. Принцип справедливості в Римському праві і у сучасному зобов'язальному праві України: Автореферат. Дис..., кандидат юридичних наук: 12.00.03. – Одеса, 2006. – с.5
2. Принцип рівності у праві: теорія і практика / монографія / передмова акад. НАН України Ю. С. Шемшученко; за заг. ред. Н. М. Оніщенко – К. Вид-во «Юридична думка».2014.-380 с. Ролз Дж. Теорія справедливості/Дж. Ролз; пер. з англ. О. Мокровольський.-К.-:Вид-во Соломії Павличко «Основи».-2001-822 с.

3. Горбатенко В. П. Філософсько-правові детермінанти сучасного розуміння справедливості./В.П.Горбатенко//Правова держава.- Вип.14.-К.2003

***Nukusheva Aigul Ashimovna**
Candidate of juridical sciences, Professor,
Professor of the Department of Civil and Labor Law of
the Karaganda University named after Academician E.A.
Buketov*

***Apsimet Nurdaulet Mukhamediyarly**
doctoral student at the Faculty of Law of the Al-Farabi
Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

***Abdizhami Aitugan Zhumaxmetkyzy** Candidate of
juridical sciences, Associate of the Department of Civil and
Labor Law of the Karaganda University named after
Academician E.A. Buketov*

LEGAL MECHANISMS FOR REGULATING HOUSEHOLD SOLID WASTE MANAGEMENT IN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND PROSPECTS

In the conditions of global challenges associated with the increase in the volume of household solid waste (MSW) and the steady growth of urbanization, the problem of their legal regulation becomes especially urgent. Since environmental sustainability requires significant efforts to create a proper waste management system, it becomes obvious that without a clear legal framework and effective regulatory mechanisms, this task

cannot be solved. In Kazakhstan, as in many countries of the world, the need to create a reliable legislative basis for effective regulation of waste disposal and processing processes requires special attention. The need to integrate advanced legal approaches in this area emphasizes the importance of the conducted research.

The problem of household solid waste management in Kazakhstan is one of the priority tasks of environmental policy. The main factors that directly or indirectly hinder the effective management of household waste in Kazakhstan are urbanization processes and the growth of the food and household market, which leads to a constant increase in the volume of waste [1, p.39]. Solid household waste constitutes a significant and rapidly growing part of the total volume, increasing the burden on the waste management system and requiring operational measures. Effective management in these conditions requires a comprehensive approach combining economic and legal instruments to stimulate processing at all stages. Economic measures - subsidies, tax breaks and environmental fees - create financial incentives, making recycling more profitable, while legal mechanisms, such as extended producer responsibility, separate collection, quotas and fines, establish obligations for system participants. This approach balances incentives and obligations, contributing to a sustainable and efficient recycling system.

Legal mechanisms play a key role, establishing binding norms for all participants in the waste management chain and forming a culture of environmentally responsible consumption. The legislation covers producers, consumers and recycling companies, minimizing waste and ensuring its recycling. The concept of extended responsibility of producers (ROP), which transfers part of the responsibility for disposal to producers and sellers of products, is important [2, p.227]. This principle makes it possible to create conditions in which producers, seeing financial and legal benefits, voluntarily process waste and

implement environmentally friendly technologies.

The principle of extended responsibility is only one of the aspects of legal mechanisms, which also include regulations on separate collection of waste, quotas for processing and fines for non-compliance with established standards. The principle of extended responsibility - its importance in legal regulation is confirmed by studies showing its effectiveness in stimulating recycling and reducing waste. ROP has become a key tool for the transition to a circular economy, ensuring the utilization of waste and the reuse of resources [3, p.181]. This approach is used in countries with developed economies, such as the EU and Japan, and supports reducing the burden on natural resources by turning waste into useful materials. Placing responsibility for recycling on producers allows them to control the full life cycle of production, including its processing, which reduces the burden on municipal services and reduces the volume of waste.

ROP stimulates the development of environmentally sustainable goods and obliges companies to organize production collection and processing points, using both mandatory and voluntary measures. Some authors [4, p.193] discuss various approaches to the implementation of the ROP system, which include both independent waste disposal and interaction with recycling organizations. As part of these measures, manufacturers can modernize technologies for processing their own goods or enter into agreements with companies specializing in waste disposal. If it is impossible to organize disposal in such a way, it is envisaged to introduce an ecological fee into the budget, which serves as a financial incentive for participation in the recycling system and reducing the ecological burden.

In our opinion, ROP not only redistributes the responsibility for the disposal of products from consumers and state structures to the producers themselves, but also creates powerful incentives for rethinking product design, reducing the amount of waste and minimizing the impact on the environment. Nevertheless, the question remains open: what approach to ROP

is the most effective in achieving these goals? Today, three main models can be distinguished: individual, collective and mixed, each of which has its own unique features and is applicable depending on the economic and legislative conditions of the country.

First of all, the model of individual responsibility challenges the producer to take full control over the process of disposal of his production. On the example of Japan and South Korea, it can be seen that such an approach really stimulates manufacturers to create environmentally friendly and easily recyclable products, since they directly bear all the costs of disposal. Such an approach requires significant investments, which can become a serious barrier for small and medium-sized enterprises that have difficulties in creating their own recycling infrastructure [5]. In countries with highly developed infrastructure, such as Japan, the individual model really achieves success, which is expressed in a high level of control and an incentive to innovate in the field of eco-design. The opposite approach is collective responsibility, in which producers are united in specialized organizations, such as Producer Responsibility Organizations (PROs). These structures manage the collection and processing of production on behalf of their participants, creating a centralized system of processing, which has been especially successfully implemented in the countries of the European Union, such as Germany and France. Collective responsibility facilitates participation in the system for small producers, as they can share costs with large participants, but the disadvantage here is the reduction of incentives for ecological design. When disposal costs are shared among all participants, the motivation for innovation may weaken. In addition, the administration of large ORPs requires significant resources, which sometimes leads to bureaucratic obstacles and reduced flexibility in operational processes [6, p.602].

The hybrid option, which is a combination of individual and collective responsibility, demonstrates, in our opinion, the most effective results, as it takes into account the advantages of both approaches. This mixed approach allows producers to participate in the ORP while maintaining certain individual commitments to

improve eco-design and recycling. In countries such as Sweden and the Netherlands, this model is especially successful in managing complex products, such as batteries and cars, which is due to the high level of flexibility and adaptability of the system [7, p. 162.].

In our analysis of the effectiveness of various ROP models, we can state that the results of their implementation depend significantly on the specific context. For example, in countries with a developed industrial base, such as Japan, an individual model demonstrates excellent results in processing and stimulates the development of innovative and environmentally friendly technologies. On the contrary, in states where production resources and financial opportunities are limited, individual responsibility turns out to be less effective.

Collective models, as observed in the EU, show high levels of processing, but their success largely depends on strict standards and support from the state. In our opinion, the optimal choice of the ROP model should take into account the specific economic and institutional conditions of the country, the level of infrastructure and existing environmental standards. The experience of countries that have implemented different approaches to ROP convincingly proves that maximum efficiency is achieved in the presence of stimulating measures for manufacturers aimed at greening production and reducing the environmental burden throughout its life cycle.

The ROP system is successfully applied in the European Union, where the legislation obliges manufacturers of electronics, batteries and cars to be responsible for the collection and processing of their products. The new EU Regulation [8] on accumulators and batteries from 2023 obliges economic operators placing certain rechargeable industrial batteries and batteries for electric vehicles on the market to implement a due diligence policy for the supply chains of such materials as cobalt, graphite, cast iron and nickel. The assessment of producers' obligations shows that the ROP system significantly promotes waste processing and the involvement of companies in environmental programs. Researches in the EU and Japan confirm that the introduction of ROP reduces the volume of waste, improves the quality of processing and expands the possibilities for reuse of materials. For example, the report of the European Commission notes the growth of processing of packaging

materials in EU countries due to the introduction of ROP [9]. Manufacturers, realizing their obligations to dispose of production, began to change the structure of their goods to facilitate further processing. Companies began to use more environmentally friendly materials and develop a production design that facilitates the disassembly and sorting of components [10].

In Japan, the introduction of laws on the recycling of household appliances and electronics (Home Appliance Recycling Law) stimulated manufacturers to develop products taking into account their life cycle [11, p. 15]. This led to a reduction in the load on processing plants and a reduction in the amount of waste sent to landfills. Electronics manufacturers began to use materials that are easier to process and implement technologies that simplify the disassembly of products. However, long-term cooperation between the state and the private sector is required to achieve stable results. The state must provide a clear legal framework and create incentives for companies to fully realize their role in the formation of a circular economy. Cooperation with manufacturers, transparency of requirements and support for innovations are key factors in the successful implementation of ROP. Sources [12] note that early extended producer responsibility (EPR) programs were based on collective responsibility, where producer responsibility organizations managed the collection and processing of products on behalf of several producers. However, there is now a transition to individual responsibility, in which each producer is responsible for the collection and processing of his own production.

Based on the analysis, the main legal mechanisms regulating waste management were identified: ROP, separate collection, processing quotas and fines. ROP is implemented in different countries through individual, collective or mixed models. The implementation of these mechanisms has demonstrated its effectiveness in the EU, Japan and South Korea, contributing to the growth of recycling and the development of environmentally friendly technologies.

The practical value of the work lies in the possibility of applying the results for the development and improvement of recycling stimulation programs in various countries, taking into account local characteristics and the successful experience of other countries.

From a scientific point of view, this study contributes to deepening the understanding of the influence of economic and legal measures on the efficiency of waste processing systems and serves as a basis for further research in this area.

The results can be used in the development of state policy, improvement of legislation, implementation of programs at the regional level, as well as in raising public awareness of the importance of recycling and in the development of international cooperation in the field of sustainable waste management.

The scientific article was prepared within the framework of grant funding for scientific and (or) scientific and technical projects for 2024-2026, aimed at the implementation of the IRN project AP23490668 "Legal aspects of recycling and utilization of solid household waste in the Republic of Kazakhstan: problems and prospects", financed by the Science Committee Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

LITERATURE

- 1 Nukusheva A.A., Assanova S.E. Legal aspects of solid waste recycling and disposal in Kazakhstan: international standards and national regulation in the context of a circular economy // Bulletin of the Karaganda university. Law series. - 2024. - Vol. 29. – No. 3 (115). - PP. 39-50. <https://doi.org/10.31489/2024L3/39-50>.
- 2 Ovsyannikova D.K. Problems of implementing the system of extended responsibility of producers in the state policy in the sphere of waste management // Herald of the Academy of Knowledge. – 2019. – No. 6 (35). - S. 226-229. <https://doi.org/10.24411/2304-6139-2019-00042>.
- 3 Pakhomova N.V., Richter K.K., Vetrova M.A. Formation of a modern waste management system - from safe disposal to remanufacturing // Problems of modern economics. – 2016. – No. 4 (60). - S. 181-188.
- 4 Plastinina Y.V., Berezyuk M.V., Dukmasova N.V., Rumyantseva A.V., Teslyuk L.M. Improvement of the organizational and economic mechanism of extended producer

- responsibility in the Russian Federation // International research journal. – 2020. – No. 9-1 (99). - S. 192-196.
- 5 Extended Producer Responsibility Updated Guidance for Efficient Waste Management, 2016 // URL: <https://doi.org/10.1787/9789264256385-en>
- 6 Gupt Y., Sahay S. Review of extended producer responsibility: A case study approach // Waste Management & Research. - 2015. - Vol. 33(7). - PR. 595-611. DOI: <https://doi.org/10.1177/0734242X15592275>.
- 7 van Rossem C. Individual Producer Responsibility in the WEEE Directive - From Theory to Practice? 2008 // URL: <https://portal.research.lu.se/files/5603015/1266800.pdf>
- 8 New Regulation of the European Union on accumulators and batteries, 25.05.2021 // URL: <https://www.icqc.eu/ru/certification/reglament-akkumulyatory-batarei>
- 9 European Commission. Development of Guidance on Extended Producer Responsibility (EPR). Final Report, 2014 // URL: https://ec.europa.eu/environment/pdf/waste/target_review/Guidance%20on%20EPR%20-%20Final%20Report.pdf
- 10 OECD. Extended Producer Responsibility: Updated Guidance for Efficient Waste Management. Organization for Economic Co-operation and Development Publishing, 2016 // URL: <https://doi.org/10.1787/9789264256385-en> (access date: 09/05/2024).
- 11 Hotta Y., Hayashi S., Bengtsson M., Mori H. Extended producer responsibility policy in East Asia: In considerations of international resource circulation. Institute for Global Environmental Strategies (IGES) Japan. - 2009. - 193 p. // URL: https://www.iges.or.jp/en/publication_documents/pub/policyreport/en/1661/compiled.pdf

Шишка Р. Б.

*професор, доктор юридичних наук, професор
кафедри адміністративного права, інтелектуальної
власності та
цивільно-правових дисциплін Київського університету
інтелектуальної
власності та цивільно-правових дисциплін Київського
університету
інтелектуальної власності та права Національного
університету
«Одеська юридична академія»*

СТАДІЇ ДЕЛІКТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Постановка проблеми. Серед доволі складних проблем зобов'язань постала проблема їх гносеології (розвитку) та переростання у цивільно-правову відповідальність через широке розуміння відповідальності як складової деліктоздатності (ст. 31 ЦК України) та кваліфікуючої ознаки юридичної особи (ст. 86 ЦК України). Це призводить до непорозумінь при вишколі правників більшість з яких ототожнюють деліктозданість у вказаному аспекті з цивільно-правовою відповідальністю, а як наслідок – ігнорування стадій розвитку зобов'язального правовідношення та досудового врегулювання спорів при порушенні зобов'язань. Видається, що при рекодифікації ЦК чи його оновленні згідно «Концепції оновлення Цивільного кодексу України» випала слушна нагода розв'язати цей «гордієвий вузол» раз і назавжди та унормувати таку динаміку.

Виникає запитання нащо ми ввели акцесорне зобов'язання як наслідок невиконання чи неналежного виконання зобов'язань, допускаємо як бажане його виконання після порушення, не відмовляємося від претензійного порядку урегулювання спорів, змодельовали

низку способів досудового врегулювання тощо? Так чи інакше, на ці запитання мають бути чіткі відповіді в позитивному праві, що стане пересторогою прийняття свавільних рішень судами та дивних тлумачень вищих судових інстанцій. Окрім того це, сподіваюся, як основане на алгоритмах розвитку слугуватиме ясності теорії зобов'язального права та приватних деліктів і стане внеском.

В національній доктрині права їх напрацюванням окрім гурту цивілістики проф. Г.К. Матвеева тим переймалися ряд сучасних деліктознавців, зокрема професори І.А. Безклубий, І.С. Канзафарова, Н.С. Кузнєцова, Р.А. Майданик, О.О. Отраднава, В.Д. Приймак, Є.О. Харитонов та інші, які внесли ваговий внесок в доктрину приватних деліктів та формування позитивного права і практики його застосування. Є й напрацювання цієї проблематики й автора цієї роботи. Проте досі цілісного уявлення про стадії розвитку деліктного зобов'язання не склалось.

Мета цієї статті – довести до науковців та практиків бачення автора стадії розвитку зобов'язань, що виникають при їх порушенні та сформулювати пропозиції в цій частині, що можуть бути вчасними та доречними, для оновлення Цивільного кодексу України.

Об'єктом стали зобов'язання, передусім ті, що виникають при порушенні взятих боржником зобов'язань, а предметом - позитивне право, практика його застосування, судова практика, доктрина правової та цивільно-правової відповідальності.

Цивільно-правова відповідальність в позитивному праві виписана як атрибут зобов'язального права про що в свідчать стет. 610 ЦК України і не розмежована достатньо від порушення зобов'язань та його наслідків у ст.611 ЦК. Де варто звернути увагу на ряд обставин: приватність цих правовідносин, що допускає мінімізацію наслідків

правопорушення відразу після їх настання чи навіть переведення на договірну основу в найближчій перспективі. Не виключено й прощення зі сторони потерпілого, якщо він перебуває у сімейних правовідносинах.

В основі як основного та акцесорного зобов'язання так і деліктного зобов'язання є деліктоздатність порушника, яка традиційно зводиться до здатності усвідомлювати значення своєї винної поведінки і нести за нею негативні наслідки, здебільше матеріального спрямування (відшкодування шкоди, неустойка, втрата завдатку тощо). Така деліктоздатність для фізичних осіб вмонтовна у склад дієздатності (ст. 31 ЦК України), хоча їх, на наш погляд, варто розмежувати та кваліфікуючої ознаки юридичної особи (ст. 86 ЦК України) і водночас елемент їх дієздатності (ст. 82 ЦК України). Така конструкція, ускладнена ужитковим сприйняттям відповідальності як ставлення до виконання обов'язків екстрапольована і на цивільно-правову відповідальність і призводить до плутанини категоріального апарату в праві, що має свої наслідки у виді широкого сприйняття цивільно-правової відповідальності як всіх негативних наслідків для порушника (деліквента).

Друга обставина полягає у співпадинні підстав застосування наслідків порушення зобов'язань та підстав притягнення до цивільно-правової відповідальності (*corpus delikti*), що ускладнилося внесенням змін до ст.124 Конституції України, яка відносила відповідальність виключно до компетенції суду. Навіть мотивована застосування несудових санкцій правоохоронними органами відмова від первісної конструкції, на наш погляд необґрунтована, привідкрила широке розуміння правової відповідальності та зловживань на цій сфері. Вважаю, що для констиціювання права правоохоронними та наглядовим органам публічної влади права притягувати винних до відповідальності, як винятку з можливістю оскарження в суд, було б кращим варіантом чим відмова від виключної

компетенції суду з притягнення до правової відповідальності.

Нарешті третя обставина полягає у забезпеченні зручності правозастосування і забезпеченні права потерпілих від завдання шкоди згідно принципів верховенства права та справедливості його отримати. НЕ секрет, що навіть за рішень судів значна частина їх не реалізується

В цивільних справа примус до порушника застосовується приватним виконавцем в порядку що передбачено Законом України « Про виконавче провадження» у ст.1 якого визначено, що виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) (далі - рішення) - сукупність дій визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

У його ст.3 вказано рішення, що підлягають примусовому виконанню і не тільки суду, а й безпірні рішення інших органів та наділених такими повноваженнями осіб, зокрема нотаріусів.

Водночас негативні наслідки як приватні санкції наразі не обмежуються відшкодування шкоди, а передбачають й особисті санкції щодо порушника, зокрема аліментних зобов'язань, Принаймні, Закон України «Про санкції» в якому вони прописані змінив своє первісне антикорупційне призначення і на практиці поширений на інші правовідносини.

, співрозмірність витрат на спір з деліквентом
Деліктне правовідношення має *свої стадії* :

- Оціночна де вивіряється здатність деліквента чи одного з них при солідарному зобов'язанні його виконати та відповідно доцільність заявляти вимоги;

- добровільного виконання деліквентом основного та акцесорного зобов'язання, за кого деліквент визнає свою вину і проводить дійове каяття (формалізує його за необхідності , наприклад підписує європротокол при ДТП), відшкодовує завданий збиток та компенсує незручності потерпілому – доставляє до місця надання медичної допомоги, оплачує за необхідності проїзд на таксі тощо. Обсяг зводиться до основного та додаткового зобов'язання і компенсаційних витрат. Потерпілий як правило видає деліквенту розписку про відсутність претензій до деліквента;

- претензійно-досудову за якої потерпілий може заявити претензію (вимогу) до деліквента чи застосувати досудові способи (медіацію) врегулювання вимоги. Відповідно обсяг вимог зводиться до тих, що при першій стадії та витратна правову допомогу (складення та подання претензій, на досудове їх задоволення);

- судову за якої потерпілий чи його представник звертається до суду і : або повертається до другої стадії через укладення мирової угоди; або отримує рішення суду згідно його вимог і звертається за його виконанням. За їх обсягом вони охоплюють попередні відшкодування та витрати на судову тяжбу. При заявленні позову слід виважити чи спрогнозувати витрати на судову тяжбу, платоспроможність боржника та перспективи його задоволення судом;

- виконавча на якій , власне, й вчиняється примус, якщо порушник не виконує рішення суду добровільно, то приватний виконавець згідно Закону України «Про виконавче провадження» після звернення до нього відкриває виконавче провадження та застосовує

передбачені ним заходи, спочатку пропонує виконати добровільно, а потім застосовує передбачені цим законом заходи та способи, в тому числі із забезпечення їх здійснення. Відповідно ця стадія за обсягом ще охоплює і витрати на виконання судового рішення.

Власне, останні дві й іменуються цивільно-правовою відповідальністю, де перша є процесуальною підставою, а друга її реалізацією та досягнення мети и такої відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України
2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України
3. Цивільний кодекс України

*Мартюк Аліна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри Цивільного та кримінального права
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА СВІТОВУ ЕКОЛОГІЮ

У 2022 році світ побачив одну з найбільших екологічних катастроф внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України. Війна, яка розпочалась ще у 2014 році, має руйнівний вплив на навколишнє середовище та здоров'я як українського народу і жителів Європи так і всього світу. Однією з найважливіших екологічних проблем в Україні під час війни стало забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні бомбардування та обстріли міст і населених пунктів призвели до викиду великої кількості

токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище. Ці хімікати забруднили ґрунт, воду та повітря, спричинивши низку проблем зі здоров'ям населення, включаючи респіраторні захворювання, подразнення шкіри та різні види раку.

Руйнування промислових об'єктів, хімічних підприємств та нафтобаз призводить до значного забруднення ґрунтів, водойм та повітря. Це є порушенням статті 16 Конституції України, яка гарантує екологічну безпеку громадян, та статей 9 та 37 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1,2]. Наприклад, у квітні 2022 року під час обстрілів нафтобази у Кременчуці було зафіксовано масштабне забруднення атмосферного повітря. Додатково, викиди токсичних речовин вплинули на якість повітря у сусідніх країнах, таких як Польща та Угорщина.

Масштабні військові дії спричинили викиди парникових газів та зміну клімату, на який впливають викиди вуглекислого газу через вибухи боєприпасів та постійні пожежі. Це суперечить міжнародним зобов'язанням України, зокрема Паризькій кліматичній угоді. Дослідження показують, що пожежі в зоні бойових дій на сході України у 2023 році додали близько 0,5 млн тонн CO₂ в атмосферу. Ці додаткові викиди сприяють глобальному потеплінню, що впливає на кліматичні процеси у всьому світі [6].

Руйнування природоохоронних територій відбулося через бойові дії на територіях природно-заповідного фонду, таких як Азово-Сиваський національний парк, призвели до знищення рідкісних видів флори та фауни. Це порушує статтю 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд» та міжнародну Конвенцію про збереження біологічного різноманіття [3,7]. Зникнення видів, які були частиною міграційних маршрутів птахів, впливає на екосистеми Європи, Азії та Африки.

Постійні обстріли інфраструктури у прибережних районах Чорного моря спричинили забруднення вод та вплинули на екосистему. Згідно зі статтею 36 Водного кодексу України, будь-яке забруднення водних об'єктів є незаконним [4]. Зокрема, руйнування дамби на Каховській ГЕС у червні 2023 року

призвело до затоплення та забруднення великих територій. Забруднені води Чорного моря впливають на риболовну промисловість сусідніх країн, зокрема Туреччини та Болгарії.

Розміщення залишків боєприпасів, зруйнованої техніки та уламків зброї без належної утилізації створює великі проблеми з військовими відходами. Наприклад, у Харківській області після активних бойових дій у 2022 році залишилося понад 200 тонн небезпечних військових відходів. Неконтрольоване накопичення цих відходів створює ризики забруднення ґрунтів і вод, що може призвести до тяжких захворювань населення.

Наслідки для сільського господарства також є катастрофічними: забруднення ґрунтів важкими металами, вибухівкою та токсичними хімічними речовинами унеможливує ведення сільського господарства. Це порушує статтю 35 Земельного кодексу України, яка регулює охорону земель [5]. У Запорізькій області в 2023 році було виявлено понад 15 тисяч гектарів забруднених земель. Це негативно впливає на світову продовольчу безпеку, оскільки Україна є одним із провідних експортерів зернових у світі.

Екологічне право України, зокрема стаття 13 Закону України «Про міжнародні договори України», передбачає можливість притягнення агресора до відповідальності за екологічні злочини [8]. Україна вже готує позови до міжнародних судів, щоб отримати компенсацію за екологічні збитки, завдані російською федерацією. Ці компенсації можуть бути спрямовані на відновлення екосистем, які мають глобальне значення. Співпраця України з ООН, UNEP та іншими міжнародними організаціями допомагає документувати екологічні злочини та ліквідувати їх наслідки. Наприклад, міжнародні експерти залучені до моніторингу стану Чорного моря, яке є важливим екосистемним регіоном для Європи та Азії.

Таким чином, війна в Україні має значний вплив не лише на національну, а й на світову екологію, порушуючи як національні, так і міжнародні правові норми. Документування злочинів та притягнення винних до

відповідальності є важливими кроками до екологічної справедливості та відновлення екосистеми України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».
3. Закон України «Про природно-заповідний фонд України».
4. Водний кодекс України.
5. Земельний кодекс України.
6. Паризька кліматична угода.
7. Конвенція про охорону біологічного різноманіття.
8. Закон України «Про міжнародні договори України»

Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

СУДОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ, НЕВИЗНАНИХ ЧИ ОСПОРЮВАНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ

Учасникам цивільних правовідносин гарантується належний правовий захист в умовах функціонування інституту цивільного права. Судовий захист є одним із багатьох факторів, які визначають ефективність захисту прав та інтересів. На сучасному етапі розвитку держава прагне максимізувати захист прав і свобод людини та громадянина в судах. Забезпечення правової системи країни вимагає судового захисту. Суд, як орган державної влади, відіграє вирішальну роль у системі захисту цивільних прав.

Зокрема, як для окремої особи, так і для загальної реалізації правопорядку в суспільстві цивільні права є життєво важливими. Судовий захист цивільних прав та інтересів є важливою частиною конструкції цивільного права, яка характеризується складною структурою та фактичним впровадженням і дотриманням принципу верховенства права. Крім того, важливо зазначити, що вступ держави в європейський простір вимагає ефективного судового захисту цивільних прав і законних інтересів. Це є однією з умов ефективності механізму цивільно-правового регулювання.

Таким чином, судова форма щодо захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних цивільних прав та законних інтересів вважається універсальною і найбільш ефективною. У зв'язку з цим загострюється актуальність дослідження судового захисту цивільних прав як гарантування на законодавчому рівні прав і свобод людини та громадянина. З огляду на зазначене метою дослідження є поглиблене вивчення основних питань, які стосуються характеристики судового захисту цивільних прав особи на законодавчому рівні.

Питання функціонування судової системи, а саме здійснення правосуддя у сфері цивільного права становить науковий інтерес. Визначення правової природи судового захисту цивільних прав учасників правовідносин було і є предметом багатьох досліджень. У науковій літературі існують різні підходи до розуміння змісту і сутності судового захисту цивільних прав. Тож цій проблематиці присвятили свої статті Р. Басенко, Г. Аванесян, Є. Мостепанюк, які висловили тезу про те, що цивільне правосуддя має соціальну природу, яка проявляється насамперед у його доступності для громадян. З-поміж основних індикаторів доступності правосуддя вони називають практику необмеженої судової юрисдикції, незалежні судові процедури, безперешкодний доступ до

суду, оптимальні строки розгляду справ [1, с. 14]. Тож у зазначеній тезі судовий захист трактується як найвища гарантія забезпечення прав і законних інтересів особи, цивільна процесуальна діяльність має соціальний характер, що орієнтований насамперед на людину, її права й інтереси, що потребують захисту. А тому, важливо наголосити що соціальна природа цивільного правосуддя полягає насамперед у виявленні доступності для громадян.

Варто зазначити, що вчені під поняттям цивільно-правового захисту пропонують розуміти передбачені законом вид і міру обов'язкового або обов'язково можливого впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з нарахуванням відновлення пошкодженого, невідомого чи оспореного права [2, с. 356]. Підкріплюючи цю думку, варто наголосити, що питання захисту судом цивільних прав та інтересів залишається вкрай гострим, оскільки відсутність належного правового врегулювання та суперечність окремих положень чинного законодавства породжує багато проблем у застосуванні передбачених указаними нормами способів захисту, що здебільшого позбавляє їх ефективності й істотно ускладнює здійснення судом захисту порушених цивільних прав та інтересів учасників спірних правовідносин [3, с. 98]. Таким чином, мета цивільного судочинства розглядається у контексті захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів учасників правовідносин, а завданням судочинства є справедливий та неупереджений розгляд та вирішення цивільних справ.

Однією з гарантій забезпечення захисту прав та інтересів особи є закріплення права на судовий захист на законодавчому рівні. Основним, первинним джерелом забезпечення прав особистості є Конституція України. Саме Конституція України є гарантією справедливого судочинства. Так, відповідно до статті 55 Конституції України: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом» [4]. Загалом, чинне законодавство України не містить визначення поняття права на судовий

захист. Однак, в статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону [5]. Отже, на законодавчому рівні закріплено, що кожен має право захистити свої права та законні інтереси судом. Тобто право на захист має кожний учасник цивільних відносин, а суд не може відмовити у правосудді. Чинне законодавство України розкриває сутність поняття право на судовий захист саме через систему складових за допомогою який стає можливою ця реалізація права на захист цивільних прав особи.

Ключовими елементами в системі захисту цивільних прав і свобод людини та громадянина є стаття 16 Цивільного Кодексу України, у якій зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [6]. У системі захисту цивільних прав та інтересів головну роль відіграють також завдання цивільного судочинства, передбачені статтею 2 Цивільного процесуального кодексу України, а саме: завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [7].

Наведене дає змогу зробити висновок, що сьогодні значний інтерес становить й забезпечує стабільність цивільних правовідносин та належний судовий захист прав та інтересів кожної особи. Судова влада України виконує важливу функцію захисту та гарантування прав особи у цивільному судочинстві. Аналіз юридичної літератури дає підстави стверджувати, що право особи на судовий захист цивільних прав є складним явищем, яке потребує багато досліджень. Тим не менш, існує багато різних думок щодо

сутності та значення права на судовий розгляд. Таким чином, проблема судового захисту цивільних прав залишається актуальною. Зокрема, право на судовий захист має особливий статус, який закріплюється та обґрунтовується Конституцією України, Цивільним кодексом України та іншими законодавчими актами. Таким чином, судовий захист є частиною принципу судового захисту цивільного права, який має свої характеристики, правову природу та сутність регулювання у цивільному праві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар Т. Деякі аспекти захисту цивільних прав при зміні і припиненні договірних зобов'язань. Право України, 2014, № 2. С. 171–179.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави, 4-ге видання: підручник: Алерта, 2016. Ст. 524.
3. Самілик Л.О., Головченко Л.В Судовий захист цивільних прав у соціальній державі. Судова практика. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права, № 5, 2021. С. 97-102
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4348>
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

*Новосельська Ірина Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри Міжнародного та європейського права
Факультету міжнародних відносин
Державного університету «Київський авіаційний
університет»,
м.Київ, Україна*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

З моменту початку повномасштабного вторгнення російської федерації до нашої країни, виникла необхідність внесення цілого ряду змін до чинного законодавства про працю України.

Ці зміни стосувалися багатьох моментів. І переведення працівників, і зміни істотних умов праці, і порядку надання відпустки, і так званого призупинення дії трудового договору, і багатьох інших моментів. Дуже важливо звернути увагу на те, що у багатьох випадках основною проблемою застосування чинного законодавства про працю України є певна необізнаність самими роботодавцями, їх співробітниками юридичних служб, а також кадрових служб застосуванням цих норм. Ну поперше, одними з популярних стало само застосування статті тринадцятої закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо призупинення дії трудового договору. Багато хто із роботодавців вирішив використати це з метою щоб не звільняти великої кількості працівників і в майбутньому мати можливість залучення їх до роботи. Але жодних роз'яснень на той час роботодавці, звичайно, не отримували. Звісно, ці роз'яснення з'явилися трохи пізніше і дали можливість частині, нажаль не всім, роботодавцям виправити ті помилки які були пов'язані саме з призупиненням дії трудового договору. По-друге дуже

популярним у багатьох роботодавців стали застосування норми статті 12-ї, зазначеного закону щодо можливості надання відпустки тривалості 90 днів без будь-яких обмежень.

Багато хто із роботодавців чомусь вирішив на той час, що це надається кожен рік. Багато хто з роботодавців не звернув увагу на те, що це мається на увазі за увесь період воєнного стану. Тож, у багатьох випадках, цих 90 календарних днів відпустки без збереження заробітної плати, надавались щорічно. Це стало великою проблемою у багатьох випадках врегулювання цього питання.

Наступним, третім проблемним питанням виявилось застосування статті 60-2 КЗпП України яка стосується дистанційної роботи. У багатьох випадках ця дистанційна робота застосовувалася на різних роботах які тільки можна собі уявити. Ніхто із роботодавців не звертав увагу на те, що необхідно ввести типову форму трудового договору про дистанційну роботу яка вже затверджена і пропонується зазначеною статтею. Більше того, не зверталася увага на те, що укладання трудового договору про дистанційну роботу за наявності ряду небезпечних і шкідливих факторів взагалі забороняється. Звичайно це все призвело до того, що Державний управління праці розпочало, так званий, рейд по усуненню цих проблем. У багатьох випадках підставою таких перевірок стали звернення громадян, про неправомірні дії роботодавця. В окремих випадках, це були анонімні звернення в телефонному режимі які реєструються у Державному управлінні праці.

У зв'язку з цим, в багатьох випадках, особливо щодо призупинення дії трудового договору, департамент розпочав процесуальні дії по відношенню до багатьох роботодавців. Були виписані неймовірна кількість приписів, і відповідно звернень до роботодавця щодо усунення цих недоліків. Це в свою чергу, призвело до необхідності виплати не виплачених заробітних плат, повернення

невикористаних щорічних відпусток тощо. Звичайно, на наш погляд, ми можемо говорити і ще про багато різних інших недоліків застосування сучасного законодавства про працю яке має ряд неузгоджень між собою. Але, як нам вбачається, є необхідність все ж таки приведення до відповідності всіх норм чинного законодавства України про працю та видання роз'яснень щодо порядку застосування тих чи інших норм тощо.

Федорченко Наталія Володимирівна,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права,
головний науковий співробітник відділу
приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та
науково-правових експертиз НАН України,
м. Київ, Україна*

ВІДШКОДУВАННЯ ВИКОНАВЦЕВІ ФАКТИЧНИХ ВИТРАТ ЗА ДОГОВОРОМ ПРО БЕЗОПЛАТНЕ НАДАННЯ ПОСЛУГ

Останнім часом досить поширеним видом діяльності адвокатів та провідних вітчизняних юридичних фірм є так звана *pro bono*-діяльність (*pro bono publico* (лат.) - на благо суспільства). Цей вид діяльності можна охарактеризувати як доброчинну діяльність з надання юридичних послуг найбільш вразливого прошарку населення. Особливо це стало актуальним зараз при наданні консультацій та захисті прав військовослужбовців. Правове оформлення такої

діяльності не виключає укладення відповідного договору, за яким клієнт не зобов'язаний оплачувати послугу.

Стаття 904 ЦК України (далі - ЦК), передбачає обов'язок відшкодувати виконавцеві усі фактичні витрати, необхідні для виконання договору про безоплатне надання послуг [1]. Зважаючи на те, що особливістю цього різновиду договору про надання послуг є його безоплатність, відповідно покриття виконавцеві фактичних витрат носить компенсаційний характер витрачених зусиль, оскільки інших коштів, крім відшкодування фактичних витрат виконавця, не вноситься.

Законодавець у ч. 2 ст. 904 ЦК [1] поширює положення щодо обов'язку замовника відшкодувати виконавцеві усі фактичні витрати, необхідні для виконання договору, ще на два випадки:

1) замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві усі фактичні витрати, необхідні для виконання договору у випадку неможливості виконання договірних умов, що виникла внаслідок вини замовника;

2) замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві усі фактичні витрати, необхідні для виконання договору у випадку неможливості виконання договірних умов, що виникла внаслідок непереборної сили.

Щодо першого випадку, то зазначено, що покладення обов'язку на замовника відшкодувати виконавцеві усі понесені фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у разі наявності його вини як наслідку неможливості виконати умови договору є своєрідною санкцією, яку застосовує законодавець до замовника за невиконання або неналежне виконання умов договору про безоплатне надання послуг. Зважаючи на відображений у ч. 2 ст. 904 ЦК законодавчий підхід, доходимо висновку, що на ці правовідносини поширюється загальна норма ст. 614 ЦК, за якою особа (в нашому випадку - замовник), яка

порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Крім того, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 614 ЦК, на замовника покладається обов'язок доводити свою невинуватість при наданні послуг [1].

Другим випадком покладення обов'язку на замовника щодо відшкодування виконавцеві усіх понесених фактичних витрат, необхідних для виконання договору, є ситуація, за якої неможливість виконання сталася внаслідок непереборної сили. Під непереборною силою розуміємо об'єктивну, надзвичайну та невідворотню природну, техногенну або іншу подію (наприклад, землетрус, аварія, військовий стан, повінь тощо), якій особа в певних умовах місця, часу та обставин не має реальної можливості протистояти, внаслідок чого вимушено своїми діями або бездіяльністю завдає шкоди. Дозволяється притягнути до відповідальності за заподіяну шкоду, яка є наслідком впливу непереборної сили, тільки за умови, якщо це прямо передбачено в законі (наприклад, ст. 904 ЦК) [1].

Закріпивши в ст. 617 ЦК загальне правило, за яким дія обставин непереборної сили дає підставу для звільнення боржника від відповідальності, слід зазначити, що в окремих положеннях гл. 63 ЦК законодавець звертається до цієї підстави звільнення боржника від цивільно-правової відповідальності, а саме: а) у ч. 2 ст. 906 ЦК (як про підставу для звільнення виконавця - суб'єкта підприємницької діяльності, який порушив договір про надання послуг), у ч. 1 ст. 922 ЦК (як про підставу для звільнення перевізника від відповідальності за затримку у відправленні транспортного засобу або запізнення у прибутті до пункту призначення), у ч. 1 ст. 950 ЦК (як про підставу для звільнення професійного зберігача від відповідальності за втрату (нестачу) або пошкодження речі), у ч. 1 ст. 1043 ЦК (як про підставу для звільнення управителя від відповідальності за завдані збитки) [1].

Проте положення ч. 2 ст. 904 ЦК щодо договорів про безоплатне надання послуг не звільняє замовника від обов'язку відшкодувати виконавцеві усі фактичні витрати, необхідні для виконання договору. Тобто в цьому випадку інститут непереборної сили не виступає як підстава для звільнення від відповідальності, а перш за все - як гарантія відшкодування витрат виконавця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.10.2024 р.)

СЕКЦІЯ 4. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

*Hajibayli Tural Bahruz,
PhD in Law, the Head of the section for registration
and affairs with courts of the Law department in
“Azerbaijan Industry Corporation” OJSC
Baku city, Azerbaijan Republic*

COMBATING HOSTAGE-TAKING: IN THE PRISM OF INTERNATIONAL LEGAL ACTS

The crime of hostage-taking is considered one of the socially dangerous acts that cause more serious dangerous consequences for the state, society and individuals. From this point of view, the development of recommendations on strengthening the criminal-legal fight against acts of hostage-taking, improving the practice of applying the norm of criminal legislation determining liability for the said act is important not only at the national level, but also at the international legal level. Thus, international law prohibits not only crimes against peace and humanity, but also acts of terrorism aimed at creating fear and panic among the civilian population, murder, illegal arrest or hostage-taking against persons who do not participate in military operations.

Until 1987, the act of taking hostages was not established as an independent type of crime in the criminal legislation of the former Soviet Union (USSR), which the Republic of Azerbaijan was part of for a long time. The USSR joined the 1979 International Convention "on Combating Hostage Taking" only on July 10, 1987. In this regard, on the same date, the Presidium of the Supreme Council of the USSR adopted the Decree "on Criminal Liability for Taking Hostages". According to the decree, when the arrest or hostage taking of a person is accompanied by the threat of killing, bodily injury or arrest, and

as a condition for the release of the hostage, forcing the state, international organization, natural or legal person or a group of persons to take any action and or forcing to refrain from doing is punishable by deprivation of liberty for a term of up to ten years. If the same acts lead to serious consequences, they are punished by deprivation of liberty for a term of five to fifteen years, with or without confiscation of property. In that Decree, which entered into force on July 11, 1987, the Presidiums of the Supreme Councils of the Allied Republics were instructed to adapt national criminal legislation acts to it [1].

By the Decree of the Presidium of the Supreme Council of the Azerbaijan SSR dated July 21, 1987, Article 120-1 (holding people in hostage) was included in the 1960 Criminal Code of the Azerbaijan SSR, which defines liability for taking hostages. That article consisted of two parts and a note. The first part stated that if taking or detention of a person in hostage for the purpose of forcing a state, an international organization, a natural or legal person or a group of persons to do any act or to refrain from any act, in order to condition the release of the person held in hostage is related to threatening him, inflicting bodily harm on him or continuing his detention - shall be punished by deprivation of liberty for a term of up to ten years. In the second part of Article 120-1 of the Criminal Code, if the same actions cause serious consequences, the punishment is determined by deprivation of liberty for a period of five to fifteen years, with or without confiscation of property. According to the note of the article, the force of this norm does not apply to the cases of committing such a crime in the territory of the USSR, when the person taking or keeping the hostage is in the territory of the USSR, and this person, as well as the person being held as a hostage, is a citizen of the USSR. This provision actually made the application of the mentioned norm in practice unrealistic.

By the Law dated October 21, 1994 of the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan, which regained state independence in 1991, the word "USSR" was replaced by the

words "Republic of Azerbaijan" in the reference part of Article 120-1 of the Criminal Code, and this situation continued until 2000. On September 1, 1999, the new Criminal Code of the Republic of Azerbaijan entered into force, until the old Criminal Code was repealed.

Article 24 of the Constitution dated 1995, adopted in the independent Republic of Azerbaijan, establishes the observance of human and civil rights and freedoms as one of its main guarantees. According to that norm, everyone has inviolable and inalienable rights and freedoms from the moment of birth. Since this provision undoubtedly has its influence on the country's criminal legislation, the protection of human and civil rights and freedoms from criminal intent is also included among the duties of the 1999 Criminal Code.

In the present Criminal Code of the Republic of Azerbaijan dated 1999, liability for taking hostages was envisaged in the article 215 included in Chapter 25 titled "Crimes against public security", but not in the sections that provide liability for crimes against the person, as well as crimes against the freedom and dignity of the person. This article differs from the corresponding norm of the 1960 Criminal Code of the Republic of Azerbaijan both in terms of structure and content. According to the Article 15 of the Criminal Code, the crime of hostage-taking is included in the category of grave and especially grave crimes.

The determination of criminal responsibility for acts of hostage-taking in national legislative acts is also conditioned by international legal acts. From this point of view, it would be appropriate for us to review the international legal acts that define responsibility for taking hostages.

The crime of hostage-taking was for the first time stipulated in the UN General Assembly's International Convention "On Combating the Taking of Persons as Hostage" (December 17, 1979) (the Republic of Azerbaijan joined it by the Law No. 743-IQ, dated November 9, 1999). According to

the Article 1 of the Convention, any natural or legal entity or group of persons who takes or holds another person as hostage and threatens to kill or injure him or any person who continues to hold another person (hostage) as a direct or indirect condition to force a third party, more precisely, a state, an international intergovernmental organization, any natural or legal person or group of persons to do or refrain from doing any act commits the offense of hostage-taking within the meaning of this Convention.

If any person,

a) attempts to commit the act of taking a hostage or

(b) participates with any person who commits or attempts to commit an act of hostage-taking also commits a crime for the purposes of this Convention

Article 2 of the Convention determines that each participating state should envisage appropriate punishments for that crime, taking into account its graveness [2].

It should be noted that the crime of hostage-taking is not defined in the conventions "On Slavery" (September 25, 1925), "On the Abolition of Slavery, the Slave Trade and institutions and customs similar to Slavery" (September 7, 1956), as well as in other international documents. The act of taking people hostage in the system of normative acts was mentioned in the Geneva Convention "On the Prevention and Punishment of Terrorism", which was first accepted as a criminal act in 1937, but did not enter into force due to the lack of ratification by a sufficient number of states. An interesting point is that in that convention, hostage-taking is defined as one of the types of terrorism, along with kidnapping and hijacking, acts of violence against persons exercising the right to international protection or diplomatic immunity [3].

Another important international document related to the crime of hostage-taking is the Tokyo Convention "On Crimes and Certain Other Acts Committed on Board Aircraft" adopted on September 14, 1963 (the Republic of Azerbaijan joined to

this convention by Law No. 546-IIQD of December 9, 2003). Thus, Article 1 of the Convention stipulates its application in relation to the following cases:

a) crimes;

b) actions, whether criminal or not, that may endanger or endanger the safety of the aircraft or the persons on board or the property, or actions that endanger the maintenance of proper order and discipline in the aircraft [4].

The Hague Convention of December 16, 1970 "On Combating Illegal Seizure of Aircraft" (the Republic of Azerbaijan joined to it by Law No. 744-IQ dated November 9, 1999) is one of the other important international documents related to the crime of hostage-taking. According to the Article 1 of the Convention, a person who enters an aircraft by using force or threatening to use force, or in the form of any manifestation of intimidation, as well as exercising control over the aircraft in this way, is considered a person who commits a crime. The principle of "extradite or persecute" is established in the Convention. Thus, according to the Article 7 of the convention, if the state party to the agreement does not hand over the criminal who is likely to be located in its territory, without any exception and regardless of whether the crime was committed in its territory, it transfers the proceedings for the purposes of criminal prosecution to its competent authorities [5].

Let's pay attention to an existing example of the application of this convention in international practice. In 1985, a Trans World Airlines plane flying from Athens to Rome was hijacked by an armed group led by a man named Mohammad Hamadei, and the flight direction was changed to Beirut. At that time, an American citizen named Robert Statham was shot in the head and thrown from the plane. In 1987, M.Hamadei was arrested at Frankfurt airport in Germany for carrying explosive liquid. The US authorities are demanding his immediate extradition from the government of Germany as part of the criminal prosecution they started on the hijacking of the plane. According to the requirements of the bilateral extradition treaty concluded between the West

Germany and the United States and the Hague Convention "On Combating Illegal Seizure of Aircraft", the government of Germany had to either extradite M. Hamadei to the United States or prosecute him on the charges against him. On this eve, two citizens of West Germany were kidnapped and held hostage by M. Hamadei's brother in Lebanon. For this reason, the authorities of Germany refuse to fulfill the request of the Americans for the extradition of M. Hamadei, preferring to carry out criminal prosecution related to the cases of kidnapping, hostage-taking and murder committed by him by the national jurisdictional authorities. Although the US government prefers the investigation of the proceedings related to M. Hamadei in their own country, for obvious reasons, they understand this position of Germany and help the proceedings conducted in Germany by providing the necessary witnesses to confirm the accusation of M. Hamadei. As a result, hostages held in Lebanon are released, M. Hamadei is found guilty and sentenced to life imprisonment [6].

The national legislative acts regulating the fight against terrorism and air traffic crimes, including the crime of hostage taking, were mainly formed on the basis of international conventions concluded in the 1970s and 1980s. Among those conventions, we can indicate the Montreal Convention of September 23, 1971 "On Combating Illegal Acts Against the Safety of Civil Aviation" (the Republic of Azerbaijan acceded to it by Law No. 740-IQ dated November 9, 1999), The Protocol dated February 24, 1988 on combating illegal acts of violence at the airports providing civil aviation services which completes this Convention (the Republic of Azerbaijan joined to it by the Law No. 741-IQ, dated 09.11.1999), the New York Convention dated December 14, 1973 "On the prevention and punishment of crimes against the security of persons benefiting from international protection, including diplomatic agents" (the Republic of Azerbaijan joined to it by the Law No. 61-IIQ, dated 02.02.2001), the Convention dated March 10, 1988 "On

Combating Illegal Acts against the Safety of Maritime Shipping" (the Republic of Azerbaijan joined to it by the Law No. 548-IIQ, dated December 9, 2003), the Protocol dated March 10, 1988 "On combating illegal acts directed against the security of stationary platforms located on the continental shelf" (the Republic of Azerbaijan joined to it by the Law No. 549-IIQ, dated 09.12.2003).

By the way, the Geneva Conventions of 1949 and the Additional Protocols of 1977 to them envisage the display of a humanitarian position in relation to persons captured, injured, including hostages during armed conflicts and wars. According to the Article 12 of the International Convention for the Suppression of the Taking of Persons as Hostages (1979), this Convention applies to situations occurring in peacetime, does not apply to acts of taking of persons as hostages committed in the course of armed conflicts as defined in the Geneva Conventions of 1949 and the Protocols annexed thereto.

REFERENCES:

1. Указ об уголовной ответственности за захват заложников / <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=51039>
2. International Convention on Combating the Taking of Persons as Hostages / <https://supremecourt.gov.az/storage/pages/2133/35-adamlarin-girov-goturulmesine-qarsi-mubarize-haqqinda-beynelxalq-konvensiya.pdf>
3. Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism / <https://www.loc.gov/item/2021667893>
4. Convention on Crimes and Certain Other Acts Committed on board of Aircraft / <https://e-qanun.az/framework/2605>
5. Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft / <https://e-qanun.az/framework/5213>
6. Программа правового обучения по вопросам борьбы с терроризмом. Международное сотрудничество по уголовным делам, связанным с терроризмом. Нью-Йорк, 2012, 158 с

*Hajiyev Habib Bahruz,
PhD in Law,
Baku city, Azerbaijan
Republic*

**SOME ORGANIZATIONAL AND LEGAL ISSUES OF
INFORMATION SECURITY IN THE STATE
ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF
AZERBAIJAN**

As a rule, information means data that has been processed, organized, or structured in a way that gives it meaning. According to the article 2 of the Law No. 460-IQ, dated April 3, 1998 of the Republic of Azerbaijan "on Information, informatization and information protection", information is facts, opinions, information, news or other information created or obtained as a result of any activity, regardless of the date of creation, presentation form and classification. Article 3 of the Law No. 1024-IIQ, dated September 30, 2005 of the Republic of Azerbaijan "on obtaining information" defines information in the same context [2]. Information means facts, opinions, information about the events, processes, manifestations, activities and objects that occur in nature and society.

Information forms may be printed, typed, electronically stored, mailed, or transmitted by e-mail. According to the type of access, information is divided into public information for general use and restricted information. Different types of information are distinguished in the legislation: documented information (document), public information, confidential information. Documented information (document) is documented information in the form of text, sound or image on a material carrier regardless of the information source, storage location, official status, type of ownership, and whether it was created or not by the organization to which it belongs. Public information is considered to be documented information the

acquisition, provision or use of which is not restricted by the legislation of the Republic of Azerbaijan and is intended for general use. In other words, information the acquisition of which is not restricted by the law of the Republic of Azerbaijan is considered to be public information.

According to the legal regime, the information the access of which is restricted by law is secret and private (confidential). State secrets are secrets, professional (doctor, lawyer, notary), commercial, investigative and judicial secrets, the access of which is restricted for the purpose of protecting the legal interests of citizens, organizations, enterprises and organizations created regardless of the type of ownership, and other legal entities are confidential. Confidential information is information restricted to be obtained for the purpose of protecting the legal interests of citizens, departments, enterprises and organizations established regardless of the type of ownership, and other legal entities, as well as professional (doctor, lawyer, notary), commercial, investigative and judicial secrets. Personal data is divided into confidential and public categories according to the type of access (acquisition). Public information is considered to be facts, opinions, information created or obtained in the process of fulfilling public duties determined by laws or other normative legal acts [3].

In addition to the above-mentioned laws, numerous other normative-legal acts on electronic management, information technologies and cyber security have been adopted in the Republic of Azerbaijan. These include laws and Presidential Decrees, decisions and orders of the Cabinet of Ministers, and local level legal acts of individual central government authorities: Law "on Freedom of Information" (June 19, 1998, No. 505-IQ), "Law on electronic signature and electronic documents (March 9, 2004, No. 602-IIQ), Law "On electronic commerce" (May 10, 2005, No. 908-IIQ), Law "On Biometric Information" (June 13, 2008, No. 651-IIIQ), Law "On Personal Data" (May 11, 2010, No. 998-IIIQ), "On Cybercrime" Law on

Ratification of the Convention (September 30, 2009, No. 874-IIIQ), "With automated processing of personal data Law on the approval of the convention on the protection of related persons (September 30, 2009, No. 879-IIIQ), Decree "On measures to ensure information security in the state bodies of the Republic of Azerbaijan" (December 29, 2004, No. 172), Decree "On the approval of the Regulation on disclosure of acts of state and local self-government bodies through electronic information systems" (February 16, 2011, No. 385), Decree "on some measures in the field of organization of the provision of electronic services by state bodies" (May 23, 2011, No. 429), Decree "on some measures related to ensuring the security of Internet information resources and e-mail addresses of state bodies of the Republic of Azerbaijan" (June 19 2012, No. 654), Decree (July 06, 2012, number 676) on amending Decree dated 23.05.2011, number 429 of the President of the Republic of Azerbaijan "on some measures in the field of organizing the provision of electronic services by state bodies", Decree on "approval of the Regulations on the Interdepartmental Electronic Document Circulation System" (September 4, 2012, No. 692), Decree " on approving the "Memorandum (dated November 7, 2012) of Cooperation on Information and Communication Technologies between the Government of the Republic of Azerbaijan and the United States (December 19, 2012, No. 786), Decree "on approving the Regulations on the Electronic Government Portal and the measures related to expanding electronic services" (February 5, 2013, No. 813), National Strategy on Information and Communication Technologies for the Development of the Republic of Azerbaijan (2003-2012 years)" (approved by Decree No. 1146 dated February 17, 2003) etc.

Since people, government agencies, non-governmental agencies, civil societies, private companies rely on the internet to carry out their activities, the internet has a public service value. In this regard, users have legitimate expectations that internet services should be accessible, without discrimination,

cost-effective, secure, reliable and sustainable [1]. In addition, no one should be subject to unlawful or disproportionate interference with their rights and freedoms when using the Internet. Because of this, the provision of information security is of great importance in both public and state administration.

As we known, since 1995, the Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) has been held every year. The main purpose of this event is to assess progress in the fight against climate change in the world. Starting from the mid-1990s, the Kyoto Protocol, which contains mandatory legal obligations regarding the limitation of greenhouse gas emissions in developed countries, was discussed within the framework of the said conference. In the sessions held in 2011-2015, the Paris Agreement, which is considered the most important international document in the fight against climate change, was discussed and adopted in 2015. The COP is the official Conference of the Parties meeting where governments assess international efforts to make progress on the Paris Agreement and Convention and to limit global warming to 1.5°C based on the latest scientific research and data. During COP events, world leaders come together to assess progress and discuss the best solutions to combat climate change. Currently, the Convention consists of 198 Parties (197 countries and the European Union).

Azerbaijan is determined to become one of the leading countries in the field of renewable energy and uses its rich wind and solar potential for this purpose. It is also an important component of the country's plan to reduce greenhouse gas emissions by 40% by 2050. The country is diversifying its current energy system to increase the share of renewable energy in electricity generation to 30% by 2030 and become a leader in the field of green energy. Azerbaijan, as an exemplary country in this field, is expected to update its national targets within the next Nationally Determined Contributions document in accordance with the 1.5°C target.

As we known, at the plenary meeting of COP28 held on December 11, 2023, the Republic of Azerbaijan was chosen to host COP29 by a unanimous decision by the countries of the world. The next conference is planned to be held in November of this year in Baku (November 11-22, 2024 at Baku Stadium). Taking into account the international importance of the event, it was considered important to pay more attention to information security rules in our republic and to strictly observe these rules. At the same time, it is important to educate users who use the Internet and other information sources in order to protect personal and sensitive information, including protection against cyber threats, and to show proper behavior against attempts to capture information. In general, in modern conditions, there is a very serious need to strengthen information security measures during mass and large-scale events such as COP29. In this regard, we consider it expedient to present certain rules to the relevant structures for the purpose of preventing the loss of any information and ensuring information security by the relevant state authorities, and in this case, we recommend, in particular, to observe the following:

1. Strong password generation.

Setting strong passwords is one of the simplest and most effective ways to protect data. The facts that passwords should be at least 8 characters long, contain small and capital letters, numbers, and special characters (setting simple passwords like 123456 or "password" is not recommended) is expedient. In addition to using a different password for each account, passwords should also be changed regularly;

2. Paying attention to suspicious links and letters.

Phishing attacks are one of the most common methods used to steal personal information. When you receive an email from someone you don't know or from a suspicious source, don't click on links or open attachments in that email. Always check the sender's email address carefully and access information through official websites;

3. Using encryption and secure communication tools.

It is advisable to use encrypted communication channels (such as HTTPS protocol or VPN) when transferring personal data. This allows you to prevent theft of data when it is transmitted over the Internet;

4. Periodic updating of antivirus and security software.

It is necessary to always use antivirus programs on computers and devices in use and to update them periodically. Antivirus software helps prevent malware (malware, spyware, viruses, etc.). In addition, regular updates of the operating system and all software are necessary. Because updates make it possible to improve newly discovered vulnerabilities in the process of use;

5. Attention to the security of Wi-Fi networks. In particular, it is necessary to be careful when using public Wi-Fi networks. Sharing sensitive information on open networks is considered risky, as cyber-attacks can occur more easily on such networks. For this purpose, it is advisable to create a strong password for the Wi-Fi network in use and use the WPA3 encryption method;

6. Data backup.

It is also necessary to regularly back up files and data to external storage devices or reliable cloud services. This will allow data recovery in the event of malware attacks (e.g. ransomware) or hardware problems;

7. Security of mobile devices.

It is important to use security features for mobile phones and tablets. Enabling screen locks, using strong passwords or biometric authentication (fingerprint or facial recognition) is necessary. It is advisable to disable NFC, Bluetooth and Wi-Fi connections when not in use.

8. Be careful when sharing information. Caution is essential when sharing personal information on social media or the Internet. Thus, since not knowing with whom and where the information will be shared creates a security risk, the shared

information can be used against the person himself.

It is also important to note that information security is the responsibility of all users, but not just technology professionals. Every user can contribute to data protection and protect themselves and their data against cyber threats by taking simple measures. Behavior in accordance with safety rules and data protection when using the Internet are the main factors that guarantee safety. Currently, the most common methods used by cybercriminals on companies is to send emails that will attract the direct interest of users. These include fake discount news, salary increase news, fake orders, approved new fake staff tables and such other relevant information. In order to protect against these attacks, e-mails from unfamiliar or unknown users, as well as e-mails already in the spam folder, should be deleted immediately. At the same time, it is necessary to inform the system administrator and information security staff about this. Since it is important to strengthen information security measures, it is considered appropriate to prepare and periodically update the information security manual and send it to corporate e-mail addresses for the information of employees working in government institutions.

REFERENCES

1. Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on a Guide to Human Rights for Internet Users. CM/Rec (2014)6 / <https://rm.coe.int/guide-to-human-rights-for-internet-users-cm-rec-2014-6-in-azerbaijani-/168074c3a4>
2. Law "On Access to Information". / <https://e-qanun.az/framework/11142>
3. Law "On information, informatization and information protection". / <https://e-qanun.az/framework/3525>

Abbasov Ulvi Mehdi oglu
Institute of
Law and Human Rights,
Baku,
Azerbaijan

CAUSES OF CRIME AND CRIMINAL PERSONALITY: HISTORY OF SCIENTIFIC VIEWS

Over the years, philosophers, lawyers, sociologists and psychiatrists have put forward criminal law concepts and ideas about the nature and causes of crime, as well as about the personality of the criminal. It was this factor that caused the emergence in criminal law of the enlightenment-humanist school, the classical school of law and the anthropological-sociological school. Many years of addressing the topic of crime and its causes by both lawyers and representatives of other professions led to the emergence of both common views and differences among scientific schools and theories. For example, representatives of the positivist theory argued that in the study of crime and punishment it is sufficient to use the achievements of legal science alone. Ilham Rahimov in his work “Philosophy of Crime and Punishment” notes that “History shows that philosophers at all times put questions and tried to answer them earlier than lawyers. And it is natural, because the essence of philosophy is in thinking over the universal problems of “the world - man”. Consequently, if the object of punishment is a person, who at the same time acts also as a subject of crime, it should be recognized that without philosophy it is impossible to explain the essence and content of the system “crime - person - punishment”. In this case, legal sciences, in particular criminal law and criminology, are powerless” [17, p. 10].

The greatest contribution to the study of the causes of crime, the personality of a criminal was made by ancient philosophers of Greece and Rome. Criminal-political problems were initially

studied as part of general philosophical systems, that is why “philosophy was earlier than jurisprudence” [2, p. 55].

Democritus (V-IV centuries B.C.) called the main conditions for committing crimes the conditions of life in society, as well as the shortcomings and mental vices of criminals. Education, he believed, is the main way of prevention, because the cause of wrong behaviour is ignorance of more correct behaviour [8, p.4].

His student Aristotle (IV century BC), on the contrary, considered it useful to impose a punishment more severe than any benefit received from the crime [4, p.8], and connected the effectiveness of prevention with mental coercion under the threat of retribution [2, p.55].

With the fall of Rome, the development of criminal and criminological ideas came to a halt. In the criminological sphere, the idea of the causes of criminal behaviour for many centuries was given to the influence of evil forces, the devil's temptation, etc., there was a confusion of the concepts of sinful and criminal, in connection with which, along with common crimes, so-called crimes against faith - blasphemy, theophany, heresy, witchcraft - became widespread [15, p.57].

One of the founders of the Enlightenment-Humanist movement was Charles Montesquieu (1689-1755). His criminal law views are reflected in the famous works ‘Persian Letters’ and ‘On the Spirit of Laws’. Montesquieu emphasised the importance of a humanistic approach to crime and punishment. He advocated that punishments should be commensurate with the offences committed, that is, applied fairly and proportionately. In his opinion, excessively cruel and unfair punishments do not prevent crime, and cause discontent in society [3, p. 159, 231]

Charles Montesquieu's ideas were later developed by Cesare Beccaria (1738-1794). Beccaria was the author of the famous treatise “On Crimes and Punishments”. He systematised the criminal law views of his predecessors and, having put

forward a number of new ideas, pointed out ways of improving criminal law. The Italian thinker was called a defender of the interests of humanity. The new system of justice based on legality, fairness, equality and humanism was adopted and implemented by many thinkers and statesmen such as Blackston, Eden and Catherine II. King Leopold II in 1765 banned the use of capital punishment and torture in Tuscany. King Gustav III of Sweden issued a decree banning torture in 1772, and in 1779 limited the use of the death penalty, retaining it only for treason and patricide [6, p.3]

Voltaire, one of the most prominent figures of the French Enlightenment, like Montesquieu and Beccaria, advocated the humanisation of criminal law. His views on criminal law are mainly set out in his works ‘Commentary on the Book of Crimes and Punishments’ and ‘The Reward of Justice and Humanism’. Voltaire wrote: ‘It is better to risk acquittal of the guilty than to condemn the innocent.’ He believed that laws should not only restrict people, but also provide them with opportunities [19, p. 179, 183].

After the French Revolution of 1789, the scientific research of representatives of the classical school of criminal law, based on the provisions of the Enlightenment-Humanist theory and classical German philosophy, subsequently led to the formation of criminology as an independent scientific discipline [13, p.125].

Many European thinkers turned in their studies to the search for the causes of crime, because, as T. More wrote, ‘if the causes of crime remain unchanged, crimes will be committed constantly’ [5, p.73].

J.-P. Marat in his work ‘Plan of Criminal Law’ states that ‘it is much more reasonable to prevent crime than to punish it’ [14, p.105].

Famous representatives of the classical school include Bentham, Blackstone, Romilly, Mackintosh, Buxton, Peale, Feuerbach, etc [16, p.21].

However, the practice of combating crime, in accordance with the ideas of the classical school of criminal law, actually proceeded from the understanding of crime as a manifestation of the free will of the offender and was limited only to the application of criminal penalties [4, p.13, 14].

The views of A. Feuerbach were very close to the views of I. Kant (1724-1804), the founder of classical German philosophy. According to Kant's theory of the categorical imperative, 'we should act towards others as we would like them to act towards us' [9, p. 514]. Feuerbach relied on the principle of material truth, which provides for the proof of the circumstances of the case and their correct qualification. [18, p. 59].

Thus, classical jurisprudence significantly limited the criminological possibilities of crime prevention, abandoning the study of the personality of the criminal, biological, psychological, social causes of crime [10, p.109].

The founder of the anthropological direction is considered to be C. Lombroso, who set out in his famous work 'Criminal Man' the theory of mono-factor determinism, according to which there is a connection between the anatomical and physiological features of a person and his propensity to commit crimes.

In his later works, such as "Crime" and "The Female Criminal and the Prostitute", Cesare Lombroso departed from his orthodox views. Analysing sociological data, he investigated the effects of education, poverty, alcoholism and population density on crime. In the end, Lombroso concluded that criminal behaviour was caused by many factors: climatic, socio-cultural, hereditary and others. [11 p. 12; 12, p. 27].

Enrico Ferri, within the framework of social defence theory, proposed the introduction of a dual preventive mechanism: the improvement of social conditions to prevent the commission of crime, and the isolation of those who have already committed crimes, temporarily or permanently, to protect society. This

approach combines preventive measures with protective measures aimed at reducing crime and ensuring public safety [20, p. 544]. Enrico Ferri classified criminals into five groups: congenital criminals, habitual criminals, mentally ill criminals, accidental criminals, and criminals who commit crimes out of fear. This classification certainly had a progressive value. [7, p.111].

Representatives of the anthropological-sociological school (R. Garofalo, F. Gramatika, J. Pinatel, A. Szabo) developed the concept of ‘dangerous condition’. According to this doctrine, persons prone to committing crimes are considered socially dangerous and are subject to isolation from society through specialised hospitals and prisons. [1, p. 42].

The issues of crime and causes of crime, punishment and personality of a criminal are widely covered in the works of domestic authors: I. Rahimov, F. Samandarov, Sh. Samedova, R. Shamsizade, N. Aliyev, I. Agaev, V. Mansurov. In particular, I. Rahimov in his book ‘Philosophy of Crime and Punishment’ considers such issues as sources of crime, essence of punishment, future of punishment, philosophical understanding of crime and its causes, offering their detailed analysis. Currently, the problem of the personality of the offender has a complex nature and is studied from the position of a number of sciences: criminology, criminal law, criminal-executive law, criminology, forensic and penitentiary psychology. As I. Rahimov rightly points out, if we want to explain the cause of human criminal behaviour, and thus understand the essence of crime and punishment, we should use the achievements of other sciences [17, p.7].

Thus, throughout the millennial history of mankind, there has always existed in the consciousness of society a stable representation of the most typical features of the criminal relevant for a particular historical period. In the era of Antiquity formed important ideas about the nature of crime, certain features of the personality of the criminal, there were attempts

to isolate the causes and conditions contributing to the commission of a crime.

The causes of crime were seen in the unfair distribution of benefits and individual shortcomings (vices) of a person. After the fall of Rome came the domination of the church. For many centuries, from the early Middle Ages until the beginning of the European industrial era, the religious worldview explained the presence of criminal features of the influence on man of evil forces opposing God, and pushing man to spiritual destruction.

The Renaissance and later the Enlightenment caused interest in human nature, the development of criminal law ideas, the formation of the classical direction of criminal law, a departure from the theological concept of understanding the world. Gradually crystallised thoughts about the social nature of crime (More), the need to study the personality of the criminal (Grotius), the humanisation of the criminal process and the procedure of punishment (Beccaria).

Presented in the article historical and legal review of the formation of scientific ideas about the causes of crime and the correction of criminals allows us to conclude about the complex nature of the causal complex of crime, the most important part of which remains the personality of the criminal in the combination of its social and biological principles. Correction of the criminal should be based not only on purely legal measures, but also on the systematic, scientifically based use of psychological and pedagogical, psychotherapeutic tools, achievements of psychiatry. Criminal punishment without correction is merely retribution.

REFERENCES

1. Alekseeva E.A., Abdulin R.S. Kriminologiya: obshchaya chast: uchebnoe posobie. Criminology: General Part: Study Guide. Kurgan: Publishing House of Kurgan State University, 2019. 148 pages.
2. Chubinskiy M.N. Kurs ugolovnoy politiki. Course in Criminal Policy. Yaroslavl, 1909. 444 pages.
3. Courtney Cecil, Rahe Paul A., Mosher Michael A. Montesquieu's Science of Politics: Essays on The Spirit of Laws.

Rowman & Littlefield Publishers, 2000. p. 472.

4. Dolgovoy A.I. Kriminologiya: ucheb. dlya vuzov. Criminology: Textbook for Universities. Moscow, 2002. 848 p.

5. Eliseev S.A. Zarubezhnaya kriminologicheskaya mysl' o prichinakh imushchestvennoy prestupnosti: ocherk istorii // Sibirskiy yuridicheskiy vestnik. Foreign Criminological Thought on the Causes of Property Crime: A Historical Overview // Siberian Legal Bulletin. 2012. No. 1 (56). pp. 73–79.

6. Frolova E.A. Pravovaya teoriya Ch. Bekkariya. Teoriya i istoriya prava i gosudarstva; istoriya ucheniy o prave i gosudarstve, Legal Theory of C. Beccaria. Theory and History of Law and State; History of Doctrines on Law and State, 2021, pp. 1-3.

7. Furmanov I.A., Metlitskiy I.E. Kriminal'naya psikhologiya. Criminal Psychology. Minsk: BGU, 2018. 270 p.

8. Goyman V.I. Pravovoy nigelizm: puti preodoleniya // Sovetskaya yustitsiya. Legal Nihilism: Ways to Overcome // Soviet Justice. 1990. No. 9. pp. 3–5.

9. Hill, Thomas E. Jr. Kantian Ethics and Utopian Thinking, Disputatio. Philosophical Research Bulletin, Vol. 8, No. 11, Dec. 2019, pp. 505-529.

10. Komlev Yu.Yu., Safiullin N.Kh. Sotsiologiya deviantogo povedeniya: ucheb. posobie. Sociology of Deviant Behavior: Study Guide. Kazan, 2006. 222 pages.

11. Lombrozo Ch. Prestuplenie. Noveishie uspehi nauki o prestupnike. Crime. Recent Advances in the Science of the Criminal. Anarchists. INFRA-M, 2023. 314 pages.

12. Lombrozo Ch., Ferrero G. Zhenshchina prestupnitsa i prostitutka. The Criminal Woman and the Prostitute. Publisher: Azbuka, 2022. 352 pages

13. Milan Zafirovski The Enlightenment and Its Effects on Modern Society. Springer, New York, NY, 2014, p. 367.

14. Mishel' Fuko Nadzirat' i nakazyvat'. Rozhdenie tyur'my,

perevod s frantsuzskogo Vladimira Naumova M.: Michel Foucault. Discipline and Punish: The Birth of the Prison, translated from French by Vladimir Naumov, Moscow: "Ad Marginem," 1999. 480 pages.

15. Mosolkina T.V. Prestupnost' v angliyskom srednevekovom gorode // Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya: Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya. Crime in the Medieval English City // Saratov University Bulletin. New Series. Series: History. International Relations. 2015. Vol. 15. Issue 3. pp. 57–60.

16. Prozumetov L.M. O proiskhozhdenii antropologicheskogo napravleniya v ugolovnom prave i kriminologii // Kriminologicheskii zhurnal Baykal'skogo gosudarstvennogo universiteta ekonomiki i prava. On the Origin of the Anthropological Approach in Criminal Law and Criminology // Criminological Journal of the Baikal State University of Economics and Law. 2016. Vol. 10. No. 1. pp. 20–27.

17. Rahimov I.M. Filosofiya prestupleniya i nakazaniya. Philosophy of Crime and Punishment. — St. Petersburg: "Legal Center" Publishing, 201. — 288 pages.

18. Shiryaev A. Yu. Uchenie o sostave prestupleniya v pragmaticheskoy kontseptsii ugolovnogo prava P. A. Feyerbakh // Rossiyskoye pravo: obrazovanie, praktika, nauka. Teaching on the Elements of Crime in the Pragmatic Concept of Criminal Law by P.A. Feuerbach // Russian Law: Education, Practice, Science. 2022. No. 6. pp. 53–61.

19. Utyashev M.M. Vol'ter – pervyy pravozashchitnik Yevropy. Rossiyskiy gumanitarnyy zhurnal. Voltaire – the First Human Rights Advocate in Europe. Russian Humanities Journal. 2015. Vol. 4. No. 3, pp. 169-186.

20. Yonghui Yan. A Summary of Ferri's Social Defense Theory from the Perspective of Positivism, Philosoph, 2nd International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Ecological Studies (2019), volume 356, pp. 543-547.

Бугера Олена Іванівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та
адміністративного права
Національного транспортного університету

Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права
юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та
технологій

ВІК ОСОБИ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ВЧИНЕНОГО НЕЮ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ

Враховання віку особи при кримінально-правовій оцінці вчиненого нею суспільно небезпечного діяння має важливе значення, оскільки вік кримінальної відповідальності є обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення (а, отже, безпосередньо впливає на наявність або відсутність у поведінці особи складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності), окрім того, вікові особливості особи багато у чому визначають особливості сприйняття нею своєї поведінки у різних життєвих ситуаціях. У цьому ракурсі неприпустимою є ситуація, коли законодавча регламентація віку кримінальної відповідальності не враховує як тяжкості вчиненого особою діяння, так і фактичної здатності відповідної особи адекватно оцінювати власну поведінку. На жаль,

доводиться констатувати, що чинне кримінальне законодавство України не завжди в повній мірі враховує такі моменти. Так, за вчинення цілого ряду кримінальних правопорушень, які свідчать про підвищену суспільну небезпеку суб'єктів посягань, зокрема, за катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людини та ін., відповідальність, згідно з положеннями ст. 22 Кримінального кодексу (далі – КК) України, настає лише з шістнадцяти років, хоча такого роду діяння нерідко вчиняють особи у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, які вже достатньо розуміють всю небезпечність своїх вчинків, але поведінці яких не можна зараз дати належну кримінально-правову оцінку, оскільки вони не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене.

Як відомо, згідно з ч. 1 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років, а у випадках, передбачених ч. 2 цієї статті, кримінальна відповідальність настає з чотирнадцятирічного віку. При встановленні віку кримінальної відповідальності законодавець має виходити як з тяжкості вчинених діянь, їх поширеності серед певного кола осіб, так і з їхніми можливостями адекватно оцінювати свою суспільно небезпечну поведінку, що, власне, і дозволяє порушувати у разі необхідності питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності. З цього приводу В.Я. Тацій, аналізуючи у свій час перелік діянь, передбачених ч. 2 ст. 22 КК України, зазначав, що в основу зниження віку кримінальної відповідальності за них покладені такі критерії: 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість уже в чотирнадцять років усвідомлювати суспільну небезпечність і протиправність злочинів, перерахованих у ч. 2 ст. 22 КК; 2) значну поширеність більшості з цих злочинів серед підлітків; 3) значну суспільну небезпечність (тяжкість) більшості з цих

злочинів [1, 132]. У свою чергу А.А. Музика вказує: «Обмеження 14-16 роками мінімального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, пов'язано з тим, що саме у цьому віці відбувається становлення підлітка як особистості, перехід від дитячого стану до дорослого. У цьому віці неповнолітні вже можуть розуміти й оцінювати свої вчинки, хоча психіка їх ще не зовсім сформована. Вони не завжди критично ставляться до своїх дій, схильні до наслідування, можуть вчинити правопорушення із помилкових уявлень про товариство, нерідко неспроможні протистояти негативному впливові їх оточення» [2, 81]. В цілому, це так, проте, поряд з цим, слід зазначити, що при вирішенні питання встановлення віку кримінальної відповідальності для осіб у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років за конкретні суспільно небезпечні діяння саме у певний проміжок часу, потрібно враховувати, що окрім загальних закономірностей вікового розвитку таких осіб існують й особливості їх розвитку, зумовлені специфікою певних історичних періодів, пов'язаних, зокрема, з наявністю у людей різноманітних ресурсів і можливостей (у т. ч. і можливостей одержувати та обробляти інформацію, оцінювати власну поведінку і т.п.), а, отже, якщо з такої позиції порівнювати підлітків, наприклад, середини минулого сторіччя та сучасності, то навряд чи можна стверджувати, що вони не відрізняються між собою і до них потрібно застосовувати однакові нормативні підходи при вирішенні питання встановлення віку кримінальної відповідальності. Тобто, якщо в попередні часи за конкретне діяння кримінальна відповідальність наставала з шістнадцяти років, то в більш пізній період (з урахуванням існуючих у суспільстві реалій) не можна виключати можливість зниження віку кримінальної відповідальності до чотирнадцяти років за його вчинення. До речі, чинне кримінальне законодавство вже знає таку практику: наприклад, у свій час було знижено

вік кримінальної відповідальності з шістнадцяти до чотирнадцяти років за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України), що видається абсолютно правильним. Саме у такому ракурсі і слід розглядати проблематику встановлення віку кримінальної відповідальності в конкретний історичний час.

Аналіз ч. 2 ст. 22 КК України дозволяє визначити наявність певних проблем, які не дозволяють належним чином оцінювати цілий ряд суспільно небезпечних діянь, вчинених особами у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Так, передбачаючи для таких осіб кримінальну відповідальність, зокрема, за умисне вбивство (статті 115-117), законодавець не передбачає для них відповідальність за погрозу вбивством (стаття 129), що навряд чи є послідовним, оскільки, по-перше, серед представників цієї вікової категорії погроза вбивством нерідко передуює самому вбивству і, по-друге, рівень розумового розвитку таких підлітків достатній для усвідомлення неприпустимості не лише посягання на життя іншої людини, а й погрози позбавити її життя. Виходячи з того, що кримінальне законодавство повинно не лише карати особу за вчинене, а й утримувати її від суспільно небезпечної поведінки, можна стверджувати, що встановлення кримінальної відповідальності (шляхом внесення відповідного доповнення до ч. 2 ст. 22 КК України) з чотирнадцяти років за погрозу вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози, сприятиме посиленню боротьби з такими діями серед осіб вказаної вікової категорії.

Також слід зазначити, що чинне кримінальне законодавство не враховує належним чином небезпеку і поширеність серед підлітків такого суспільно небезпечного явища як доведення до самогубства (як і схиляння до нього), адже прикладів того, як такі особи знущаються над своїми однолітками чи меншими за віком дітьми, внаслідок чого ті

кінчають життя самогубством (або намагаються вчинити самогубство) чимало, а, отже, не можна залишати (за наявності відповідних випадків) поза сферою дії ст. 120 КК України велику групу осіб у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, відповідна поведінка яких має викликати з боку держави адекватну реакцію (вказавши на ст. 120 у ч. 2 ст. 22 КК України).

Як вже зазначалося вище, слід звернути увагу на відсутність законодавчої можливості притягати до кримінальної відповідальності осіб у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років за катування (ст. 127 КК України), адже рівень суспільної небезпеки цього діяння дуже високий і його вчинення свідчить про підвищену небезпеку відповідних осіб для суспільства. Також потрібно враховувати і поширеність дій, що мають ознаки катування, у підлітковому середовищі, і відсутність кримінальної відповідальності за це є серйозною перешкодою для успішної боротьби з такого роду діяннями. Таким чином, ч. 2 ст. 22 КК України потрібно доповнити і вказівкою на катування (ст. 127).

Навряд чи сприяє ефективній боротьбі зі злочинністю відсутність кримінальної відповідальності для осіб у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років за таке кримінальне правопорушення як незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146), оскільки, по-перше, у такому віці підліток вже прекрасно розуміє всю небезпеку дій, пов'язаних з позбавленням волі іншої людини (до речі, не випадково за такий різновид незаконного позбавлення волі як захоплення заручників (ст.147 і 349) відповідальність настає саме з чотирнадцяти років), а, по-друге, як вже зазначалося, при встановленні віку кримінальної відповідальності потрібно виходити (у тому числі) і з превентивної функції кримінального права. Встановлення кримінальної відповідальності з чотирнадцятирічного віку за незаконне позбавлення волі або викрадення людини

дозволить не тільки адекватно оцінювати випадки вчинення таких діянь з боку відповідних осіб, а й має утримувати підлітків від подібної поведінки.

Очевидною є небезпека для суспільства незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами. Тим більше здивування викликає позиція законодавця, який, наприклад, за крадіжку, грабіж, розбій чи вимагання відповідних предметів (ст. 308) передбачив кримінальну відповідальність з чотирнадцяти років, а, наприклад, за їх виготовлення чи збут – ні. Така прогалина в законодавстві створює величезні можливості для залучення до наркобізнесу осіб у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, що є неприпустимим. Виходом з цього є доповнення ч. 2 ст. 22 КК України вказівками на статті 307, 309 (які передбачають відповідальність за такого роду діяння), а також – з метою посилення протидії різним формам незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – і на статті 314 («Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»), 315 («Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»), 316 («Незаконне публічне вживання наркотичних засобів»).

Вказані заходи, на нашу думку, сприятимуть більш повній та об'єктивній оцінці вчинених різними особами суспільно небезпечних діянь з точки зору врахування їх вікових особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

*Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права
юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ З ПОСЯГАННЯМИ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Кримінально-правова боротьба з різноманітними посяганнями на життя людини вимагає наявності в державі відповідної законодавчої бази, що дозволяє адекватно кваліфікувати випадки вчинення суспільно небезпечних діянь, які призводять до смерті особи. Проте, аналіз чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України свідчить про наявність істотних проблем у сфері кримінально-правової охорони життя людини.

Так, ст. 115 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство, при цьому диспозиція ч. 1 статті викладена наступним чином: «Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині». Автор раніше неодноразово звертав увагу на некоректність такого визначення у чинному КК, адже виникає протиріччя між статтями 115 і 119 КК України, оскільки остання передбачає відповідальність за вбивство через необережність, і пропонував, зокрема, або прямо вказати у диспозиції ч. 1 ст.

115 КК України на умисний характер вбивства, або застосувати у ст. 119 КК України термін «заподіяння смерті через необережність» [1, 179]. З метою уникнення протиріччя між статтями КК України, кращим видається саме другий варіант. З такого роду питань З.А. Тростюк зазначала: «Кримінально-правовий термін має бути однозначним. Одному кримінально-правовому поняттю повинен присвоюватися один кримінально-правовий термін і, навпаки, різні поняття та категорії повинні позначатися відмінними термінами». [2, 16]. Дійсно, вбивством доцільніше визнавати саме умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині і не поширювати цей термін на випадки необережного заподіяння їй смерті. Таким чином, ст. 115 КК України краще назвати «Вбивство», у ч. 2 цієї статті залишити вказівку просто на «вбивство» (без вказівки на «умисне»), а ст. 119 КК України назвати «Заподіяння смерті через необережність» і внести необхідні зміни до диспозиції частин 1 і 2 статті, замінивши «Вбивство через необережність» на «Заподіяння смерті через необережність». Такі моменти потрібно врахувати і у статтях 116-118 КК України, а також у ч.5 ст. 404 КК України замінивши в них термін «умисне вбивство» на «вбивство».

Пункт 2 ч. 2 ст. 115 КК України в якості кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення вказує на умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. В даному випадку потерпілими є особи, які належать до дуже вразливих категорій населення в силу свого віку або специфічного стану організму і в силу цього мають менше можливостей для самозахисту (порівняно з іншими людьми). Зрозуміло, що людина, яка посягає на життя дитини або вагітної жінки, характеризується підвищеною суспільною небезпекою і повинна нести більш суворе покарання. При цьому слід зазначити, що посиленої кримінально-правової охорони

потребують не лише малолітні – тобто особи у віці до 14 років, а й всі інші особи у віці до 18 років. Тому слова «малолітньої дитини» у п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України краще замінити на «неповнолітнього». Необхідно також зазначити, що незрозумілою є позиція законодавця, який, передбачивши у Загальній частині (п. 6 ч. 1 ст. 67) КК України серед обставин, які обтяжують покарання, у тому числі й вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка страждає на психічний розлад, має вади розумового розвитку, обходить це питання стороною в ряді статей Особливої частини КК України. Вважаємо за доцільне врахувати ці моменти, зокрема, у п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України, який акцентує увагу на вразливих рисах потерпілих осіб, і викласти його у наступній редакції: «неповнолітнього, жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка страждає на психічний розлад, має вади розумового розвитку». У цьому ракурсі також слід звернути увагу на наявність у КК України по суті закріпленої законодавчої можливості деяким матерям уникати справедливого покарання за вчинення діянь, внаслідок яких дитина може загинути. Мова йде про ч. 2 ст. 135 КК, яка передбачає відповідальність за завідоме залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані. Наявність цієї норми взагалі викликає подив, адже якщо жінка, яка народила дитину і при цьому перебуває у повністю адекватному стані, залишає її напризволяще, вона не може не розуміти, що дитина опиняється під загрозою смерті. А в такій ситуації є всі підстави вважати, що в неї був умисел на позбавлення дитини життя і її поведінку за чинним законодавством потрібно кваліфікувати або як вбивство малолітньої дитини (у разі настання смерті малюка) або як замах на вбивство

малолітньої дитини - тобто в будь-якому випадку з урахуванням положень п. 2 ч. 2 ст. 115 КК. А зараз можлива ситуація, коли такі «матері» будуть відповідати або за ч. 2 ст. 135 КК або (у разі загибелі дитини) – за ч. 3 ст. 135 КК, що є неправильним як з точки зору кримінально-правової оцінки поведінки таких жінок, так і з точки зору покарання, передбаченого частинами 2 і 3 ст. 135 КК, яке значно менше ніж покарання, передбачене ч. 2 ст. 115 КК. Таким чином, з метою недопущення необґрунтовано м'якого підходу до матерів, які посягають на життя своїх новонароджених дітей, зі ст. 135 КК України ч. 2 доцільніше виключити, теперішню ч. 3 відповідно зробити ч. 2 цієї статті, виклавши її наступним чином: «Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило смерть особи або інші тяжкі наслідки».

Пункт 3 ч. 2 ст. 115 КК України у якості кваліфікованого виду умисного вбивства вказує на умисне вбивство заручника або викраденої людини. З приводу чинної редакції пункту слід зазначити наступне. Законодавець обмежується вказівками на заручника або викрадену людину. Закономірно виникає питання: а наскільки коректне застосування п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України у випадку, коли вбили людину, яку незаконно позбавили волі, але яку при цьому не викрадали або не зробили її заручником? Справа в тім, що викрадення людини передбачає переміщення її з одного місця до іншого, проте людину можуть позбавити волі без її переміщення (зачинивши в приміщенні, відібравши засоби пересування і т.п.). Таке незаконне позбавлення волі не можна кваліфікувати як викрадення, а отже оцінювати вбивство людини у такому випадку саме як викраденої навряд чи правильно. Згідно з п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (далі – Постанови), відповідальність за умисне

вбивство заручника настає за умови, що потерпілий був заручником (тобто особою, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала. Але ж знов незрозуміло, як бути в ситуації, коли людину, наприклад, зачинили в приміщенні, ніяких вимог нікому не висували, а потім її вбили. Можливим варіантом вирішення такої ситуації є доповнення п. 3 ч. 2 ст. 115 окремою вказівкою на людину, яку незаконно позбавили волі (поряд із заручником або викраденою людиною).

Потрібно звернути увагу на п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, який передбачає відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. По-перше, навряд чи правильно вказувати у цьому пункті лише на «близького родича», адже постраждати у зв'язку з вказаною у статті діяльністю особи може й інша близька їй людина, яка, проте, не належить до близьких родичів (наречена, друг). Доцільніше замінити «близького родича» на «близьку людину», що дозволить більш повно оцінювати з кримінально-правової точки зору випадки посягання на життя людини саме з-за того, що вона має особливе значення для особи, яка виконує службовий або громадський обов'язок. По-друге, викликає зауваження законодавча вказівка лише на «службовий або громадський обов'язок» особи. Оскільки законодавча термінологія має бути максимально точною та коректною, то застосовувати термін «службовий обов'язок» можна лише до службової особи, ознаки якої прямо закріплені в законі (інакше цей термін просто втрачає сенс). Навряд чи вірно говорити про «службовий обов'язок» по відношенню до діяльності, наприклад, прибиральниці, сантехніка чи водія. Вони виконують професійні, посадові, але ж ніяк не службові обов'язки, оскільки за своїм статусом не належать до службових осіб. Враховуючи вищевказане, краще передбачити у п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України відповідальність за вбивство «особи чи її близької

людини у зв'язку з виконанням цієї особою службового, громадського чи іншого обов'язку». Окремо слід звернути увагу на умисне вбивство вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК). Справа в тім, що термін «замовлення» сам по собі означає угоду, відповідно до якої виконавець зобов'язується вчинити в інтересах замовника певні дії, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх. Такий підхід справедливо закріплений у п. 15 Постанови, однак навряд чи можна погодитись з тим, що під замовленням там також розуміється наказ чи розпорядження. Коли керівник наказує підлеглому щось зробити, то жодна зі сторін таких відносин не визначає це як «замовлення», оскільки тут немає рівноправності між ними. Таким чином, п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України краще викласти у наступній редакції: «вчинене на замовлення або на виконання наказу чи розпорядження».

Пункт 13 ч. 2 ст. 115 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу. З приводу чинної редакції цього пункту слід звернути увагу на такі моменти. Слова «вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство», логічно призводять до висновку, що за цим пунктом повинна відповідати особа, яка раніше вчинила саме закінчене вбивство, а не замах на нього. Також слід зазначити, що термін «вбивство», і в назві, і в тексті статті, вживається лише у статтях 115-119 КК, у той же час в інших статтях КК можна побачити різну ситуацію. Наприклад: у ст. 112 КК як у назві, так і в диспозиції статті, вживається термін «посягання на життя», у статтях 348, 348-1, 379, 400 КК у назві фігурує «посягання на життя», а в диспозиції – «вбивство або замах на вбивство». Для формування єдиного законодавчого підходу до таких питань, що сприятиме адекватній кваліфікації різних випадків посягання на життя

людини в контексті повторності кримінальних правопорушень, про які йде мова у п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, цей пункт краще викласти наступним чином: «вчинене особою, яка раніше вчинила вбивство (посягання на життя), за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу».

У п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України передбачена відповідальність за умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. З однієї сторони, така позиція законодавця є правильною, проте, з іншої сторони, діюча редакція пункту залишає поза увагою випадки так званих «ритуальних вбивств», характерних, зокрема, для різноманітних сатанинських культів, де людське жертвопринесення є складовою частиною релігії. Проте, саме релігійна нетерпимість у таких випадках може бути відсутня (взагалі може бути ситуація, коли вбивця та жертва належать до однієї релігійної спільноти). За існуючого законодавчого підходу до таких випадків (якщо, звичайно, будуть відсутні ознаки, передбачені іншими пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, як, наприклад, малолітній вік, вагітність жертви чи особлива жорстокість), кваліфікувати такі дії потрібно за ч. 1 ст. 115 КК, що навряд чи можна визнати правильним, оскільки особа, яка вбиває іншу людину лише тому, що цього вимагає її релігія, становить підвищену суспільну небезпеку і її поведінку не можна ставити на один диспозитивний рівень з, наприклад, вбивством з помсти чи з ревнощів, які, зокрема, кваліфікуються за ч. 1 ст. 115 КК України. Виходячи з цього, більш вдалою може бути наступна редакція п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України: «вчинене на расовому, національному чи релігійному ґрунті». Такий підхід дозволить адекватно кваліфікувати як, зокрема, вбивство, викликане нетерпимістю до представників певної расової, етнічної чи релігійної спільноти, так і згадувані вище випадки ритуальних вбивств.

Запропоновані заходи дозволять значно посилити ефективність кримінально-правової боротьби з посяганнями на життя людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киренко С.Г. Проблеми термінологічного забезпечення боротьби зі злочинністю. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Зб. наук. пр. К.: НАУ, 2017. № 2 (43). С. 177-181.
2. Гростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Атіка, 2003. 144 с.

*Коломіць Наталія Володимирівна,
завідувач кафедри кримінального права та
правосуддя,
д.ю.н., професор*

*Падалка Владислав Олександрович,
здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівська
політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ВІД КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Забезпечення національної безпеки та захисту суверенітету України є одним із ключових пріоритетів держави, особливо в умовах сучасних викликів, спричинених збройною агресією російської федерації. Державна зрада та колабораційна діяльність у воєнний час становлять особливу загрозу для державності. Саме тому правові механізми протидії цим кримінальним правопорушенням набувають критичного значення. Обидва поняття мають спільні риси, через які характеризуються посяганнями на суверенітет і територіальну цілісність

України. Однак їхня сутність, суб'єктивні ознаки та механізми притягнення до відповідальності суттєво відрізняються. Невизначеність правозастосування в цій сфері може призвести до помилок у кваліфікації, що у своєму випадку, впливає на справедливість правосуддя та рівень суспільної довіри до державних інституцій.

Актуальність теми зумовлена забезпеченням вдосконалення правового регулювання та чіткої межі між цими кримінальними правопорушеннями для забезпечення ефективного правосуддя. Науковий аналіз відмінностей між державною зрадою та колабораційною діяльністю сприяє підвищенню рівня правозастосування, розробці методології кваліфікації та вдосконаленню кримінального законодавства України.

Відповідно до ч. 1 ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) - це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1]. Щоб проаналізувати поняття колабораційна діяльність варто звернутись до ч. 1 ст. 111-1 КК України - публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного

суверенітету України на тимчасово окуповані території України [1].

Щоб детальніше проаналізувати проблеми кваліфікації даних кримінальних правопорушень здійснимо аналіз складів кримінальних правопорушень, для цього пропонуємо Табл. 1

Табл. 1

Порівняльна таблиця складів кримінальних правопорушень ст. 111 Державна зрада та ст. 111-1 Колабораційна діяльність КК України

Елемент	ст. 111 Державна зрада КК України [1]	ст. 111-1 Колабораційна діяльність КК України [1]
Об'єкт	Родовий: основи національної безпеки України. Безпосередній: захист суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності України.	Родовий: основи національної безпеки України. Безпосередній: додатково у ч. 8 – життя людини та право власності.
Об'єктивна сторона	Формальний (сам факт діяння є правопорушенням незалежно від наслідків).	Ч. 1–7: формальний (усічений склад). Ч. 8: матеріальний склад із тяжкими наслідками зазначених в ч. 5-7 даної статті (наприклад смерть людей).

Спосіб	Є ключовим.	Є ключовим.
Час	Може бути вчинена як у мирний, так і у воєнний час.	Лише в умовах збройного конфлікту або окупації території.
Місце	Не обмежується конкретною територією.	Прив'язка до зони бойових дій чи тимчасово окупованих територій.
Суб'єкт	Спеціальний суб'єкт: громадянин України.	Загальний суб'єкт: ч. 1, ч. 4. Спеціальний суб'єкт: ч. 2, 3, 5, 7, 8 – громадянин України; ч. 4 – фізична особа-підприємець чи представник юридичної особи.
Суб'єктивна сторона	Форма вини: прямий умисел. Мета: заподіяння шкоди основам національної безпеки.	Форма вини: прямий та непрямий умисел. Мета: визначена у ч. 3, 6 – сприяння збройній агресії та окупації.

На думку Кравчук О., судді Вищого антикорупційного суду та Бондаренко М. судді Дарницького районного суду м. Києва до державної зради належать конкретні визначені дії, такі як: перехід на бік ворога в умовах збройного конфлікту або надання допомоги іноземній державі, організації чи їхнім представникам у здійсненні підривної

діяльності України (ст. 111 КК України). Водночас, ч. 6 ст. 111-1 КК України надає відповідальність за проведення політичних заходів або інформаційну співпрацю з державою-агресором за умови, що такі дії не відповідають ознакам державної зради. Ми погоджуємось з їхньою думкою що, державна зрада завжди вчиняється громадянином України, тоді як колабораційна діяльність – не обов'язково вчиняється громадянином (в диспозиції статті немає прямого посилання на громадянство). Хоча поняття колабораціонізму за своєю природою переважно стосується громадян України, складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, є неоднорідним: деякі з них, відповідно до диспозиції, можуть бути вчинені громадянами України, тоді як інші даної вказівки не мають [2].

Задля більш детальнішого розуміння відмінності кваліфікації даних складів кримінальних правопорушень, варто ретельно вивчити судові рішення. До прикладу у справі 759/9489/17 місцевий суд, визнав винною та засудив суддю апеляційного суду АР Крим за ч. 1 ст. 111 КК України (державна зрада). Вона продовжила здійснювати правосуддя після окупації Криму, а згодом була призначена суддею «верховного суду Республіки Крим» як суб'єкта рф. Захист стверджував, що обвинувачена не є суб'єктом кримінального правопорушення, адже набула громадянство рф. Однак, Верховний Суд, залишив вирок без змін зазначивши, що засуджена є громадянкою України, що підтверджується документами, зокрема, анкетною для отримання закордонного паспорта. Відповідно до ст. 4 Конституції України, в Україні існує єдине громадянство, а автоматичне виникнення громадянства рф на окупованій території не визнається підставою для втрати українського громадянства. Крім того, через відкриту кримінальну справу вихід із громадянства України також є неможливим. Суд установив, що клопотання про вихід засудженої з

громадянства України на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства не надходило [3].

Місцевий суд у справі № 638/5446/22 визнав винним громадянина України у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність). Засуджений, працюючим інженером на підприємстві в м. Куп'янськ, після окупації міста представниками рф добровільно обійняв посаду виконувача обов'язків керівника комунального підприємства «Благоустрій міста» у складі незаконної «військово-цивільної адміністрації» окупантів. Він зареєстрував підприємство у «податковій службі» окупаційної влади, отримував заробітну плату в рублях та керував 105 особами. Дії засудженого визнано добровільними, адже фізичного чи психічного примусу з боку окупантів не було. За ч. 5 ст. 111-1 КК України передбачено відповідальність за добровільне зайняття посад із організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями в незаконних органах влади на тимчасово окупованій території. Місце вчинення правопорушення – тимчасово окупована територія України – є місцем для його кваліфікації. Верховний суд рішення судів попередніх інстанцій залишив без змін [4].

Аналіз кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111 та 111-1 КК України, дозволяє зробити кілька важливих висновків, які мають практичне та теоретичне значення для вдосконалення правозастосування в сучасних умовах. Вони мають суттєві відмінності у складі кримінальних правопорушень, суб'єктивній стороні, місці та часі вчинення. Чітке розмежування цих правопорушень є критичним місцем для забезпечення справедливого судочинства, недопущення помилок у кваліфікації та відновлення суспільної довіри до правової системи. Наведені приклади судових рішень демонструють чітку різницю між державною зрадою та колабораційною діяльністю. Хоча обидва кримінальні правопорушення

спрямовані проти основ національної безпеки України, їхні склади та прояви відрізняються. Державна зрада має ширший спектр дій, включаючи шпигунство, перехід на бік ворога тощо, і спрямована на загальне підривання основ державності. Колабораційна діяльність, в свою чергу, більш конкретизується і пов'язується з безпосередньою співпрацею з окупаційною владою. Розмежування цих кримінальних правопорушень може бути складним, але судова практика поступово формує чіткі критерії для їх кваліфікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.11.2024).
2. Кравчук О, Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вектор прав людини - правозахисна організація*. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.10.2023 у справі № 759/9489/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086683> (дата звернення: 21.11.2024).
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31.01.2024 у справі № 638/5446/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705070> (дата звернення: 21.11.2024).

Бодух К.Ю
*Студентка 2 курсу магістратури
Соціально-гуманітарно-економічного факультету
Бердянського державного
педагогічного університету*

Каменський Д. В.,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Однією з тенденцій сучасної злочинності є прагнення кримінальних структур проникнути і закріпитися в економіці, політиці, управлінні, керівництві крупних компаній і фірм. У процесі жорсткої боротьби за право контролювати прибуткові сфери економіки і території злочинне середовище організовується, втягує у свою діяльність державний апарат, проникає в структури влади і управління. Загальні тенденції організованої злочинності наглядно проявляються в криміналізації економічних відносин і злитті економічної та загально-кримінальної злочинної діяльності. Зміни, що відбуваються в економіці, нові форми економічних відносин поряд із позитивними результатами неминуче приводять до створення крупних злочинних угруповань, які контролюють окремі сфери економіки, промислового виробництва, побутового обслуговування у різних регіонах. Особливу загрозу представляють контрабанда стратегічної сировини і фондованих матеріалів, незаконна торгівля зброєю, корупційні злочини, наркобізнес, банківська злочинність, кіберзлочинність, підкуп посадової особи, відмивання грошових коштів, отриманих незаконним шляхом. При аналізі трансформацій, що відбуваються, необхідно враховувати і роль комерційних організацій, у першу чергу

крупних корпорацій, які не лише є основою успішного функціонування економіки сучасних держав, а й здійснюють суттєвий вплив на динаміку і якісні зміни злочинності. За даними європейських експертів, дві третини серйозних економічних злочинів здійснюються під прикриттям окремих фірм чи торговельних об'єднань [1, с.432]. Питання про кримінальну відповідальність юридичної особи стає все більш актуальним, що пов'язано, по-перше, з відсутністю дієвих механізмів відновлення порушених прав юридичною особою, по-друге, як показує практика, велика кількість злочинів, особливо в економічній сфері, здійснюється за допомогою чи для юридичних осіб. Поряд із цим виникають питання визнання «вини» юридичної особи, механізму притягнення до відповідальності, які покарання застосовувати до юридичної особи та інші питання кримінального змісту.

На сьогоднішній день в світі існує кілька найбільш поширених моделей кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

Так, в першій моделі юридична особа нарівні з фізичною особою розглядається як суб'єкт злочину.

Притягнення до кримінальної відповідальності може бути обумовлене злочином, здійсненим посадовими особами компанії, а може здійснюватись паралельно і незалежно від встановлення провини її представників. Ця модель у тих чи інших різновидах втілена у законодавство багатьох європейських країн, включаючи Нідерланди і Францію.

Згідно з другою моделлю фізична особа є єдиною можливим суб'єктом злочину. При цьому, у випадку участі

юридичної особи у злочині, який здійснюється фізичною особою у його інтересах, юридична особа разом із фізичною піддається кримінально-правовим обмеженням, але не покаранню.

Третя модель, яка в теорії кримінального права отримала назву «квазікримінальної» відповідальності юридичних осіб, передбачає адміністративну відповідальність юридичних осіб за причетність до злочину. Ця модель відповідальності діє в таких країнах як Німеччина, Італія.

Ключові положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій з лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб» (далі – Закон), Закону України, а також можливі наслідки для бізнесу в Україні.

Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру

Закон ввів до Кримінального кодексу України (надалі – КК) таке поняття як «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», підставою для застосування яких є вчинення уповноваженою особою компанії:

– від імені та в інтересах юридичної особи окремих злочинів в сфері господарської діяльності або службових злочинів, а саме – будь-якого із злочинів, передбачених ст. 209 КК «Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом», ст. 306 КК «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», ч. 1 і 2 ст. 368-3 КК «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ч. 1 і 2 ст. 368-4 КК «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст.

369 КК «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», ст. 369-2ККУ «Зловживання впливом»;

– від імені юридичної особи злочинів, пов'язаних з тероризмом, а саме – будь-якого із злочинів, передбачених ст. 258 КК «Терористичний акт», ст. 258-1 КК «Втягнення у вчинення терористичного акту», ст. 258-2 КК «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», ст. 258-3 КК «Створення терористичної групи чи терористичної організації», ст. 258-4 КК «Сприяння вчиненню терористичного акту», ст. 258-5 КК «Фінансування тероризму»;

– від імені та в інтересах юридичної особи окремих злочинів, пов'язаних з посяганням на національну безпеку, державний устрій, мир, безпеку і міжнародний правопорядок, а саме – будь-якого із злочинів, передбачених ст. 109 КК «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 КК «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», ст. 113 КК «Диверсія», ст. 146 КК «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», ст. 147 КК «Захоплення заручників», ст. 160 КК «Порушення законодавства про референдум», ст. 260 КК «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», ст. 262 КК «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем», ст. 436 ККУ «Пропаганда війни», ст. 437 КК «Планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни», ст. 438 КК «Порушення законів і звичаїв війни», ст. 442 КК «Геноцид», ст. 444 КК «Злочини проти осіб та установ, які мають міжнародний захист», ст. 447 КК «Найманство».

Під вповноваженими особами варто розуміти

службових осіб, а також інших осіб, які згідно із законом, установчими документами юридичної особи або договору (в тому числі за дорученням) мають право діяти від імені юридичної особи.

Згідно зі ст. 18 КК службовими особами є особи, які постійно або тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом (ст. 18 ККУ).

Таким чином, для визнання працівника компанії службовою особою він повинен займати посаду, пов'язану з постійним або тимчасовим виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або бути уповноваженим на виконання таких обов'язків згідно з наказом або іншим розпорядчим документом.¹ Такими особами, зокрема, можуть бути директор підприємства, його заступники, головний бухгалтер, керівники структурних підрозділів, керівники відділів підприємств, їхні заступники і т. д.

Кримінальна відповідальність компаній в Україні є вторинною і обумовленою відповідальністю вповноважених осіб таких компаній.

Види заходів кримінально-правового характеру і коло юридичних осіб, до яких вони можуть застосовуватись

Відповідно до статті 96-6 КК до юридичних осіб можуть бути застосовані такі види заходів кримінально-правового характеру:

- 1) Штраф – у розмірі від 85 тис. грн. до 1 млн 275 тис. грн. (в залежності від ступеня тяжкості вчиненого злочину);
- 2) Конфіскація майна;
- 3) Ліквідація – застосовується у випадках вчинення

злочинів, пов'язаних з посяганням на національну безпеку та політичну систему України.

Штраф і ліквідація застосовується до юридичної особи тільки в якості основного покарання, а конфіскація майна – тільки в якості додаткового.

Що стосується кола юридичних осіб, до яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, до них відносяться:

1) щодо злочинів у сфері господарської діяльності та службових злочинів: підприємства, установи або організації, крім державних органів, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізосіб, а також міжнародних організацій;

2) щодо злочинів, пов'язаних з тероризмом, посяганням на національну безпеку, державний устрій, мир, безпеку і міжнародний правопорядок: суб'єкти приватного і публічного права резиденти і нерезиденти України, включаючи підприємства, установи або організації, державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, створені відповідно до вимог національного або міжнародного права.

Юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою будь-якого вищевказаного злочину і до дня набрання чинності вирокom минуло від трьох до п'ятнадцяти років (залежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину).

Особливості кримінального провадження щодо

юридичних осіб

У статті 214 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) визначено порядок провадження щодо юридичної особи: воно здійснюватиметься одночасно з кримінальним провадженням щодо фізичних осіб, які від імені та в інтересах цієї юридичної особи вчинили злочин.

Також КПК було доповнено статтею 64-1, в якій визначено, хто може бути представником юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Зокрема, представником юридичної особи у кримінальному провадженні може бути:

– особа, яка у кримінальному процесі має право бути захисником (адвокат);

– керівник або інша особа, уповноважена законом або установчими документами;

– працівник юридичної особи.

Як висновок, слід визнати, що зміни, які вносяться сьогодні в КК України - це крок у напрямі посилення контролю над економічною злочинністю, однак нормативні підходи потребують доопрацювання для забезпечення ефективної та зворотної правової політики в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ebner S. Zur Sanktionierung von Unternehmen in Deutschland. Kriminalistik. 2008. 62. S. 432.
2. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)» : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text/>
3. Кримінальний кодекс України 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Матвійчук Анатолій Васильович
доктор юридичних наук,
Державний університет інфраструктури та технологій,
доцент
Завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету,
Інституту управління, технологій та права,

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Під час розслідування кримінальних правопорушень важливу роль відіграють негласні слідчі розшукові дії (далі - НСРД), які можуть бути проведені на підставі рішення суду та лише з мотивацією застосування такої процесуальної дії. Важливим під час регулювання НСРД є дотримання правового регулювання їх проведення та здійснення функції судового контролю, в той же час виконання таких дій повинно відповідати всім вимогам законодавства.

Правове регулювання та практична реалізація НСРД потребують постійного вдосконалення для забезпечення ефективного захисту суспільних інтересів без порушення конституційних прав громадян.

Проте непоодинокими є випадки, коли деталі кримінальних проваджень, які містять відомості, що становлять охоронювану законом таємницю, потрапляють у засоби масової інформації, що може завдати шкоди об'єктивному розгляду справи та порушити права осіб, відомості про яких були зафіксовані у протоколах НСРД [1].

НСРД - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246 ч. 1). Протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних

засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ст. 256 ч. 1). Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених КПК (ст. 256 ч. 2) [2].

Запропоновано систематизацію до змісту правового регулювання НСРД: 1) Конституція України, що гарантує людині та громадянину неухильне забезпечення правових гарантій захисту їхніх прав і свобод; 2) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України 3) закони України та рішення Конституційного Суду України; 4) кодифікаційні акти України, що упорядковують матеріальний і процесуальний елемент норми права, покликаної урегулювати порядок організації проведення НСРД; 5) укази Президента України, що визначають пріоритетні напрями реформування кримінальної юстиції України; 6) постанови Кабінету Міністрів України, що визначають порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації; 7) нормативно-правові акти міністерств і відомств (накази, вказівки, положення, розпорядження, інструкції); 8) Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя, що стосується забезпечення прав і свобод людини й громадянина під час проведення НСРД; 9) рішення Верховного Суду, Вищих спеціалізованих судів (зокрема, Вищого антикорупційного суду) [3, с. 258]. Правове регулювання такої категорії процесуальних дій фактично потребує не тільки орієнтування на кримінально-процесуальне законодавство, але й на спеціальні закони,

практику судів та інше.

Проведення більшості НСРД потребує дозволу слідчого судді, що гарантує дотримання прав і свобод людини, а ініціювати мають право слідчий, прокурор. Під час проведення НСРД обмеження прав на приватність, недоторканність житла чи таємницю листування допускається лише за умови обґрунтованої необхідності і пропорційності втручання.

Усі результати НСРД фіксуються у протоколах із зазначенням часу, місця, способу проведення дії та отриманих даних. Саме такі протоколи є джерелом доказів у кримінальному провадженні. Здійснення НСРД без належного дозволу або з порушенням встановлених процедур є грубим порушенням закону, а отримані докази будуть вважатись недопустимими.

Вся процедура реалізації НСРД: від початку ініціювання НСРД, їх безпосереднє проведення та отримання певних результатів аж до їх використання спрямована на отримання допустимих, належних та достовірних фактичних даних – доказів для виконання завдань кримінального провадження. Причому це стосується таких випадків, коли відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, що і є однією з визначальних особливостей НСРД [5, с. 776].

Під час досудового розслідування окремих злочинів потерпілі (або особи щодо життя, здоров'я або майна яких, за інформацією, внесеною до ЄРДР, готують вчинення злочину) подеколи є ініціаторами проведення стосовно цих НСРД або охоче погоджуються з відповідними позиціями слідчих, прокурорів. Ідеться про розслідування вчинення вимагань, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, погроз вбивством, а також розслідування готування або замаху на вбивства, розбої, грабежі, крадіжки, незаконні заволодіння автотранспортними засобами тощо [6, с. 90].

Можемо зробити висновок, що НСРД є важливим

інструментом у кримінальному провадженні, що дозволяє отримувати додаткове джерело доказів, та проведення таких дій має зберегти баланс між дотримання прав та інтересів особи та розкриттям злочину. Ефективне застосування НСРД вимагає дотримання правових норм, забезпечення конфіденційності даних, дотримання процедури. НСРД відіграють важливу роль у формуванні доказової бази у розслідуванні кримінальних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мироненко В. Типові процесуальні порушення законодавства під час розслідування корупційних злочинів. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytcs/226616_tipov-protsesualn-porushennya-zakonodavstva-pd-chas-rozsliduvannya-koruptsynikh-zlochinv
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Яровий А.Р. Правове регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій. №1/2020 Юридичний науковий електронний журнал. С. 257-261
4. Білічак О.А. Правове регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. Право і суспільство. № 5-2/2015 с. 181-187
5. Смаглюк С.В. Стан наукової розробки питань використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні. Вісник кримінологічної асоціації України. 2024. № 1(31). С. 775-782.
6. Грібов М.Л. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо особи за її згодою. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1 (106). С. 87-94

Михайлов Володимир Олександрович
старший викладач кафедри правосуддя
юридичного факультету
Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури та
Технологій

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

09.10.2024 року був прийнятий, а 25.10.2024 набрав чинності Закон України: Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні.

Ці зміни можуть значно спростити процес розслідування та судового розгляду, зробивши його більш ефективним та оперативним.

Згідно з ч. 1 ст. 300 КПК України, висновок спеціаліста повинен відповідати вимогам до висновку експерта.

Питанню використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досліджували багато українських науковців, таких як П.Є.Антонюк, О.П.Бабіков, О.Б.Баулін, Б.Є.Лук'янчиков, Є.Д.Лук'янчиков Є.Ю.Свобода, Е.Б.Сімова-Єфремян, М.Г.Щербаковський та інші. Проте, кримінальні процесуальні норми, що регулюють висновок спеціаліста, мають свої недоліки, а практика їх застосування є неоднорідною.

Наприклад Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначає, що висновок спеціаліста за сутністю нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки до нього законодавцем встановлені ті ж самі вимоги, тільки відносно встановлення фактів та обставин кримінального проступку, а не злочину,

що ставить під сумнів доцільність закріплення такого джерела доказів у КПК України [5, 115-118].

Так, П.Є.Антонюк, Є.Ю.Свобода та Т.В.Михальчук дійсно зазначають, що висновок спеціаліста не може бути сприйнятий як процесуальне джерело доказів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків. Вони вважають, що законодавче закріплення такого способу залучення спеціальних знань є недоцільним [1].

Основні проблеми використання спеціаліста у кримінальних провадженнях включають:

1. Недосконалість правового регулювання, а саме: чинне законодавство не завжди чітко визначає права та обов'язки спеціаліста, що може призводити до неоднозначного тлумачення та застосування норм.

2. Відсутність єдиних стандартів, наприклад: немає уніфікованих стандартів для підготовки та оцінки висновків спеціалістів, що може впливати на якість та достовірність наданих даних.

3. Проблеми взаємодії, а саме: взаємодія між спеціалістами та іншими учасниками кримінального провадження може бути ускладненою через різні підходи та розуміння процесуальних норм.

4. Недостатня підготовка, через те, що деякі спеціалісти можуть не мати достатнього рівня підготовки або досвіду для виконання своїх обов'язків на належному рівні.

Ці проблеми вимагають подальшого дослідження та вдосконалення правового регулювання для підвищення ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Існує кілька альтернатив висновку спеціаліста, які можуть бути ефективними у кримінальному провадженні:

1. **Письмові пояснення спеціалістів:** Спеціалісти можуть надавати письмові пояснення щодо певних питань, які потребують спеціальних знань. Це може бути корисним

для уточнення технічних деталей або складних аспектів справи.

2. Консультації спеціалістів: Спеціалісти можуть надавати усні консультації під час досудового розслідування або судового розгляду. Це дозволяє оперативно отримувати необхідну інформацію та роз'яснення.

3. Довідки та інші документи: Спеціалісти можуть скласти довідки, звіти та інші документи, які можуть бути використані як допоміжні матеріали у кримінальному провадженні.

Незважаючи на всі проблеми використання висновку спеціаліста на практиці не можна не відзначити і позитивні наслідки цього інституту у кримінальному та цивільному процесах наприклад:

1. Підвищення ефективності розслідувань. Висновки спеціалістів можуть надати додаткову інформацію та експертні знання, що сприяє більш глибокому та точному розслідуванню кримінальних провипорушень. Особливо в тих галузях знань, де немає затвердженої судово-експертної методики.

2. Зменшення навантаження на судових експертів та прискорення процесуальних строків проведення досліджень. Використання висновків спеціалістів може зменшити навантаження на судових експертів, дозволяючи їм зосередитися на більш складних та спеціалізованих питаннях.

3. Розширення доказової бази. Висновки спеціалістів можуть доповнювати інші докази, що підвищує загальну доказову базу у провадженні та сприяє більш об'єктивному прийняттю рішень.

4. Підвищення ролі технічних засобів.

5. Юридичні виклики. Відсутність чітких нормативних регулювань може призвести до правових колізій та оскаржень у суді, що може ускладнити процес

доказування.

б. Захист прав учасників процесу.

Ці наслідки підкреслюють важливість вдосконалення законодавства та судової практики для забезпечення ефективного та справедливого кримінального процесу.

Отже, інститут висновку спеціаліста, як джерела доказів в незалежній Україні утворився та на практиці та виборів своє існування і законодавче закріплення в нормах КПК в наслідок попиту замовників послуг (адвокатів, прокурорів, суддів, слідчих та дізнавачів) та неможливістю цей попит задовільнити державними судово-експертними установами. Але його подальший розвиток і впровадження потребує чіткого законодавчого регулювання і науково – громадського контролю з метою створення незалежного, об'єктивного та достовірного джерела доказів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк. П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз процесуальної спроможності. Криміналістика і судова експертиза. 2021. Вип. 66. С. 88-95.
2. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Висновок спеціаліста в інформаційному забезпеченні кримінального провадження. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2023. Вип. 1(101). С. 131-141.
3. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/102.pdf.
4. URL: <https://minjust.gov.ua/m/viznannya-ta-vikonannya-virokiv-sudiv-inozemnih-derjav>.
5. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків : Право, 2019. № 20. С. 115-119.

Мусієнко Анатолій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та кримінального права,
Державний університет інфраструктури та технологій

Жук Андрій Михайлович
Старший партнер адвокатського об'єднання
«Джастлікторз», адвокат, аспірант кафедри
конституційного та адміністративного права,
Державний університет інфраструктури та технологій.

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИКО- СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Україна – впевнена, молода демократія, яка протистоїть російській агресії та одночасно активно гармонізує правове регулювання всіх напрямів суспільних відносин відповідно до європейських стандартів. Одним з пріоритетних є система охорони здоров'я. Російсько-українська війна, яку агресор веде на знищення України, проявила недоліки правового регулювання та діяльності деяких важливих національних інституцій. Зокрема, це проявилось в діяльності медико-соціальних експертних комісій (МСЕК).

На думку авторів, реформуванню цієї інституції системи охорони здоров'я давно на часі, але цьому посприяла скандальна історія з ознаками корупції [1]. Це і викликало закономірну реакцію всіх гілок влади: президентської, законодавчої, виконавчої, суддівської.

Зокрема, група народних депутатів України виступила з пропозиціями про вдосконалення процедури проведення медико-соціальної експертизи [2].

В пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення процедур проведення медико-соціальної

експертизи» вказано, що метою є змінити успадкований з радянської системи медичний підхід в системі реабілітації «застарілої» системи МСЕК (недоказова, спирається на медичний підхід, групу інвалідності і надання санаторно-курортного лікування), на біопсихосоціальну модель реабілітації, в основі якої має бути не лікар, а пацієнт. Реформа медико-соціальної експертизи нерозривно пов'язана та є складовою частиною системи реабілітації в Україні. З прийняттям Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (від 03.12.2020 № 1053-IX) загострилась проблема паралельного існування двох систем реабілітації — «застарілої» системи МСЕК (недоказова, спирається на медичний підхід, групу інвалідності і надання санаторно-курортного лікування), та реабілітації у сфері охорони здоров'я (доказова, спирається на сучасний, холистичний підхід).

Тут, на думку авторів, варто зазначити, що біопсихосоціальне розуміння здоров'я та захворювання, з'явилося дуже давно. Теорію холізму сформулював та розвивав Гіпократ 2400 років тому, а пізніше, в кінці XIX ст., вона набула зв'язку з вченням Фрейда. Термін холізм (грецьк. holos – ціле) ґрунтується на цілісному уявленні про організм людини [3].

Основний принцип біопсихосоціальної (інтеграційної) моделі виражає концепцію єдності душі і тіла. Всі області розвитку людини та фактори середовища є в постійному взаємозв'язку. Діагностичний принцип біопсихосоціальної моделі – мультимодальність, а саме одночасне та узгоджене використання для діагностики медичних і психосоціальних методів.

Діагностика згідно з біопсихосоціальним підходом проводиться у трьох площинах: соматичній, психологічній, соціальній. Окрім симптомів захворювання, необхідно дослідити фактори ризику та фактори, що сприяють видужанню (протективні). Скринінг факторів впливу проводить лікар, до якого звернулися пацієнт/сім'я. За потреби залучаються фахівці інших профілів. Якщо проблеми є у дитини, слід дослідити сімейну ситуацію. Якщо в дитини є проблеми у школі, треба дізнатися думку

освітян.

До певних ситуацій, які є факторами ризику для даного захворювання, залучають юристів. Такими можуть бути згвалтування, фізичне чи психологічне насильство в сім'ї, невіршені конфлікти на тлі поділу майна, скоєння злочину, особливо малолітніми правопорушниками. [3]. На думку авторів, це є правильний, сучасний підхід, який оновлює застарілі уявлення. Беззаперечним є той факт, що всі доленосні зміни у сучасній історії, і це є науково обгрунтовано, були зумовлені змінами доктринальних підходів до проблеми, а в цьому випадку саме так і є.

В результаті проведеного дослідження автори дійшли наступних висновків:

- реформа правового регулювання діяльності медико-соціальних експертних комісій (МСЕК) є необхідною та своєчасною;

- зміна філософських підходів до реформування цих суспільних відносин є необхідною передумовою, а в даному випадку важливо змінити успадкований з радянської системи медичний підхід в системі реабілітації «застарілої» системи МСЕК на біопсихосоціальну модель реабілітації, в основі якої має бути не лікар, а пацієнт.

ЛІТЕРАТУРА

1. У ліжку з доларами і застава пів мільярда. Керівницю Хмельницького МСЕК відправили у СІЗО. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cdxrjwyd7qeo>
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення процедур проведення медико-соціальної експертизи URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44131>
3. Біопсихосоціальна модель допомоги: основні принципи діагностики та лікування. URL.: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2013/6-2/article-1241/biopsihosocialna-model-dopomogi-osnovni-principi-diagnostiki-ta-likuvannya#gsc.tab=0>

*Володимир Васильович ПЕТРОВ,
кандидат юридичних наук, доцент
ВНЗ «Університет Україна»*

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З моменту повномасштабного вторгнення рф в Україну ухвалено низку окремих законів, якими внесені понад 20 змін до Кримінального кодексу України. В.Я. Тацій справедливо зауважує, що безумовно, ті перші закони, які приймалися під час воєнного стану, не могли бути бездоганними, адже їх проекти писалися й розглядалися у складній обстановці, часто без залучення науковців. Але їх потрібно вивчати, на них треба звертати увагу, формулювати пропозиції щодо їх удосконалення [1, с.18]

З-поміж питань, пов'язаних із «воєнними» новелами КК, теоретики та практики передусім звертають увагу на пом'якшення кримінальної відповідальності за окремі вияви колабораційної діяльності, які раніше кваліфікували як державну зраду, відмежування останньої від складів суміжних кримінальних правопорушень, надмірне посилення караності окремих злочинів (передусім проти власності), вчинених в умовах воєнного або надзвичайного стану, тощо. К. Котельва зазначає, що зі змінами до законодавства до національних судів почали надходити обвинувальні акти по справах про колабораційну діяльність, в тому числі з підписаною сторонами кримінального провадження угодою про визнання винуватості. На перший погляд ці справи не проблемні, переважну більшість угод суд як правило затверджує. Проте в цій категорії кримінальних проваджень є деякі суттєві аспекти, на які прокурорам,

адвокатам та суддям варто звернути увагу[2].

Частину зазначених проблем можна розв'язати шляхом тлумачення кримінально-правових норм. Тут доречно пригадати висловлювання В. О. Навроцького: «...навіть досконалий закон потребує тлумачення, як передумови правильного застосування. Тлумачення може і має стати засобом подолання неясностей, суперечностей закону. Давайте будемо не вишукувати в КК та КПК того, що перешкоджає їх застосуванню, а навпаки, пропонувати шляхи виходу із законодавчих колізій»[3, с.41].

Ю.В. Баулін вважає, що наступність кримінального законодавства є закономірністю його розвитку, основою його удосконалення відповідно до вимог сучасної кримінально-правової політики держави, яка своєю чергою, залежить як від внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Наразі для України – це, перш за все, виклики війни рф проти нашої країни, повоєнне оновлення України, забезпечення невідворотного та справедливого покарання тих, хто вчинив воєнні злочини, європеїзація кримінального законодавства України, врахування тенденцій сучасної злочинності в Україні і світі тощо [4, с. 30-31].

Необхідність тлумачення норм кримінального законодавства, суттєво зміненого в умовах воєнного стану, подолання юридичних колізій та зумовлених ними складнощів правової кваліфікації діянь зрештою повинно спонукати до наукових пошуків у спробі сформулювати підґрунтя для правильного застосування законодавчих положень і визначити шляхи подолання наявних правових суперечностей. Слід також зазначити, що ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду надає додаткові можливості для притягнення до відповідальності країни-агресора за допомогою МКС за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії

ЛІТЕРАТУРА

1. Тацій В.Я. Кримінальне право України періоду воєнного стану // Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. - Харків : Право, 2022. С.18.
2. Котельва К. Угоди у справах про колаборацію: що з ними не так і як це виправити? / Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/uhody-u-spravakh-pro-kolaboratsiiu-shcho-z-nymy-ne-tak-i-iaak-tse-vypravytu/>
3. Навроцький В. Виклики, що постали перед українським кримінальним правом з початком українсько-російської війни. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (електрон. вид.), 20 квіт. 2022 р. / упоряд.: Євген Письменський. Київ - Львів - Дніпро, 2022. С. 41.
4. Баулін Ю. В. Наступність кримінального законодавства сучасної України // Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю. В. Бауліна : матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова), О. В. Харитонова, Н. В. Маслак та ін. ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. – Харків : Право, 2023. – С. 30-31.

*Камінський Сергій Володимирович,
аспірант кафедри кримінального
права та процесу ДПУ*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ КНР

Досліджуючи особливості кримінальної відповідальності за контрабанду звертає на себе увагу досвід Китайської Народної Республіки (КНР), де проблема запобігання та протидії контрабанді – одна з найбільш актуальних для сучасної КНР. Зокрема, на це вказує і Н. Х. Ахметшин, визначаючи, що основними товарами контрабанди залишаються нафта і нафтопродукти, автомобілі та мотоцикли, рослинне масло, сировина для текстильної та хімічної промисловості [1, с. 136].

Фахівці у галузі кримінального законодавства звертають увагу, що у кримінальному законодавстві КНР передбачена велика система норм про відповідальність за контрабанду. Це багато в чому пояснюється значущістю проблеми контрабанди для сучасної КНР. Залежно від предмета кримінального правопорушення диференціюється відповідальність за розглядається діяння. При цьому, суспільна небезпека різних предметів контрабанди не зізнається рівною. Наприклад, діянням з підвищеним ступенем суспільної небезпечності розглядається контрабанда культурних цінностей і рідкісних тварин, що пояснюється великим потоком їх контрабанди [2, с. 101]. Найбільш суспільно небезпечною визнається контрабанда наркотичних засобів.

У науковій літературі зазначається, що проблема боротьби з контрабандою в КНР, як правило, вирішується шляхом встановлення високих як адміністративних, так і кримінальних санкцій за її вчинення [3, с. 64]. Стабільне

економічне зростання КНР супроводжується постійним удосконаленням способів контрабанди і високою активністю злочинних угруповань, залучених до неї. Проблема боротьби з контрабандою актуальна протягом вже декількох десятиліть і керівництво країни проводить енергійні і масштабні заходи по боротьбі з нею, посилюючи відповідальність за заняття цієї незаконною діяльністю. З початку економічних реформ (1979 р.) до КК КНР тричі вносилися зміни, які посилюють покарання за контрабанду [4, с. 112].

У КК КНР параграф 2 Розділу III повністю присвячений кримінальній відповідальності за контрабанду [5]. Варто також наголосити, що у Розділі 6 КК КНР винесена кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів. При цьому кожна норма визначає окремо відповідальність за контрабанду окремих товарів, предметів чи речовин.

Так, у ст. 151 КК КНР встановлена відповідальність за контрабанду зброї, боєприпасів, ядерних матеріалів або фальшивої валюти; контрабанду заборонених державою до вивозу з країни культурних цінностей, золота, срібла і інших дорогоцінних металів, а також заборонених державою до ввезення в країну цінних тварин і виробленої з них продукції; контрабанду заборонених державою до вивозу з країни унікальних рослин і продукції з них; кримінальні правопорушення, згадані в частинах першій та другій цієї статті, при особливо обтяжуючих обставинах.

Окреслена стаття за своїм складом максимально схожа на склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України. Водночас згідно зі КК КНР такі дії, караються довічним позбавленням волі або смертною карою з конфіскацією майна.

Крім того, ст. 152 КК КНР передбачає відповідальність за контрабанду з метою отримання прибутку або поширення порнографічних фільмів, відеокасет, аудіокасет, картинок, друкованої продукції та інших порнографічних матеріалів. Водночас в Україні такі діяння входять до складу ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК

України).

Крім того, згідно зі ст. 153 КК КНР встановлена відповідальність за контрабанду інших товарів і предметів, крім визначених вище, та у залежності від тяжкості наслідків у вигляді розміру ухиленням від сплати податків може тягнути за собою покарання у виді позбавленням волі на строк до 10 років або довічним позбавленням волі, а також штрафом від дворазового до шестиразового суми прихованих від сплати податків або конфіскацією майна.

Цікавою, на наш погляд, є практика застосування покарання за кримінальне правопорушення залежно від суми належних до сплати податків на сукупність всіх контрабандних товарів і предметів, якщо контрабанда вчинялася неодноразово і раніше не було встановлено покарання. Цілком можливо таку практику впровадити у вітчизняне кримінальне законодавство.

У ст. 154 КК КНР вищезазначені дії кваліфікуються як контрабанда, і покарання за їхнє вчинення встановлюється на підставі відповідних статей цього параграфу: незаконне придбання безпосередньо у контрабандиста товарів, заборонених державою до ввезення в країну, або незаконне придбання безпосередньо у контрабандиста інших контрабандно ввезених в країну товарів і предметів в порівняно великих розмірах; перевезення, покупка, перепродаж у внутрішніх морях і територіальних водах продукції, забороненої державою до ввезення та вивезення з країни, або перевезення, покупка, перепродаж в порівняно великих розмірах без наявності законного дозволу товарів і предметів, ввезення та вивезення з країни яких державою обмежений; ввезення з-за кордону на територію країни твердих відходів без перевірки митних органів. Крім того, в окреслені статті змова з контрабандистом, надання йому кредиту, грошових коштів, номера рахунку, чека, свідоцтва або надання йому транспортних послуг, послуг із зберігання та поштового пересилання розглядаються як участь в груповій контрабанді.

Також у ст. 155 КК КНР за збройне прикриття контрабанди передбачаються найсуворіші заходи покарання, а перешкоджання затриманню контрабандистів за допомогою погроз і насильства кваліфікується за сукупністю як

перешкоджання працівникам державних органів у виконанні їх обов'язків відповідно до закону.

Є і інші цікаві особливості кримінального законодавства КНР. Зокрема, слід зазначити, що до видів контрабанди віднесені деякі випадки ухилення від сплати податків і митних зборів. При цьому ухилення від сплати податкових платежів зв'язується з випадками так званої економічної або товарної контрабанди. Отож, китайський законодавець визнає, що метою здійснення економічної контрабанди є, як правило, ухилення від сплати будь-яких податкових або митних платежів. Усі випадки контрабанди в кримінальному законодавстві КНР знаходяться серед низки кримінальних правопорушень економічної спрямованості, що дозволяє зробити висновок про те, що китайський законодавець сприймає контрабанду як економічний злочин. Виняток становить контрабанда наркотичних засобів, яка віднесена до інших кримінальних правопорушень проти держави.

Варто також відзначити, що у кримінальному законодавстві КНР встановлюється відповідальність юридичних осіб за контрабанду. На відміну від вітчизняного, у теорії кримінального права КНР організації, винні у вчиненні таких кримінальних правопорушень, караються штрафом, крім того, особи, безпосередньо відповідальні за керівництво, й інші безпосередньо відповідальні особи караються відповідно до положень конкретних статей КК [6, с. 90].

Отож, кримінальне законодавство КНР є зразком досить репресивного підходу до кримінальної відповідальності за контрабанду. Про це свідчить велика кількість кримінально-правових норм про відповідальність за контрабанду і строгість кримінального покарання, що ми можемо пояснити актуальністю запобігання та протидії контрабанді для КНР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звірко О.Є. Кримінальна відповідальність за контрабанду/ О.Є. Звірко // Проблеми взаємодії суспільства та держави у сучасному правовому просторі : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», 2014. С. 186-190.

2. Карелін В. В. Запобігання контрабанді наркотичних засобів. Кримінологія, №2. Підприємництво, господарство і право. Київ. 2021. С. 226-230.
3. Strafgesetzbuch von Deutschland on 13 November 1998. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz: вебсайт. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html
4. Нетяга В. В., Богатирьова О. І. Кримінальна відповідальність за контрабанду за законодавством республіки Сан-Марино. Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук: матеріали заочної міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 06 листопада 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернівці: Академія ДПтС України, 2020. С. 134–137.
5. Swiss Criminal Code: Federal Act of 21 December 1937 SR 311.0. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201903010000/311.0.pdf>
6. Netyaga V. Some aspects of international practice preventing and countering smuggling. Norwegian Journal of development of the International Science. № 48/2020. P. 31–35.

Колісник Сергій Володимирович,
здобувач ступеня доктора філософії відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ БЕЗГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Кримінологічне вчення про особу злочинця є одним із елементів предмету кримінології, складність пізнання якого зумовлена тим, що особа як продукт соціалізації є також носієм ознак певного соціального середовища, що

закріплюються в її ціннісних установках, інтересах, світогляді, та проявляються в її соціально значимій поведінці, зокрема у кримінальних практиках. З іншого боку, особа злочинця відіграє ключову роль у механізмі злочинної поведінки. Без з'ясування кримінологічно значущих характеристик такої особи неможливо визначити причини індивідуальної злочинної поведінки, а, відтак, і детермінуючий комплекс злочинності. Однією зі складових кримінологічної характеристики особи злочинця є її соціально-демографічні ознаки, які, не зумовлюючи безпосередньо індивідуальну злочинну поведінку, є показниками, що певним чином відображають приховані соціально-психологічні процеси, внаслідок яких формуються її антисупільні погляди, установки, орієнтації, що лежать в основі злочинної поведінки, а також соціальних ролей і статусів, що виявляють криміногенні властивості.

До соціально-демографічних ознак відносять стать, вік, освіта, місце народження і проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру [1, с. 146]. З'ясування соціально-демографічних характеристик осіб, які вчинили кримінальне провипорушення, передбачене ст. 254 КК України «Безгосподарське використання земель» [2] буде ґрунтуватись на статистичному аналізі Форми Державної судової адміністрації України № 7 «Звіт про склад засуджених» [3].

Для аналізу нами було обрано період з 2004 по 2023 роки. Частка жінок, які вчинили безгосподарське використання земель протягом зазначеного періоду, становила 13,8 % серед засуджених осіб, що дещо вище за аналогічний показник стосовно загальної кількості засуджених.

За віковими ознаками розподіл засуджених за ст. 254 КК України представлений такими категоріями: 18-25 років — 5,7 %; 25-30 років — 7,6 %; 30-50 років — 46,7 %; 50-65 років — 34,3 %; 65 років і більше — 5,7 %. Отже,

специфічною особливістю вікової характеристики осіб досліджуваної категорії є повна відсутність серед них неповнолітніх, а також домінування осіб зрілого віку (30-65 років), сумарна частка яких становить 81,0 %.

Особи, засуджені за безгосподарське використання земель повністю представлені громадянами України.

Важливою ознакою, що характеризує осіб, які вчинили екологічні злочини, є їх освітній рівень, адже різні стадії розвитку особистості зумовлені не тільки віковими особливостями, але й значною мірою освітою та соціальним статусом [1, с. 149]. Освітні характеристики осіб, які вчинили безгосподарське використання земель, **як і вікові ознаки, теж мають певну специфіку, що полягає у порівняно високому освітньому рівні. Проведені розрахунки показують, що питома вага засуджених за ст. 254 КК України, які мають повну вищу і базову вищу освіту становить 21,0 %, професійно-технічну — 33,3 %, повну загальну середню — 32,4 %, базову загальну середню — 13,3 %.** Розраховані показники **освітнього рівня** засуджених за безгосподарське використання земель є суттєво вищими за аналогічні показники загальної судимості, що характеризуються найбільшими частками осіб, які мають базову загальну середню та повну загальну середню **освіту.**

Таким чином, проведений довгостроковий (20 років) кримінологічний аналіз статистичних відомостей Форми Державної судової адміністрації України № 7 «Звіт про склад засуджених» дозволив з'ясувати соціально-демографічні характеристики осіб, які вчинили безгосподарське використання земель, та виявити специфічні характеристики засуджених за ст. 254 КК України у порівнянні з типовими характеристиками інших засуджених, що має важливе значення для визначення «кримінологічного портрету» злочинця даної категорії, механізму злочинної поведінки та детермінант

безгосподарського використання земель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Турлова Ю. А. До питання щодо соціально-демографічної характеристики осіб, які вчиняють екологічні злочини. *Публічне право*. 2015. № 4 (20). С. 145–153.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Судова влада України. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 20.11.2024).

*Тернавська Анастасія Андріївна,
кандидат юридичних наук,
Інститут держави і права імені В.М.Корецького
Національної академії наук України
(м. Київ)*

СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВІ ОЗНАКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З РАДІОАКТИВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ

Дослідження особи злочинця передбачає аналіз структуроутворюючих елементів характеристик даних осіб, одними з яких є соціально-рольові характеристики, що розкривають функції індивіда, обумовлені його становищем у системі існуючих суспільних відносин, належність до певної соціальної групи, взаємодію з іншими людьми та організаціями в різних сферах громадського життя (робітник чи службовець, рядовий виконавець чи керівник,

неодружений чи глава сім'ї, працездатний чи непрацездатний, безробітний тощо). Ці дані показують місце і значимість особи у суспільстві, яким ролям вона віддає перевагу, а які ігнорує, розкривають її соціальну чи антисоціальну орієнтацію [1, с. 121]. До таких ознак А. П. Закалюк відносить: соціальну характеристику особи злочинця (її особистість): ознаки формування, соціалізації особи; ознаки соціального статусу та соціальних ролей; безпосередні ознаки спрямованості особистості [2, с. 257]. Важливість вивчення таких характеристик зумовлюється тим, що соціальна роль розкривається через поведінку індивіда, яка, в свою чергу, залежить від соціальних статусів, тобто позицій, які він займає в суспільстві. Соціальні статуси, являючи собою певну сукупність зв'язків у соціальних відносинах, розкриваються, зокрема, у такій характеристиці як зайнятість, яку ст. 1 Закон України «Про зайнятість населення» визначає як не заборонену законодавством діяльність осіб, пов'язану із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно [3]. Стосовно осіб, які вчинили **незаконне поводження з радіоактивними матеріалами** (ст. 265 КК України), статистичні відомості щодо соціально-рольових ознак таких осіб містить як Форма № 2 ОГП «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» [4], так і Форма ДСАУ № 7 «Звіт про склад засуджених» [5].

Аналіз Форми № 2 ОГП засвідчує домінування у структурі виявлених осіб, які вчинили **незаконне поводження з радіоактивними матеріалами**, працездатних осіб, що не працюють і не навчаються (73,3 %). Значно меншими є частки робітників підприємств, організацій, установ (9,3 %), підприємців (3,7 %) та безробітних (4,3 %). Зауважимо, що розподіл між працездатними **особами**, що не працюють і не

навчаються, та безробітними є доволі умовним і формально залежним від факту реєстрації у державній службі зайнятості як таких, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Серед засуджених осіб частка працездатних **осіб**, що не працюють і не навчаються є істотно меншою — 34,4 %. Водночас, більшою є частка інших службовців (18,8 %) та пенсіонерів (9,4 %).

Певні відмінності у показниках можна пояснити як різницею періоду дослідження (для виявлених осіб він починається з 2002 року, а для фактично засуджених — з 2008 року), так і різним методологічним підходом до структурування осіб, які вчинили злочини, у Формі № 2 ОГП «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» та Формі ДСАУ № 7 «Звіт про склад засуджених», що має наслідком не співпадіння окремих категорій осіб. Крім того, кількість засуджених осіб за ст. 265 КК України та, відповідно, відомостей про них, у 5,2 рази менше за кількість виявлених осіб, які вчинили цей злочин (32 проти 167), що, вочевидь, певним чином знижує цінність такої статистичної інформації для цілей кримінологічного аналізу.

М.О. Торбеєв, який досліджував злочини проти радіаційної безпеки та, відповідно, осіб, які їх вчиняють, наводить такий «кримінологічний портрет» злочинця, що вчиняє **незаконне поводження з радіоактивними матеріалами**: «переважно є чоловіком середнього віку з вищою освітою – 53% (з середньою 30,76%, середньою спеціальною 15%), ... займає відповідальні посади технічного характеру, що дають йому змогу контактувати з радіоактивними матеріалами. Наявність відповідної спеціальної освіти, а також перебування на відповідній посаді надає змогу злочинцю цього типу організувати безпечний та безперешкодний для себе доступ до предмета злочину з подальшою організацією його збуту як переважну мету цих злочинів в Україні» [6, с. 75-76]. Як бачимо, в оцінках основних соціально-рольових ознак даної категорії злочинців результати наших досліджень є достатньо близькими.

Отже, проведений кримінологічний аналіз узагальнюючих ознак осіб, які вчиняють **незаконне**

поводження з радіоактивними матеріалами, дав змогу встановити специфічні характеристики злочинців даної категорії у порівнянні з типовими характеристиками всього населення, що сприятиме розробленню специфікованих заходів запобігання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курс кримінології: підруч.: у 2 кн. / [Джу́жа О. М., Михайленко П. П., Кулик О. Г. та ін.]; за заг. ред. О. М. Джу́жі. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1: Загальна частина. 2001. 352 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
4. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 01.10.2024).
5. Судова влада України. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 01.10.2024).
6. Горбєєв М.О. Злочини проти радіаційної безпеки: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис ... канд. юрид. наук. Запоріжжя. 2019. 281 с.

*Кобилянський Олег Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри Цивільного та кримінального
права
Юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ПРОФАЙЛІНГ ЗЛОЧИНЦІВ

Вступ

Психологічний профайлінг є важливим інструментом у розслідуванні злочинів. Його завдання полягає у створенні психологічного портрету злочинця, на основі якого слідчі можуть передбачити можливу поведінку підозрюваних, визначити мотиви злочину та навіть знайти підказки щодо можливого місця перебування злочинця.

1. Методологічні основи психологічного профайлінгу

Психологічний профайлінг ґрунтується на науковому підході до аналізу злочинної поведінки. Його розвиток пов'язаний із кримінальною психологією та криміналістикою і включає такі етапи:

1.1. Збір інформації та аналіз злочину

Перший крок профайлінгу полягає у зборі максимальної кількості інформації про злочин, яка може включати характерні риси місця події, поведінку злочинця до, під час та після злочину. Сюди відносяться не тільки матеріальні сліди, але й деталі, що можуть свідчити про психологічний стан злочинця (типове місце злочину, вибір жертви тощо).

1.2. Оцінка мотивів та інсценування злочину

Оцінка мотиву злочину є центральним компонентом профайлінгу. Визначення, чи було злочинне діяння

обумовлене особистими мотивами, чи було випадковим, дозволяє побудувати образ потенційного злочинця. Інсценування злочину або маніпуляції з місцем події також можуть розкрити деякі психологічні характеристики особи.

2. Основні методи профайлінгу злочинців

Розглянемо основні методи профайлінгу, що застосовуються в сучасній криміналістиці, які спрямовані на створення психологічного портрету злочинця та передбачення його дій.

2.1. Індуктивний метод профайлінгу

Індуктивний метод ґрунтується на статистичному аналізі подібних злочинів і поведінкових патернів, які притаманні певним категоріям злочинців. За цим методом криміналісти проводять порівняння конкретного злочину з базами даних про подібні злочини для виявлення поведінкових схожостей. Хоча метод ефективний при розслідуванні типових злочинів, він обмежений у випадках нестандартної злочинної поведінки.

2.2. Дедуктивний метод профайлінгу

Дедуктивний метод передбачає аналіз конкретного злочину, а не спирається на загальні закономірності. Експерти будують профіль злочинця, ґрунтуючись на деталях конкретної справи, включаючи аналіз слідів, залишених на місці злочину, та взаємодії злочинця з жертвою. Цей метод є індивідуальним та більш точним для кожного випадку.

2.3. Географічний профайлінг

Географічний профайлінг використовується для аналізу місць, де злочинець вчинив або планує вчинити злочини. Він ґрунтується на припущенні, що злочинець діє в межах певної території, яку він добре знає. Статистичні методи дозволяють обчислити ймовірну зону проживання або роботи злочинця, що значно полегшує слідчим роботу.

3. Психологічні профілі та поведінковий аналіз

Сучасний профайлінг спирається на психологічні

знання про типологію злочинців. Основні характеристики поведінки злочинців можуть відрізнятися залежно від типу злочину та мотивів. Наприклад:

- Організовані злочинці: зазвичай характеризуються високим рівнем планування та контролю. Їхні злочини детально сплановані, і вони здатні уникати виявлення завдяки своїм навичкам маніпулювання місцем злочину.

- Неорганізовані злочинці: діють імпульсивно, їхні злочини характеризуються відсутністю планування. Це часто виражається у залишених матеріальних слідах, необережних діях і відсутності будь-яких спроб приховати свої дії.

4. Практичні виклики та обмеження профайлінгу

Профайлінг злочинців має свої обмеження. Одним із них є суб'єктивність у процесі аналізу, яка може призводити до неправильних висновків. Крім того, психологічний профайлінг не завжди може бути використаний як основний метод розслідування, оскільки він потребує додаткових підтверджень за допомогою матеріальних слідів злочину.

Ще одним викликом є юридичні аспекти, оскільки психологічний профайлінг інколи не є прямим доказом у суді, а використовується більше як інструмент, що допомагає спрямувати розслідування.

Висновки

Психологічний профайлінг відіграє важливу роль у розслідуваннях, допомагаючи створити психологічний портрет злочинця та передбачити його дії. Хоча він не є панацеєю і має свої обмеження, використання різних методів, таких як індуктивний, дедуктивний та географічний профайлінг, дозволяє комплексно підійти до вирішення завдань ідентифікації злочинців. Перспективи профайлінгу включають розвиток технологій штучного інтелекту та автоматизації, що можуть підвищити його точність і зробити його невід'ємною частиною криміналістичних досліджень.

*Бурдоносова Марина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та
адміністративного права,
Державного університету інфраструктури та
технологій,
Київ, Україна*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Сучасне правосуддя змінило свою мету: від тілесного покарання перейшло до впливу на душу злочинця, орієнтуючись на покаяння та перевиховання. Ідея відновного правосуддя, запропонована Зером Ховардом, передбачає примирення сторін і відшкодування шкоди, а не каральні методи[4].

В ювенальній юстиції проблеми залишаються гострими: для підлітків тюремне покарання часто лише посилює кримінальну поведінку, не сприяючи усвідомленню вчинків. Також посилення репресивного підходу в суспільстві відображає модель влади, яка підштовхує до криміналізації населення.

Важливо враховувати індивідуальні особливості підлітків, їхню самосвідомість і соціальний контекст для розробки ефективної реабілітації. Такий комплексний підхід може допомогти знизити рецидиви та забезпечити безпечніше суспільство.

Щоб зрозуміти, наскільки процедура примирення та відновного правосуддя більше підходять для підлітків та молоді, розглянемо спочатку особливості підліткового віку, та деякі моменти формування особистості правопорушника. «Отроцтво, пише М. Кле, період життя, що лежить між дитинством та дорослістю. Це здається простим визначення містить проблему, особливо якщо мова заходить про

кінцеву точку юнацтва... Основною подією юнацтва є поступове включення у світ дорослих; цей соціальний перехід не слід плутати з біологічним феноменом пубертатного розвитку. Насправді, незважаючи на окремі варіації, загалом пубертат скрізь настає в той самий час і його біологічні наслідки скрізь однакові, мають загальний характер, проте час закінчення юнацтва та визнання дорослого стану значно варіюється в різних культурах.

Складний характер переходів від однієї культури людини до іншої обумовлює і непрості проблеми теоретичного пояснення відносин між поколіннями. Наприклад, обговорюючи перехід від юності до дорослого стану Кле пише, що «основна проблема у встановленні тривалості юності в ході індивідуального розвитку полягає у визначенні його кінця. Отроцтво закінчується з входженням людини у світ дорослих, однак, принаймні в нашому суспільстві досягнення дорослого статусу не має точних загально прийнятих критеріїв. Перехід від юнацтва до дорослості представляє швидше, ускладнений процес, за яким відбувається важливий етап індивідуального розвитку. Можна виділити певну кількість подій, якими зазначено цей перехід: закінчення навчання, включення в ринок праці, відхід з батьківського дому, знаходження партнера та створення власної сім'ї. Однак як ми вже зазначали порядок цих подій і час їхнього перебігу змінюються в ході історії. Досягнення дорослого статусу також змінюється залежно від епохи та культури; у нашому суспільстві воно не інституалізоване і визначається за невиразними, мінливими критеріями. Невелику ясність вносить Хоррокс, коли стверджує: «Отроцтво закінчується, коли індивід досягає соціальної та емоційної зрілості і отримує досвід, здатність і бажання взяти на себе роль дорослого, виражається в широкому спектрі вчинків так, як вона задана культурою, в якій живе» [3; 6; 7].

Таким чином сучасні підходи до кримінальної

відповідальності підлітків можна охарактеризувати наступними твердженнями:

- Зростання підліткової та молодіжної злочинності: Погіршення економічної ситуації, руйнування соціальних зв'язків та зменшення соціальних програм створюють сприятливе середовище для зростання злочинності серед молоді.

- Адекватність законодавчих норм для неповнолітніх: Існує сумнів у доцільності застосування чинного кримінального законодавства щодо неповнолітніх, які перебувають у процесі формування особистості, з огляду на ризик набуття ними кримінального досвіду у виправних установах.

- Вікові обмеження кримінальної відповідальності: Законодавство України визначає мінімальний вік кримінальної відповідальності, що має превентивно-виховний характер. Однак питання про те, наскільки це сприяє зниженню злочинності, залишається відкритим.

- Психічна зрілість та соціальні умови: Сучасні дослідження свідчать, що значна частина молоді має психічну незрілість, що впливає на здатність контролювати свої вчинки. Це ускладнює формування соціально прийнятних моделей поведінки та підвищує ризик злочинності.

- Вплив кримінально орієнтованих груп: Соціальні групи відіграють ключову роль у формуванні поведінки підлітків; ослаблення традиційних соціальних зв'язків, таких як сім'я та школа, сприяє посиленню впливу кримінальних груп.

- Перевиховання в пенітенціарних установах: Існує ризик, що перебування неповнолітніх у в'язницях сприяє не перевихованню, а навчанню нових кримінальних навичок під впливом кримінальних «авторитетів».

- Критика карального підходу: На противагу сучасній системі покарань, що базується на каральних

методах, теорії відновного правосуддя пропонують зосередитися на відшкодуванні шкоди та примиренні, що є більш ефективним у довгостроковій перспективі.

- Історичний розвиток покарання: Аналіз еволюції каральної системи від приватної розправи до державного судочинства свідчить про прагнення держави до встановлення монополії на правосуддя, що, однак, не завжди призводить до справедливих результатів.

- Необхідність реформи системи покарань: Сучасна пенітенціарна система має низьку ефективність, оскільки не забезпечує достатньо соціальної адаптації ув'язнених після звільнення, що призводить до рецидивів.

- Пошук нових підходів до молодіжної злочинності: Існує потреба в розробці нових методів роботи з молоддю, зокрема через залучення соціальних програм, що допомагають запобігти формуванню кримінальних схильностей.

- Еволюція каральної системи: У сучасному правосудді змінилася не лише технологія покарання, а й його мета — тепер покарання націлене на вплив на душу злочинця, а не на його тіло, що відображає перехід до ідеї перевиховання.

- Ідея тюремного перевиховання: Історія розвитку пенітенціарної системи вказує на трансформацію в підходах до покарання. Спочатку тюремна система була спрямована на покаяння, але згодом набула образу «лабораторії перетворення» особистості.

- Сучасне правосуддя і відновлення справедливості: Правозахисник Зер Ховард пропонує відновне правосуддя як альтернативу репресивній системі, де ключовими є відшкодування шкоди та примирення сторін, а не каральні методи.

- Проблеми ювенальної кримінальної юстиції: Ідея справедливості та реабілітації залишається слабкою в сучасній системі покарань для підлітків, які часто не

розуміють сенсу своїх вчинків і їх наслідків. Тюремне покарання може лише посилити кримінальну поведінку.

- Репресивний підхід у суспільстві: Політика посилення репресій, зокрема серед молоді, призводить до зростання рівня криміналізації населення та є відображенням репресивної моделі відносин між владою та населенням.

- Вплив підліткової самосвідомості на злочинну поведінку: Процес формування самосвідомості та пошук «образу себе» у підлітків може призводити до конфліктної поведінки, що вимагає індивідуалізованих підходів в ювенальній юстиції.

- Розробка нових підходів до реабілітації підлітків: Сучасна кримінальна юстиція потребує реформування з метою реабілітації, орієнтованої на психосоціальну підтримку, розвиток життєвих навичок та соціальну інтеграцію колишніх правопорушників.

- Комплексний підхід до правосуддя: Врахування особистісних та соціальних аспектів дозволить зменшити рівень рецидивів та створить передумови для безпечнішого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schneider, Hans Joachim, Kriminologie: Standpunkte und Probleme, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Berlin, New York, 1974 (open access from 2019). 287 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=te4IEAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
2. Sutherland E. H., On Analyzing Crime. Chicago: University of Chicago Press, 1973. 284 p.
3. Sutherland E. H., Cressey D. R. Principles of Criminology. 7th ed. Chicago: Lippincott, 1966. 721 p.
4. Zehr, Howard, Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice (Christian Peace Shelf), Published by Herald Pr, 1990, 364 p.

5. Klengel H. Hammurapi von Babylon und seine Zeit. B., 1978.
6. Sellin T. Culture Conflict and Crime. Readings in Criminology and Penology / ed. By D. Dressler. New York Chichester: Columbia University Press, 1972. P. 361–364.
7. Hentig H., The Criminal and His Victim (Studies in the Sociobiology of Crime). N.Y., 1948. 400 p.

Часова Тетяна Олександрівна,
*кандидат юридичних наук,
Державний університет інфраструктури та технологій,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету,
адвокат*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

У багатьох країнах створено спеціалізовані органи для боротьби з корупцією, наприклад, Комісія проти корупції в Гонконзі або Національне антикорупційне бюро в Польщі. Їх незалежність і доступ до ресурсів є ключовими для ефективності. У Румунії створено Національний антикорупційний директорат.

У таких країнах, як Естонія, впроваджені електронні платформи для надання послуг громадянам, що значно скорочує прямий контакт між чиновниками і громадянами, зменшуючи ризики хабарництва. У Сінгапурі та Гонконзі передбачено суворі санкції за корупційні дії, що слугує стримувальним фактором. Це включає тюремні строки та значні штрафи. У Бразилії, наприклад, громадські організації активно залучені до моніторингу витрат бюджету, що сприяє зменшенню корупції. В Японії

важливою є кадрова політика.

У США, Великобританії та інших країнах діють закони, що гарантують захист і винагороду для людей, які повідомляють про корупцію. В таких країнах, як Швеція, доступ громадян до інформації про доходи чиновників та їх майно є відкритим, що зменшує можливість незаконного збагачення.

У Скандинавських країнах увага приділяється формуванню культури нетерпимості до корупції через освітні програми в школах, університетах і на робочих місцях.

Позитивним є досвід запобігання корупційним деліктам у Бельгії. Так, із метою запобігання корупційним правопорушенням до державних службовців застосовують не лише заходи з притягнення їх до юридичної відповідальності відповідно до Кримінального кодексу. У Словацькій Республіці напрацьовано дієвий механізм превентивних заходів, а саме: встановлення спеціальної лінії з метою повідомлення щодо протиправних дій; створено веб сторінку, на яку громадяни можуть надавати власні пропозиції стосовно поліпшення механізму запобігання корупційним деліктам в органах державної влади [1, с. 190].

Аналіз міжнародного досвіду дає змогу узагальнити найхарактерніші механізми запобігання корупції, імплементація котрих може бути застосовна в Україні, а саме: 1) здійснення низки антикорупційних просвітницьких заходів, спрямованих на зміцнення ступеня громадянської свідомості й популяризації несприйняття соціумом негативного феномену корупції шляхом активного втілення розмаїтих антикорупційних програм та стратегій; 2) активізація ролі громадських організацій як автономних суб'єктів антикорупційної діяльності; 3) надання більшого значення власне превентивним та заохочувальним заходам, аніж репресивним; 4) для більш оперативного реагування на

звернення громадян про факти корупційних правопорушень слід розширити кількість Internet-платформ та вдосконалити діяльність інтерактивних сайтів [1, с. 191-192].

Румунія характеризується найагресивнішою антикорупційною політикою в Європейському Союзі. 2002 року було створено Національний антикорупційний директорат Румунії за моделлю Італії, покликаний викривати й розслідувати корупційні правопорушення [2, с. 3]. Національний антикорупційний директорат має право прослуховувати телефонні розмови; здійснювати IT-спостереження; відеоспостереження; відстеження транспортного засобу; отримувати дані про одержання та передачу коштів; здійснювати вилучення (обшук); доставляти осіб під арештом; відстежувати електронні комп'ютерні мережі та зміст комунікацій [2, с. 4].

Для оперативного реагування на будь-які повідомлення про незаконне збагачення певних осіб 2007 року в Румунії створено проміжний між фіскальною службою та Національним антикорупційним директоратом орган – Національну агенцію з доброчесності. Її співробітниками стали сумлінні громадяни, наявність юридичної або економічної освіти для котрих не є обов'язковою вимогою. У разі надходження повідомлення про підозру щодо незаконного збагачення працівники вказаного органу мають право здійснити перевірку фінансових зобов'язань та статків особи за всіма наявними в державі базами даних (реєстрів) [2, с. 4].

Досвід Китайської Народної Республіки говорить нам про найжорстокіші заходи боротьби з корупцією та профілактичні - забороняє займатися бізнесом і виступати навіть радниками в цій сфері дітям і родичам працівників на керівних посадах [3, с. 33].

В Японії напрямом боротьби з корупцією є кадрова політика, особливе значення законодавство Японії надає

заборонам стосовно політиків, державних і муніципальних службовців [3, с. 33]. Японський законодавець встановлює суворі обмеження фінансування виборчих кампаній, партій і інших політичних організацій, вводить жорстко регламентований порядок здійснення пожертвувань на користь кандидатів на виборах, політичних фондів, встановлює суворий порядок фінансової звітності [4].

У Швеції акцент на формування моральних та етичних норм для чиновників, щоб мінімізувати випадки хабарництва. У Нідерландах існує трирівнева система боротьби з корупцією. Більшість випадків корупції державні організації та інститути, такі як в'язниці, департамент державних зборів, міністерство оборони тощо, розбирають самі (всередині своїх організацій). Для цих цілей у держустановах існують власні відділи внутрішніх справ, або внутрішні служби безпеки. Як правило, організації карають тих, хто провинився, зміщенням із посади, стягуванням компенсації за порушення або ж звільненням [3, с. 34].

В Ізраїлі антикорупційна атмосфера забезпечується системою “певного дублювання моніторингу” за можливими корупційними діями. Він здійснюється урядовими організаціями і спеціальними підрозділами поліції, відомством Державного контролера, що володіє незалежністю від міністерств і державних відомств, і громадськими організаціями типу "Відомства за чистоту уряду" [5].

Головна ідея антикорупційної політики Сінгапура полягає в “прагненні мінімізувати або виключити умови, що створюють як стимул, так і можливість особи здійснення корумпованих дій”. Це досягається за рахунок цілого ряду антикорупційних принципів, зокрема: 1) оплата праці державних службовців згідно формулі, прив'язаний до середньої заробітної платні успішно працюючих в приватному секторі осіб; 2) контрольована щорічна

звітність державних посадовців про їх майно, активи і борги; прокурор має право перевіряти будь-які банківські, акціонерні і розрахункові рахунки осіб, підозрюваних в порушенні Акту про запобігання корупції; 3) велика строгість в справах про корупцію саме відносно високопоставлених урядовців для підтримки морального авторитету непідкупних політичних лідерів; 4) ліквідація зайвих адміністративних бар'єрів для розвитку економіки [4].

Оснoву боротьби з корупцією в Німеччині покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація май-на) і створенням належної правової бази для унеможливлення “відмивання” “брудних” грошей. Серед антикорупційних механізмів, які запроваджуються в Німеччині, слід назвати намір створити реєстр корумпованих фірм. Його суть полягає в тому, що фірма, яка включена до такого ре-єстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом більш пильної уваги з боку правоохоронних органів [4].

Антикорупційний правовий механізм Франції ціле спрямований на запобігання корупції у сфері державного управління, боротьбу з посадовими злочинами державних чиновників. Основним завданням є профілактика та припинення посадових злочинів державними чиновниками, які здійснені в корисливих цілях, чітка регламентація порядку фінансування політичних партій та їх виборчих кампаній [5, с. 63]. Сутність антикорупційної політики в Швеції полягала у встановленні високих етичних стандартів для державних службовців [5, с. 64]. Данія є лідером серед країн із мінімальним рівнем корупції, тому в ній не існує спеціалізованого органу, який очолює антикорупційну діяльність. Данії притаманна інформаційна прозорість діяльності державних структур і свобода доступу преси до

документів, на яких ці рішення ґрунтуються [5, с. 65].

Можемо зробити висновок, що дослідження міжнародного антикорупційного законодавства є важливим кроком у боротьбі з корупцією та доцільно досвід зарубіжних країн адаптувати під національне законодавство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Швець Д., Кісіль З. Ключові аспекти транснаціональної практики превенції корупції та перспектива їх імплементації у вітчизняній політико-правовий простір. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1. С. 187–193
2. Ахтирська Н. Міжнародний досвід боротьби з корупцією як вектор формування національної антикорупційної політики: огляд законодавства Румунії. Віче. 2015. № 18. с. 2-5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_18_2
3. Мельник О.Г. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. №2. 2021. с. 32-35
4. Чепелюк В. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>
5. Васильєва О., Васильєва Н. Зарубіжний досвід антикорупційної діяльності в органах публічної влади. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 13. С. 62–65.

*Каменський Дмитро Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії Служби Безпеки України*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ: АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД, УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Проблематика укладання угод про визнання винуватості в кримінальних провадженнях та юридичних наслідків таких процесуальних угод нещодавно набула нової актуальності. 17 вересня 2024 року у Верховній Раді України було зареєстровано проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України, спрямованих на вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості в кримінальних провадженнях, пов'язаних із корупцією та корупційними злочинами. А 29 жовтня цього року Президент України підписав Закон під номером 4033-ІХ із аналогічною назвою [1].

У загальному контексті необхідно коротко окреслити поняття угоди про визнання винуватості в кримінальному та кримінально-процесуальному праві та її співвідношення з принципом процесуальної економії у кримінальному судочинстві України.

Глава 35 КПК України під назвою «Кримінальне провадження на підставі угод» визначає процедуру та порядок укладання таких процесуальних документів. Їх основною метою є оптимізація процесуального часу, що полегшує розгляд справ, зменшує навантаження на органи досудового розслідування та суд, а також знижує витрати. Згідно зі статтею 468 КПК України у кримінальних провадженнях можливе укладання двох типів угод: про

примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) та угоди між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) про визнання винуватості.

Угода про визнання винуватості є добровільною домовленістю між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим), де узгоджуються умови відповідальності останнього з урахуванням його поведінки під час розслідування або після отримання повідомлення про підозру, зокрема співпраці з правоохоронцями. Ст. 469 КПК України регламентує основні положення щодо ініціювання таких угод, які можуть бути укладені за ініціативою як прокурора, так і підозрюваного.

Нагадаю про те, що докладне тлумачення окремих дискусійних питань та алгоритму призначення покарання на підставі угод свого часу містилось у Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ) № 223-1679/0/4-12 від 15 листопада 2012 р. «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод»¹. Зокрема, у п. 3 Листа наводилось важливе для правильного розуміння положень матеріального і процесуального закону роз'яснення: «зі змісту статей 471, 472 КПК убачається, що сторони угоди (незалежно від її виду) зобов'язані, окрім іншого, узгоджувати міру покарання та звільнення від його відбування з випробуванням (якщо домовленості щодо такого звільнення мали місце та сторони дійшли згоди)». Коментуючи в своєму Листі зміст п. 2. ч. 1 ст. 470 КПК, в якому йдеться про обов'язковість урахування характеру і тяжкості обвинувачення (підозри) при вирішенні питання

¹ Цей документ було згодом доповнено Листом ВССУ № 223-558/0/4-13 від 5 квітня 2013 р. «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод».

про укладення угоди про визнання винуватості, ВССУ зазначив, що «ступінь тяжкості» як показник типового рівня суспільної небезпеки злочинів певних видів ураховано законодавцем та відображено у положеннях процесуального закону щодо укладення угод. Водночас ступінь тяжкості вчиненого як показник індивідуального рівня суспільної небезпеки конкретного злочину, зумовленого його специфічними об'єктивними і суб'єктивними ознаками, повинен урахувати прокурор при укладенні угоди про визнання винуватості та суд під час перевірки угоди на відповідність її закону.

Далі, із компаративістських позицій зауважу про те, що інститут угод про визнання винуватості має найдовшу історію та набув найбільшого поширення саме в США. В американській судовій практиці угоди про визнання винуватості охоплюють широке коло злочинів, включаючи корупційні, й їх укладання є стандартною практикою. На відміну від практики в Україні, у США процесуальні угоди між обвинуваченням та захистом є важливим інструментом не лише для підтвердження вини за допомогою самого обвинуваченого, коли у правоохоронців бракує доказів, але й для отримання від нього значущої інформації про інші приховані злочини, зокрема корупційні, в обмін на пом'якшення кримінальної відповідальності. Таким чином, угоди виступають засобом ефективного переслідування інших правопорушень, що стає особливо важливим за умов обмежених ресурсів правоохоронних органів.

Поточна статистика американських судів демонструє, що 92-95% кримінальних справ як на федеральному рівні, так і на рівні штатів, завершуються угодами про визнання вини. Американські експерти часто порівнюють природу таких угод з цивільно-правовими контрактами. Угода про визнання вини укладається у письмовій формі між прокурором та обвинуваченим і затверджується судом, тим самим створюючи новий юридичний факт.

Якщо описати угоду про визнання вини в американському контексті, то її зміст можна розглядати як компроміс між сторонами: обвинувачений визнає себе винним у певних епізодах злочину, а обвинувачення погоджується зняти частину пунктів обвинувачення або не переслідувати їх далі. Також прокурор може обіцяти зменшити вид чи строк покарання, який буде пропонувати в суді. Нерідко в американській практиці трапляються ситуації, коли правопорушник скоює низку злочинів протягом тривалого періоду. У США кожен епізод такого злочину розглядається як окреме діяння та самостійна підстава для притягнення до відповідальності, на відміну від підходів в Україні. Теоретично це означає, що максимальні санкції за всі епізоди можуть скластися, тим самим створюючи серйозну загрозу для обвинуваченого, що змушує його обирати між укладенням угоди про визнання вини та участю в повному судовому процесі [2, с. 392–393].

Федеральні правила кримінального провадження (єдиний нормативний акт, який регулює процесуальні аспекти федерального кримінального судочинства США) передбачають, що прокурор під час укладання угоди про визнання винуватості може надати обвинуваченому такі гарантії щодо скорочення обсягу обвинувачення: 1) не приєднувати нові або виключити існуючі пункти обвинувачення; 2) врахувати клопотання обвинуваченого про зменшення виду або розміру покарання [3].

Так само як і щодо будь-якої юридичної угоди (контракту), на практиці можуть виникнути ситуації, коли угода про визнання винуватості порушується однією зі сторін, які її уклали, – зазвичай засудженим. Ураховуючи, що цей вид процесуальних угод безпосередньо охоплює конституційні права американських громадян, порушення її умов може викликати серйозні зауваження на адресу дотримання конституційного імперативу про належну

правову процедуру (англ. – due process clause). Зокрема, якщо засуджений істотно порушує вимоги угоди про визнання винуватості, сторона обвинувачення також автоматично звільняється від обов'язку її дотримуватись. Відповідно, якщо обвинувачений порушує хоча б одну з істотних умов такої угоди, суд уже не буде «зв'язаний» узгодженим сторонами вирок. Водночас, якщо обвинуваченого не попередили про те, що порушення угоди може призвести до призначення йому більш суворого покарання, таке покарання вважатиметься прямим порушенням конституційної гарантії належної правової процедури (англ. – due process clause). Якщо обвинувачений порушив процесуальну угоду, його судитимуть знову, що не визнається порушенням заборони на притягнення до кримінальної відповідальності двічі (англ. – double jeopardy clause). Таким чином, у разі порушення умов угоди, прокурор може знову порушити кримінальну справу та наполягати на більш суворій формулі обвинувачення, аніж та, що була застосована в тепер уже недійсній угоді [4, с. 1126].

Аналогічний підхід втілено у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві. Зокрема, у ч. 1 ст. 476 КПК зазначено, що в разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор, відповідно, мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, із клопотанням про скасування вироку. Суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди (ч. 3 ст. 476 КПК). Після скасування вироку буде призначений судовий розгляд у загальному порядку.

Як відомо, умисне невиконання засудженим угоди про визнання винуватості (а так само угоди про примирення)

визнається злочином на підставі ст. 389-1 КК². Цей злочин вважається закінченим з моменту невиконання засудженим хоча б однієї з істотних умов, зазначених в угоді, виконання якої залежить саме від засудженого, коли це створює істотну шкоду для інтересів правосуддя (відповідне діяння включене до розділу XVIII Особливої частини КК «Злочини проти правосуддя»). Ідеться про випадки, коли не виконані саме ті істотні умови угоди, щодо яких вона укладалась, зокрема коли засуджений: не відшкодував шкоду потерпілому, не вчинив на користь потерпілого інших відповідних дій, припинив співпрацю у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. При цьому, урахуваючи, що ч. 4 ст. 469 КПК не забороняє укладення угоди у злочині, передбаченому ст. 389-1 КК, існує можливість укласти угоду про виконання засудженим угоди про визнання винуватості [5, с. 1227], що налаштовує на критичні міркування.

У дисертаційному дослідженні, присвяченому проблемам кримінальної відповідальності за ст. 389-1 КК, С. Яценко припускає, що в практичній діяльності можуть бути випадки повторного умисного невиконання угоди про визнання винуватості, після засудження особи на підставі такої угоди за вчинення злочину, передбаченого безпосередньо ст. 389-1 КК. Тому вчинення упродовж строку судимості повторно (знову) злочину, передбаченого ст. 389-1 КК, потрібно розглядати як його кваліфікуючу ознаку. У зв'язку з цим дисертантка пропонує законодавчі приписи ст. 389-1 КК доповнити частиною другою, яка би передбачала більш сувору відповідальність у таких випадках [6, с. 10]. Не піддаючи сумніву логіку викладених міркувань, водночас критично оцінюю таку собі правозастосовну «тавтологію»:

² Юридичною підставою для запровадження цієї заборони стала ч. 5 ст. 476 КПК, в якій зазначено, що умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, встановленої законом.

навіщо нормативно давати правозастосувачу можливість «ставати» на ті ж самі «граблі» і вдруге (втретє тощо) укладати угоду про визнання винуватості у порушенні вимог раніше укладеної угоди про визнання винуватості? Очевидно, що текст ст. 389-1 КК містить певні змістові недоліки.

На мою думку, описані вище наслідки невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості, закріплені в ч. 3 ст. 476 КПК, цілком спроможні виконувати відновлювальну та компенсаторну функцію в разі порушення засудженим вимог угоди. «Порушив угоду – отримав «стандартний» вирок» – правозастосовний підхід за таким принципом здатен забезпечити, з одного боку, повагу та орієнтованість на виконання умов угоди з боку засудженого, а з іншого гарантує призначення судом більш суворого покарання в разі невиконання таких умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією»: Закон України № 4033-IX від 29 жовтня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-IX#Text> (дата звернення: 9.11.2024).
2. Каменський Д. В. Кримінально-правова охорона економічних відносин у США та Україні: компаративістське дослідження : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2020. 497 с.
3. Rule 11. Pleas. Title IV, Federal Rules of Criminal Procedure. URL: https://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_11 (дата звернення: 9.11.2024).
4. Reddy D. Guilty Pleas and Practice. American Criminal Law Review. 1993. № 30. P. 1117–1137.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу

України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

6. Яценко С.О. Кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 18 с.

*Лихова Софія Яківна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу
Державного університету «Київський авіаційний
інститут»*

ПОРЯДОК НЕСЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Видовим об'єктом кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені у диспозиціях ст.ст. 418 – 421 КК України є порядок несення спеціальних служб: вартової, прикордонної, внутрішньої служби та бойового чергування.

Ознаками, що об'єднують ці юридичні склади кримінальних правопорушень є, по-перше, те, що всі вони носять бланкетний характер. Це означає, що об'єктивна сторона у цих юридичних складах кримінальних правопорушень полягає у вчиненні діянь, що порушують встановлений у спеціальних нормативних актах порядок несення вартової служби, патрулювання, прикордонної служби, бойового чергування (бойової служби) та порядок дотримання статутних правил внутрішньої служби. Тобто безпосередніми об'єктами у цих юридичних складах злочинів виступають правовідносини, врегульовані спеціальними нормативними актами.

Другою об'єктивною ознакою цих чотирьох кримінальних правопорушень є те, що ст.ст. 418-421, у яких передбачена кримінальна відповідальність за їхнє вчинення сформульовані однотипно. Всі чотири статті складаються із трьох частин. У перших частинах передбачені склади кримінальних правопорушень із матеріальними складами. Це означає, що об'єктивна сторона усіх чотирьох складів включає такі обов'язкові ознаки як діяння, наслідок і причиновий зв'язок між ними. Якщо діяння у кожному із чотирьох юридичних складів кримінальних правопорушень має специфічний характер, притаманний саме цьому юридичному складу кримінального правопорушення, то наслідок у всіх чотирьох юридичних складах сформульований однаково – «тяжкі наслідки». Це, в свою чергу, означає, що кримінальне правопорушення вважається закінченим із часу настання тяжких наслідків. Їхній характер ми розглянемо окремо у кожному юридичному складі.

Третя об'єднуюча ознака полягає у тому, що усі чотири статті (ст.ст. 418-421 КК України) містять у частинах других таку обтяжуючу обставину як «умови особливого періоду, крім воєнного стану». Таким чином, порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання, порушення правил несення вартової служби, порушення правил несення бойового чергування, порушення статутних правил несення внутрішньої служби містять кваліфіковані склади кримінальних правопорушень.

В той же час усі ці чотири статті (ст.ст. 418-421 КК України) у частинах третіх містять особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень. Особливо кваліфікуючою ознакою передбачений воєнний стан або бойова обстановка.

Поняття особливого періоду впливає із положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 3543 – XII від 21.01.1993р. (в редакції від

30 червня 2023 року)
(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>).

Особливим є період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ, організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової), або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації.

В Україні загальну мобілізацію та воєнний стан продовжено до 8 лютого 2025 року. Призову під час загальної мобілізації підлягають військовозобов'язані чоловіки у віці від 25 до 60 років. Але окрім участі у бойових діях, деяких громадян можуть залучити до цільової мобілізації. Вона передбачає участь українців не у бойових діях, а у повоєнному відновленні країни.

Зараз доєднатися до людей, які відбудовуватимуть країну можна добровільно, проте влада може за необхідності оголосити і розпочати цільову мобілізацію.

Вперше поняття цільової мобілізації з'явилося у Кодексі Цивільного захисту у 2012 р.. Вона може проводитися з метою ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру державного рівня та їхніх наслідків.

Усі заходи із цільової мобілізації та фінансово-організаційні питання вирішуються відповідно до плану, який складається за Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show-/3543-12#Text>). Для цього створюється окремий документ-план, який передбачає всі особливості та процедури цільової

мобілізації.

За Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудований період» № 2132 – IX від 15 березня 2022 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>), цільова мобілізація може проводитися також під час воєнного стану. У травні 2022р. до Положення про єдину державну систему цивільного захисту, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014р. №11(зі змінами від 8 березня 2024),(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>) додано пункт проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків ведення військових дій.

Загалом до Положення про єдину державну систему цивільного захисту включений новий пункт, який визначає додаткові завдання у відновлювальний період.

Насамперед до ліквідації наслідків агресивної війни, розв'язаної РФ проти суверенної держави України залучатимуть сили цивільного захисту, а також пожежно-рятувальні, аварійно-рятувальні служби та інші підрозділи. Якщо буде потрібно, то до відбудови країни буде залучене все працездатне населення, стан здоров'я якого дозволяє виконувати відновлювальні роботи. Терміни, обсяг та порядок проведення входить до компетенції Президента України.

Мобілізація може бути загальною або частковою і проходити відкрито або приховано.

Прихована мобілізація – це коли під прикриттям якихось заходів оперативної чи мобілізаційної підготовки військ насправді відбувається підготовка до іншого типу заходів та дій.

Особливий період настає як з моменту оголошення рішення про мобілізацію, так і з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час

мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Воєнний стан, відповідно до дефініції, яка міститься у ст.1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» №389 – VIII від 12 травня 2015р. (зі змінами від 20 вересня 2023 року) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>), це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеці державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Поняття «бойова обстановка» є свого роду наскрізним поняттям, тобто вживається в одному і тому ж розумінні у тексті усіх статей КК України.

Наприклад, у Примітці до ст. 402 «Непогора» КК України на законодавчому рівні приведена дефініція такої ознаки у складах кримінальних правопорушень як бойова обстановка. У Примітці також вказано, що у всіх статтях розділу XIX КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), у яких вживається термінологічний зворот «у бойовій обстановці його зміст слід розуміти саме так, як він визначений у Примітці до ст. 402 «Непогора» КК України.

Отже, під бойовою обстановкою слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого

загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, у якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.

Окремі автори розглядають бойову обстановку більш формалізовано, виділяючи конкретні формальні ознаки бойової обстановки. Наявність бойової обстановки не можна констатувати, якщо не був відданий бойовий наказ чи бойове розпорядження, підрозділи не зайняли бойової позиції або не знаходяться у процесі їхнього зайняття. Про стан бойової обстановки свідчать, зокрема, записи в журналі ведення бойових дій обов'язок і збереження якого покладений на відповідних осіб (командирів, начальників).

Ми розглянули зміст кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак у юридичних складах кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена у ст.ст. 418-421 КК України. Це дає нам можливість констатувати, що більш широкою за змістом є ознака «особливий період», яка, по-суті, включає в себе і воєнний стан і бойову обстановку. Але законодавець у частинах других цих статей виділяє окремо особливий період, виводячи із нього воєнний стан. Воєнний стан вказує на більшу суспільну небезпеку вчиненого кримінального правопорушення.

Суспільна небезпека кримінальних правопорушень, склади яких передбачені у частинах третіх цих статей однакова. Хоча є очевидним і зрозумілим, що кримінальне правопорушення, вчинене у бойовій обстановці носить більш суспільно небезпечний характер. Тому і санкції частин третіх цих статей є абсолютно визначеними щодо виду покарання і альтернативними стосовно розміру. Саме це і дає можливість врахувати суспільну небезпеку

кримінального правопорушення , вчиненого або під час воєнного стану, або у бойовій обстановці, яка, по-суті, є за ступенем небезпеки максимальним проявом воєнного стану.

Закінчуючи загальну характеристику групи кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (ст.ст. 418-421 КК України), слід відмітити, що всі ці кримінальні правопорушення відносяться до злочинів, санкції яких передбачають покарання у виді позбавлення волі.

***Літвінова Ірина Феофанівна,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Юридичного факультету
Державного університету «Київський авіаційний
університет»*

***Козир Вікторія Сергіївна,**
здобувачка вищої освіти
першого(бакалаврського) рівня
Юридичного факультету,
Державного університету «Київський авіаційний
університет»*

ЕТИКА АДВОКАТА В ПРОЦЕСІ ЗАХИСТУ КЛІЄНТА

Етика адвоката є важливим елементом правової системи, оскільки вона забезпечує справедливість, правосуддя та довіру до професії. Вона регулює відносини між адвокатом і клієнтом, окреслюючи рамки, в яких адвокат повинен діяти під час виконання своїх професійних

обов'язків. Ці етичні норми формують основу для взаєморозуміння між адвокатом і клієнтом, що, в свою чергу, сприяє встановленню довгострокових відносин, основаних на довірі.

Головною метою етики є забезпечення високого стандарту професійної діяльності адвоката, що включає в себе дотримання конфіденційності, чесності, відповідальності та поваги до правосуддя. Конфіденційність інформації, яку адвокат отримує від клієнта, дає змогу діяти в інтересах підзахисного без ризику розголошення чутливих даних. Адвокат зобов'язаний захищати права та інтереси свого клієнта, дотримуючись при цьому етичних норм. Важливим аспектом є принцип конфіденційності, який захищає інформацію, отриману від клієнта, що дозволяє адвокату працювати в рамках довіри. Це також передбачає, що адвокат не може розголошувати інформацію без згоди клієнта, за винятком випадків, коли це є необхідним для запобігання злочину або шкоди іншій особі [1].

Адвокат має право використовувати всі законні способи для захисту інтересів клієнта, але це слід робити відповідно до етичних норм і законодавства. Виконуючи обов'язки захисника або представляючи клієнта в суді, адвокат повинен дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, нормативних актів, що регулюють адвокатську діяльність, судоустрій та статус суддів, а також інших норм, які визначають поведінку учасників судового процесу [2].

Також важливо зазначити, що адвокат повинен уникати конфлікту інтересів. Це означає, що він не може представляти клієнтів з суперечливими інтересами без їхньої відомості та згоди. У разі виникнення конфлікту адвокат зобов'язаний проінформувати клієнта про можливі ризики і, якщо це необхідно, відмовитися від представництва одного з клієнтів [3, с.87-95].

Етика адвоката також включає дотримання принципу добросовісності, що передбачає чесну поведінку, відмову від використання професійного статусу для особистих вигод і уникання ситуацій, які можуть поставити під сумнів його порядність. Чесність та відповідальність є основними складовими професійної практики адвоката [4, с.56-73].

Крім того, адвокат повинен підтримувати професійну гідність і повагу до суду. Це включає в себе не тільки дотримання норм поведінки в суді, а й активну участь у формуванні позитивного іміджу професії, що, у свою чергу, сприяє довірі суспільства до юридичної системи [5, с.135-142].

У процесі захисту клієнта адвокат також може стикатися з етичними дилемами, такими як питання про те, чи має він право захищати особу, яка вчинила злочин. У таких випадках адвокат повинен пам'ятати, що його обов'язок полягає в захисті прав клієнта, але він також має дотримуватися етичних норм і стандартів [4,с.80-102]. Це може передбачати надання клієнту консультацій щодо можливих наслідків його дій та допомогу у знаходженні рішення, яке відповідатиме як інтересам клієнта, так і вимогам правосуддя [5, с.135-142].

Приймаючи завдання на надання правової допомоги, адвокат повинен оцінити свої можливості для його виконання. Він не може братися за справу, яка перевищує його рівень професійної компетенції, без залучення іншого адвоката з відповідними знаннями та згоди клієнта на це. Адвокат зобов'язаний повідомляти клієнта про перебіг справи, зокрема про правову стратегію. Він не має права приймати завдання, якщо бажаний клієнтом результат або засоби його досягнення є незаконними, чи якщо доручення виходить за межі адвокатських повноважень. Також адвокат не може взяти доручення, якщо інтереси клієнта суперечать інтересам іншого клієнта, з яким він вже має угоду на надання правової допомоги.

Отже, етика адвоката в процесі захисту клієнта є основоположним аспектом правової системи, який формує довіру суспільства до професії. Вона не лише регулює відносини між адвокатом і клієнтом, а й встановлює високі стандарти поведінки, що сприяють забезпеченню справедливості та правосуддя. Дотримання етичних норм є критично важливим для збереження репутації адвокатської професії і довіри з боку клієнтів. Сучасні виклики, з якими стикаються адвокати, вимагають постійного вдосконалення знань та навичок, а також чіткої орієнтації на етичні принципи. В результаті, етика адвоката не лише підтримує інтереси клієнта, а й сприяє загальному розвитку правової системи та зміцненню демократичних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правила адвокатської етики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
2. Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
3. Семенюк А. Р. Адвокатура: організація та діяльність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Нац. ун-т "Львівська політехніка". Львів, 2020. 226 с.
4. Бондар І. В., Реформування інституту адвокатури в Україні: збірник матеріалів. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 158 с
5. Яловий О. О. Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності. *Юридичний журнал*. 2023. Вип. 7. С. 135-142.

*Полуніна Лілія Валентинівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності
Київського інституту Національної гвардії України*

*Конопля Владіслав Віталійович
курсант факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану, одним із пріоритетних завдань держави є збереження життя та здоров'я її громадян, особливо дітей, забезпечення їх доступу до освіти, боротьба із підлітковою та дитячою злочинністю, попередження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Оскільки, підлітки, які вчиняють злочини, мають потенціал до вчинення повторних кримінальних правопорушень у майбутньому, це є великою загрозою для безпеки та громадського порядку в суспільстві. Варто зазначити, що за останні три роки кількість кримінальних правопорушень, які вчинені неповнолітніми значно зменшились. Це можна спостерігати що за даними Офісу Генерального прокурора. Віковий склад осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення у 2020 році мав такий вигляд: 1883 (до 14 років), 8669 (14-15 років), 18440 (16-17 років), а вже станом на 2023 рік кількість неповнолітніх осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення значно зменшилися: 1180 (до 14 років), 5451 (14-15 років), 10891 (16-17 років) [7].

Боротьба зі злочинністю серед неповнолітніх є однією з ключових складових загальної боротьби зі злочинністю. На відміну від дорослих, злочинність серед молоді має свої

специфічні особливості, які необхідно враховувати при її дослідженні та розробці заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень неповнолітніми. Злочинність серед неповнолітніх виступає своєрідним показником соціально-економічного стану держави. Цей вид правопорушень відображає чутливу реакцію на суспільні зміни. Підвищення рівня злочинності серед молоді зазвичай сигналізує про негативні соціальні процеси, що відбуваються в країні [2, с. 200].

Психологи відзначають такі особливості поведінки неповнолітніх: відсутність достатнього життєвого досвіду, схильність до наслідування, сильний вплив з боку оточення, особливо дорослих. Також, підлітки прагнуть показати свою незалежність і звільнитися від контролю батьків та вихователів. Їм властиве специфічне розуміння таких понять, як сміливість, чесність і дружба, а також неправильна оцінка життєвих ситуацій та відсутність критичного ставлення до власних негативних вчинків, при цьому схвально ставляться до нестандартної поведінки інших [1, с. 413].

Підлітковий вік – це період бурхливих гормональних змін, пошуку себе та свого місця в суспільстві. Саме в цей час підлітки особливо схильні до впливу оточення, прагнуть до визнання в суспільстві та відчуття приналежності до певної групи суспільства. Ці фактори, в поєднанні з недостатньо сформованими моральними цінностями та імпульсивністю, роблять підлітків вразливими до вчинення необдуманих вчинків. Групові злочини – це часто результат спроби підтвердити свою силу, сміливість та лояльність до групи. Легкість створення неформальних об'єднань, а також постійне спілкування в соціальних мережах сприяють поширенню агресивної поведінки та підсилюють ризик вчинення правопорушень. Конфліктні ситуації, що виникають у підлітковому середовищі, можуть легко

перерости у відкриті зіткнення, якщо відсутні належні навички вирішення конфліктів та соціальна підтримка. У середовищі підлітків частіше розповсюджуються такі види злочинів: торгівля зброєю і наркотиками; утримання притонів, сутенерство; напади на підприємців та іноземців; різні форми вимагання; посягання на життя і здоров'я жертви з використанням тортур, інших жорстоких способів поводження; шахрайські дії з валютою; комп'ютерні злочини; торгівля краденим та ін. [1, с. 201-202].

Кожен неповнолітній злочинець – це унікальна особистість з власними причинами, які штовхнули його на вчинення правопорушення. Стандартні заходи покарання, що застосовуються до всіх підлітків без винятку, не враховують їх індивідуальних потреб та особливостей. Для досягнення ефективних результатів необхідно розробляти індивідуальні програми реабілітації, які б враховували причини вчинення злочину, психологічний стан підлітка та його соціальне оточення. Система покарань, яка передбачає ув'язнення неповнолітніх, виявляється неефективною у боротьбі з ювенальною злочинністю. Навпаки, вона створює умови для подальшої криміналізації молоді. Замість ресоціалізації та виправлення, підлітки в місцях позбавлення волі набувають досвіду, який в подальшому використовують для вчинення нових кримінальних правопорушень.

Для уніфікації судової практики у справах неповнолітніх Пленум Верховного Суду України прийняв низку постанов, які містять роз'яснення щодо застосування законодавства у цій сфері [4, с. 167-168].

Необхідно визнати, що система покарання неповнолітніх потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, необхідно звернути увагу на такі аспекти, як мета покарання, особливості її призначення та різноманітність кримінально-правових санкцій. Лише комплексна диференціація всіх цих елементів дозволить створити

ефективну систему, яка буде відповідати потребам суспільства та інтересам неповнолітніх. Норми, що встановлюють процедуру призначення або звільнення неповнолітнього від покарання, носять імперативний характер. Вони містять точні вказівки щодо застосування закону до неповнолітніх правопорушників, визначаючи як права та обов'язки суб'єктів правозастосовної діяльності, так і правовий статус неповнолітніх у кримінальному процесі [3, с. 115].

Відповідно до чинного кримінального законодавства України, види покарань для неповнолітніх суворо обмежені. Якщо неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення і його визнали винним, суд може призначити йому лише певні види покарань. Так, відповідно до ст. 98 КК України до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) пробаційний нагляд; 5) позбавлення волі на певний строк. До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [6].

Важливо зазначити, навіть якщо неповнолітній досяг повноліття під час розгляду кримінального провадження в суді, до нього все одно будуть застосовані правила, які діють для неповнолітніх правопорушників. Це означає, що коло можливих покарань для нього не розширюється. Такий підхід передбачений КК України і підтверджений рішеннями Верховного Суду [5, с.421].

Проблема ювенальної злочинності в Україні є багатогранною та вимагає комплексного підходу. З одного боку, спостерігається позитивна динаміка зниження кількості кримінальних правопорушень серед неповнолітніх. З іншого боку, залишається багато невіршених питань, які потребують уваги суспільства та

держави.

Для ефективної боротьби з ювенальною злочинністю необхідно проводити системну роботу зі школярами, сім'ями, громадськими організаціями, спрямовану на формування у підлітків позитивних цінностей та навичок соціальної адаптації. Розробити індивідуальні програми реабілітації, які б враховували причини вчинення злочину та потреби конкретного підлітка. Регулярно аналізувати ситуації з ювенальною злочинністю та внесення відповідних змін до законодавства та практики. Важливо розуміти, що ювенальна злочинність – це складне соціальне явище, яке не можна подолати за короткий час. Потребуються спільні зусилля всіх членів суспільства для створення безпечного та сприятливого середовища для зростання і розвитку підлітків. Проблема ювенальної злочинності є актуальною для сучасного українського суспільства. Для її вирішення необхідні спільні зусилля держави, громадських організацій та кожного громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
2. Кримінологія: підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління, 2010. 496 с.
3. Назимко Є.С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 366 с.
4. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. / В. М. Стешенко. – 2-ге вид., змінене. Харків : Право, 2019. 392 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та

- ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
 7. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року, січень-грудень 2023 року: Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 10.11.2024).

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Стрельцов Євген Львович

*доктор юрид. наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук
України,
заслужений діяч науки і техніки України,
зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції
Національного університету «ОЮА»,
гостьовий професор Інституту Східноєвропейського
права (Регенсбург, Німеччина)*

ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДОСВІД ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ (ДОСВІД ФРН)

В Європі існує 50 держав у яких, за офіційними даними, проживає майже 750 мільйонів людей. В межах цієї європейської спільноти функціонує низка міжнародно-правових об'єднань, які здійснюють основне управління важливими соціальними процесами. Основними серед них є: Рада Європи, Європейський Союз та Європейська комісія. Основними цілями та завданнями цих об'єднань є всіляке сприяння та розвиток європейських держав; збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням; сприяння економічному та соціальному прогресу; охорона довкілля; дотримання правопорядку, зокрема протидія суспільно-негативним діям; культурний розвиток тощо.

Однією з основних складових сучасного та перспективного функціонування Європи є права людини, їх правове регламентування та охорона, бо саме в залежності від того, як це здійснюється, залежить її майбутнє. В цілому, права людини - складне багатовимірне явище, яке у різні етапи еволюційного розвитку, залишаючись значним

політико-правовим феноменом, набувало або релігійного, або етичного, або філософського змісту в залежності від соціальної позиції та типу державного устрою. Має це явище свої особливості і сьогодні. Саме тому вважається, що одне з основних досягнень європейського «менеджменту» - прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка є правовою підставою реалізації такого напрямку та правовим підґрунтям діяльності Європейського суду з прав людини. В ст. 1 Конвенції закріплено, що держави, які ратифікували її, гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції [1]. При цьому треба зазначити, що багато з переліку прав людини є невідчужуваними через те, що належать кожній людині від народження. Саме через це права і свободи людини мають бути постійним об'єктом охорони з боку держави. Це важливе положення закріплено і в Конституції України, де вказується, що «...права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (ст.21) [2], що підтверджує, що всі права і свободи людина набуває від свого народження («від природи»); ніхто свавільно не може бути позбавлений жодних прав і свобод; їх гарантування, охорона і захист є обов'язком держави, а сфера реалізації невід'ємних прав і свобод утворює певний соціальний простір дій індивіда в межах, вільних від державного втручання. Так, кожна держава в Європі проводить (намагається проводити) необхідні заходи щодо дотримання обов'язкових умов забезпечення прав людини. Але сьогоднішні події, які пов'язані з надзвичайними ситуаціями, зокрема і з воєнними конфліктами, складнощі з проведенням виваженої мігрантської політики, інші значні соціальні «негаразди» вимагають постійної, прискіпливої уваги щодо дотримання прав людини.

В зв'язку з цим заслуговує на увагу досвід зарубіжних держав, в першу чергу провідних європейських, до яких,

безумовно, відноситься Федеративна Республіка Німеччина (далі - Німеччина). В основу такої діяльності в Німеччині закладені два основні міжнародно-правові документи: Загальна Декларація ООН з прав людини, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у 1948 року (з усіма змінами та доповненнями) та Європейська конвенція з прав людини, яка була прийнята у 1950 році (з усіма змінами та доповненнями), про яку вище вже згадувалось. В зв'язку з цим, у ст. 1 Основного закону (Конституції) Німеччини людська гідність та недоторканність, інші невід'ємні права людини закріплені як основа життя кожної людської спільноти, миру та справедливості у всьому світі [3]. Це підкреслює, що положення Основного закону Німеччини гарантують права людини не тільки в Німеччині, а й зобов'язують цю державу виступати на захист гідності та основних свобод людини в усьому світі. При цьому потрібно підкреслити, що захист прав людини за межами держави – це не лише моральне та міжнародно-правове зобов'язання, прописане в Основному законі: дотримання права людини відповідає і зовнішньополітичним інтересам Німеччини, що відчуває сьогодні й Україна. В цілому потрібно зазначити, що там, де порушуються права людини, не може бути стійкого миру та стабільного розвитку, тоді як свобода та людська гідність, які мають захист, показали себе як двигун творчості та добробуту.

Причому, дотримання прав людини, протидія будь-яким їх порушенням - це не тільки завдання для державних структур: дуже багато залежить від загального стану у державі, від участі громадськості у таких заходах. Саме тому діалог, співпраця з неурядовими організаціями, громадськими осередками, «просто» небайдужими людьми у Німеччині дає змогу і владі у цій державі бути більш сприйнятливою до цієї проблеми. Це також підкреслює, що і активність громадян, яка може проявлятися у незалежних

від держави групах та громадських форумах, не тільки свідчить про необхідний рівень дотримання прав людини, а й виступає як дієвий захист від їх порушень.

Розуміючи складність цієї проблеми та необхідність її вирішення, Німеччина щороку бере участь у майже 130 різних за масштабністю проектах у всьому світі: насамперед, у державах з перехідною економікою, в першу чергу, у Східній Європі, а також у державах, що розвиваються, Африки, Азії, Центральної та Південної Америки. Така діяльність має продуктивний характер та в цілому сприяє відчутному та стійкому покращенню ситуації з правами людини.

В цілому, права людини, їх охорона - не тільки одна з основних проблем сьогодення, це також центральна найавторитетніша і найплідніша моральна ідея нашого часу. Якщо вдуматись, то права людини та їх охорона є, так би мовити, основним критерієм, за яким одна держава, група держав чи світова спільнота може судити про легітимність (або нелегітимність) політичного режиму у будь якій іншій державі. Потрібно розуміти, що незважаючи на всі сьгоднішні проблеми, права людини у комплексному розумінні цього визначення міцно увійшли до правової, політичної та моральної сфер, як на внутрішньодержавному, так і на міждержавному рівні, та це явище все частіше визначається як «ера прав людини» [4], що потрібно враховувати всім розвинутим державам при організації та здійсненні своєї діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. European Court of Human Rights. URL:
2. <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>

3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
5. Bobbio, N. The Age of Rights. Polity Press. 2005. 188 p.

Озель Віталіна Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії та публічного права
Юридичного факультету Інституту управління,
технологій та права
Державного університету інфраструктури та
технологій,
м. Київ, Україна

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) мають вагомe значення як для виявлення системних порушень прав людини, проблемних аспектів правової системи. Також рішення ЄСПЛ мають превентивних характер, в аспекті усунення причин порушення Україною Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) (та протоколів до неї), яку Україна ратифікувала 17 липня 1997 року. Практика ЄСПЛ є джерелом права для України. Важливим кроком для удосконалення демократичних механізмів та євроінтеграційних напрямів

стало ухвалення Закону України від 23.02.2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон).

Згідно Закону виконання Рішення ЄСПЛ полягає у здійсненні двох кроків: а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру.

У своїх рішеннях ЄСПЛ конкретизує порушення Конвенції державою-учасницею, встановлює чи має таке порушення системний характер, встановлює вид і міру відшкодування та інших необхідних заходів для задоволення вимог позивача. Важливе значення має вказівка на необхідність вжиття заходів загального характеру, які полягають, у тому числі в удосконаленні законодавства, судових та адміністративних процедур.

Відповідальним за виконання рішень ЄСПЛ є Орган представництва (у визначенні ст. 1 Закону), а саме посадова особа Міністерства юстиції – Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини (далі – Уповноважений). Компетенція та повноваження Уповноваженого регулюються Постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», якою затверджене Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

Пропонуємо на прикладі рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2022 року у справі «Коваль проти України» (заяви № 36508/19 та N№ 53077/19) розглянути порядок виконання Україною рішень ЄСПЛ. По-перше, важливим є те, що при розгляді індивідуальних заяв проти держави, у першу чергу констатує порушення конкретних статей Конвенції. Так, у зазначеному рішенні Судом були констатовані порушення: статті 3 Конвенції, щодо неналежних умов тримання під

вартою; статті 13 Конвенції, адже заявник не мав у своєму розпорядженні ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з заявленими скаргами; п. 3 ст. 5 Конвенції - надмірна тривалість тримання під вартою; п. 5 ст. 5 Конвенції - відсутність або надання неналежного відшкодування за порушення пункту п. 3 ст. 5 Конвенції; п. 1 ст. 6 - надмірна тривалість кримінального провадження.

За оцінкою ЄСПЛ ці порушення являють системний характер, адже у керівних справах щодо порушення статте 3 та 13 Конвенції «Мельник проти України» (Melnik v. Ukraine), заява № 72286/01, від 28 березня 2006 року, та «Сукачов проти України» (Sukachov v. Ukraine), заява № 14057/17, від 30 січня 2020 року, Суд уже встановлював порушення щодо питань, аналогічних тим, що розглядалися у справі «Коваль проти України» (заяви № 36508/19 та N№ 53077/19). Так само щодо порушення п. 3 та 5 ст. 5 Конвенції (надмірне тривання під вартою) існує й попередня судова практика ЄСПЛ у справах проти України «Ігнатов проти України» (заява № 40583/15) та «Корнейкова проти України» (Заява № 56660/12). Щодо порушення п. 1 ст. 6 Конвенції - надмірна тривалість кримінального провадження, то так само ЄСПЛ вважає це порушення системним, так як звертав на нього увагу у рішеннях за заявами «Меріт проти України» (заява № 66561/01), «Науменко проти України» (заява № 41984/98).

Першим кроком виконання зазначеного рішення ЄСПЛ є виплата Стягувачеві суми відшкодування та здійснення заходів індивідуального характеру, а саме здійснити заходи, які потрібно вжити для компенсації заявнику та відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції. Сума, присуджена ЄСПЛ в якості відшкодування матеріальної та моральної шкоди 7700 євро та сума, присуджена в якості компенсації судових та інших витрат – 250 євро, підлягає виплаті з державного бюджету

України після відкриття виконавчого провадження та надання заявником банківських реквізитів. Виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у Рішенні (ст. 8 ЗУ від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). Також заявнику повинні бути забезпечені належні (гідні) умови тримання під вартою та виплата належної компенсації за неналежні умови тримання під вартою, розгляд справи у відповідності зі строками процесуального законодавства України, та остаточне завершення судової справи із винесенням законного рішення суду.

У відповідності з нормами Закону України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (ч. 2 ст. 11) контроль за виконанням додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у Рішенні, що здійснюються під наглядом Комітету міністрів Ради Європи, покладається на Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

Щодо даного етапу, то Уповноважений повинен визначити органи державної влади, відповідальні за виконання рішення. Такими органами можуть бути, щодо порушення ст. 3 та 13 Конвенції: Уряд України в особі Міністерства юстиції України, ДКВС, установи виконання покарань, СІЗО, пенететціарні органи; щодо порушення п. 3, 5 ст. 5, п. 1 ст. 6 Конвенції – органи прокуратури, правоохоронні органи, суди, Мін'юст.

Другим кроком виконання рішення ЄСПЛ є вжиття заходів загального характеру. Це встановлення, які саме необхідні законодавчі зміни/нові нормативно-правові акти та/або зміни до адміністративної практики. Так, для усунення порушень Конвенції, констатованих Судом у

справі «Коваль проти України» (заяви № 36508/19 та № 53077/19), на наш погляд, необхідні комплексні зміни щодо унормування адміністративної практики відносно умов тримання під вартою та строків розгляду справ. Позитивним є те, що наразі відбулися позитивні зрушення з цього питання, а саме на виконання рішень ЄСПЛ було ухвалене Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р, що затверджує Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. Стратегією встановлена необхідність запровадження комплексних довгострокових змін та з метою визначення напрямів розвитку національної системи виконання кримінальних покарань відповідно до стандартів Ради Європи триває реформування пенітенціарної системи. Однією з основних цілей Стратегії визначено створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту.

Щодо порушення п. 3 і 5 ст. 5 Конвенції, то ЄСПЛ визначаючи дані порушення системною проблемою для України, спонукає законодавця до розробки спеціального закону на забезпечення гарантованого Конвенцією та Конституцією України права на компенсацію за незаконне та надмірне тримання під вартою. Прийняття відповідного закону запровадить позитивну відповідальність органів влади у дотриманні принципів верховенства права та законності. Щодо вирішення системної проблеми порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, то доцільним є повна реалізація запровадженої у 2016 році судової реформи, реформи правосуддя, органів прокуратури.

На наше переконання, ефективність виконання рішень ЄСПЛ та вжиття заходів загального характеру залежить певною мірою також від загального рівня правової культури та правосвідомості громадян, державних службовців, та особливо, працівників судових та

правоохоронних органів. Важливе місце у цьому напрямку діяльності Міністерства юстиції та Уповноваженого є здійснення різного характеру освітньо-просвітницьких заходів, а саме: підготовка кваліфікованих кадрів правоохоронних органів, прокуратури, органів виконання покарань; підвищення кваліфікації працівників відповідних органів, визначення підвищених кваліфікаційних норм для кадрів пенететціарних органів; впровадження європейських стандартів у освітні програми; поширення відомостей про практику ЄСПЛ, особливо про рішення, що вказують на системний характер порушень.

*Осмолян Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Хмельницького інституту Міжрегіональна Академія
управління персоналом (місто Хмельницький)*

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Протягом останнього десятиліття склад населення сучасної Європи радикально змінився. Післявоєнні міграції призвели до того, що багато західноєвропейських країн стали різнонаціональними спільнотами. Агресивне вторгнення російської федерації на територію України на сході Європи загострило увагу на статусі національних меншин, які мешкали на території кількох східноєвропейських країн протягом тривалого часу.

Верховна Рада України, в свою чергу, належним

чином приділила увагу вказаному аспекту та 21 вересня 2023 року підтримала законопроект № 9610 «Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» [1] щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України.

Багатонаціональне суспільство висуває особливі вимоги до роботи правоохоронних органів, особливо поліції. Виходячи з цього, поліція повинна визнати необхідність адаптувати свої професійні навички, якість послуг, що надаються громадянам, а також обов'язки в рамках і за рамками правозастосовної практики до потреб населення Європи, яке постійно змінюється за своїм складом. Метою має бути надання таких послуг, якими могло б скористатися все населення Європейського Союзу [2], незалежно від його етнічного та національного складу.

Хоча поліція і не є єдиним громадським інститутом, який відповідає за коло питань, пов'язаних з національною складовою, але саме поліція стоїть на варті дотримання принципів рівності, інтеграції та єдності в суспільстві Європи, що швидко змінюється.

На нашу думку, основним завданням кожної правозастосовної організації будь-якої країни Європейського Союзу є пред'явлення підвищених вимог щодо правопорядку в багатонаціональному суспільстві України та країн Європи. Першою вимогою є вироблення сукупності правил, які будуть застосовуватися кожною державою, якими підкреслювалася б готовність керуватися принципом рівного ставлення до всіх груп населення та боротися з насильством на ґрунті расизму і ксенофобії. Оскільки расизм та расова дискримінація становлять серйозну загрозу розвитку гармонійного багатонаціонального суспільства.

Сьогодні склад населення у більшості великих європейських міст швидко та значно змінюється. З метою

підтримки в суспільстві своєї репутації як легітимної служби поліція має професійно бути зацікавленою у тому, щоб її кадровий склад відображав національну різноманітність суспільства. Одним з найбільш важливих способів досягнення цієї мети, на нашу думку, є якісне комплектування особового складу та залучення до лав поліції представників національних меншин.

Так, залучення до лав поліції представників національних меншин сприятиме виробленню навичок спілкування з носіями інших культур і принесе користь не лише конкретній поліцейській дільниці, а й усьому суспільству в цілому. Етнічна та національна різноманітність стане надбанням усієї організації та в результаті сприятиме підвищенню професіоналізму її співробітників.

Крім того, слушною думкою є висловлена на конференції у Роттердамі (Нідерланди) теза, що у випадках недостатнього представництва в поліції країни місцевих етнічних меншин та неефективності методів комплектування особового складу існує реальна необхідність у розробці спеціальних програм та системи стимулювання набору співробітників поліції із спільнот етнічних меншин. Вказана теза Роттердамської хартії є актуальною та знайшла своє практичне застосування протягом тридцяти років після її прийняття [3, 269].

Водночас якісна робота поліції визначається довірою населення до неї. Як зазначено у статті 11 Закону України «Про Національну поліцію»: «Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції»[4].

Налагодження контактів між населенням, у тому числі між національними меншинами країни та поліцією є непростим професійним завданням. Вирішення цього завдання є важливою складовою спільних зусиль щодо переорієнтації поліції на обслуговування потреб та вимог

демократичного суспільства, що необхідно для створення атмосфери довіри та співпраці.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері правоохоронної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України». Закон України від 21.09.2023 № 3389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3389-20#Text> (дата звернення: 03.11.2024).
2. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 03.11.2024).
3. Роттердамська хартія, 1996 р. «Поліція та права людини»: практичний посібник / [Кобзин Д.А., Черноусов А.М.]; - Харків «Харківський інститут соціальних досліджень», 2011. - 335 с.
4. «Про Національну поліцію». Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

Барабаш Ольга Олегівна
*Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Сьогодні захист інформації з обмеженим доступом в умовах війни, зокрема військова таємниця, набуває особливої актуальності. З появою нових інформаційних технологій, способів злому інформаційних систем потрібно постійно вдосконалювати методи і засоби захисту інформації з обмеженим доступом. Згідно з чинним законодавством (ст. 21 ЗУ «Про інформацію») інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація [1]. Первинною ж ознакою відомостей, що становлять державну таємницю, є ймовірність заподіяння шкоди безпеці України в разі її поширення.

У сучасних умовах у галузі захисту інформації з обмеженим доступом складається доволі складна ситуація з огляду на війну в Україні, що ускладнюється сукупністю чинників. Так, розвиток послуг з надання доступу до мережі Інтернет дає змогу зловмисникам встановлювати контакт із зацікавленою стороною (спецслужбами, злочинцями), без прив'язки до постійних адрес, районів, місцевості. Це ускладнює виявлення і припинення їхньої діяльності, а також визначення ідентифікаційних даних, та відкриває для правопорушників можливість вибору найбільш сприятливих місць та часу передачі вкраденої інформації, наприклад, райони з найбільш інтенсивним мережевим трафіком, що створює додаткові труднощі для виявлення і фіксації такої активності.

Наявність можливості анонімного використання засобів і послуг зв'язку, а також доступу до мережі Інтернет (відкриті / незахищені точки доступу wi-fi, інтернет-кафе, «сірі» сім-карти та абонентські пристрої) додатково ускладнюють ідентифікацію осіб, їх пошук та фіксацію дій. Різноманітність служб, сервісів та програмного забезпечення, призначених для передачі інформації в мережі Інтернет (електронна пошта, соціальні мережі, програми-месенджери, файлообмінні мережі тощо), створює передумови для організації прихованої багатоканальної взаємодії між членами злочинних груп та спільнот, а також сприяє розвитку незаконного обігу інформації обмеженого доступу. Також недосконалість нормативно-правової бази, що регулює суспільні відносини в інформаційній сфері, додатково ускладнює діяльність правоохоронних органів з контролю за інформаційними ресурсами відкритих інформаційно-телекомунікаційних мереж. І насамкінець, недостатня підготовленість та обізнаність військовослужбовців з актуальними інформаційними загрозами дозволяє зловмисникам розглядати особовий склад як найбільш вразливий елемент у системі обороту закритої інформації.

Наявність цих чинників перетворює інформаційні технології на один з найбільш привабливих засобів досягнення протиправних цілей, зокрема і з боку Російської Федерації проти України. Так, непоодинокими є випадки, коли зловмисники розсилають електронні листи, повідомлення в месенджерах (Viber, Telegram, WhatsApp), повідомлення в соціальних мережах (Facebook), SMS-повідомлення, де інформують про виплату матеріальної допомоги вимушеним переселенцям. Такі повідомлення містять заклик перейти за наданим гіперпосиланням на певний вебсайт та заповнити персональні дані (ПІБ, телефон, електронну адресу, реквізити банківських карток тощо) для отримання грошової допомоги. Після цього

шахраї отримують передані особою персональні дані та привласнюють кошти. Щоб не стати жертвою зловмисників, потрібно з пересторогою ставитися до повідомлень від невідомих і не розголошувати своїх персональних даних на сумнівних, неперевірених вебсайтах [2].

Обережними зі своїми персональними даними треба бути, зокрема, громадянам України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Центр протидії дезінформації при РНБО України повідомив про нові підступні дії окупанта, які полягають у зборі персональних даних містян під приводом «перепису населення» або під час роздачі «гуманітарної допомоги» для подальшого їх переслідування і залякування. Це насамперед може стосуватися військовослужбовців, членів їхніх сімей, а також громадських активістів, журналістів і культурних діячів [2]. Саме тому потрібно відповідально і свідомо ставитися до безпеки своїх персональних даних і даних своїх близьких та знайомих. У разі виникнення підозрілої ситуації громадяни можуть поінформувати правоохоронні органи: гаряча лінія Служби безпеки України – 0800 50 14 82, гаряча лінія Національної поліції України – 0800 50 02 02. Також можна звертатися на гарячу лінію Уповноваженого з прав людини – 0800 50 17 20.

Зауважимо, що міжнародне право щодо захисту конфіденційності інформації розвивається в рамках різних національних, регіональних та міжнародних ініціатив. Загальний регламент захисту даних (англ. General Data Protection Regulation (GDPR)) [3] усіх осіб у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони, а також Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних Ради Європи [4] ґрунтуються на положеннях договорів про права людини, які захищають недоторканність приватного життя, що передували цифровізації суспільства. Наприклад,

Європейська конвенція з прав людини 1950 року передбачає захист приватного життя у ст. 8 [5]. Обсяг прав людини на недоторканність приватного життя обмежений законними потребами та суспільними цілями. Так, відповідно до ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [6]. Водночас ст. 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [60]. У багатьох державах для доступу до особистих даних потрібно отримати ордер, або ж існує інша встановлена законом процедурна форма.

GDPR містить безліч положень та винятків, які обмежують застосування закону під час національних надзвичайних ситуацій, враховуючи збройні конфлікти та війни. Стаття 2 GDPR обмежує його застосування обробкою персональних даних, що становлять частину системи даних. Тож це не стосується ні «питань захисту основних прав і свобод чи вільного потоку персональних даних, пов'язаних з діяльністю, що виходить за рамки права Союзу, таких як діяльність, що стосується національної безпеки», ні «обробки персональних даних державами-членами при провадженні діяльності щодо спільної зовнішньої та безпекової політики Союзу» [5].

Так, ще 2003 року в Женеві під егідою ООН відбувся перший етап Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства (BCIO, WSIS), на якому було окреслено політико-інформаційні контури майбутнього світопорядку. Тоді 175 країн світу ухвалили Декларацію про принципи та

план дій [7]. Учасники саміту констатували, що інформаційні та комунікаційні технології роблять вирішальний внесок у становлення глобальної міжнародної системи. Їхній розвиток відкриває нові можливості для взаємодії між окремими людьми, соціальними групами, організаціями та рухами. Прозорішими з погляду свободи пересування інформаційних потоків стають кордони між державами.

Зокрема, міжнародно-правове визначення збройного конфлікту містить вказівку на так звані кіберефекти, мовляв, це «кібервійна», «гібридна війна» чи навіть війна загалом [8]. Україна виступає не просто за запобігання мілітаризації кіберпростору, але в принципі за заборону застосування кіберзброї. Правда, треба визнати, що в інших державах, навіть не приймаючи такий термін, спостерігаються захисні дії, подібні до тих, як напередодні світових війн від противника намагалися відгородитися масштабними спорудами укріплених ліній. Чимось їх нагадує так звана Велика китайська стіна, що функціонує в КНР і є напівпроникним бар'єром, що відокремлює національну китайську мережу від Інтернету. Її аналог діє в Північній Кореї.

У багатьох державах заборонено передавати певні дані за межі національної території. Так, режими захисту даних, зокрема GDPR, гарантують, що особисті дані підпадають під суворі правила обробки, враховуючи те, що забороняється обробка персональних даних, які розкривають расове чи етнічне походження, політичні погляди, релігійні чи філософські переконання або членство у профспілках, а також забороняється обробка генетичних даних, біометричних даних з метою однозначної ідентифікації фізичної особи, даних про здоров'я або даних щодо сексуального життя чи сексуальної орієнтації фізичної особи.

В умовах введеного в Україні воєнного стану захист персональних даних від випадкових втрати або знищення, від незаконної обробки, зокрема незаконного знищення чи доступу до персональних даних, захист державних інформаційних ресурсів, ІТ-систем об'єктів критичної інфраструктури, державних реєстрів, які містять персональні дані, є вкрай важливим. Обробка персональних даних має здійснюватися з урахуванням викладених вище положень законодавства України. Така обробка має бути пропорційною та здійснюватися для конкретних і законних цілей [2]. Як відомо, Верховна Рада України 2022 року прийняла Закон № 4265 «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [9]. Документ деталізує правила обробки та обов'язкової державної реєстрації геномної інформації для ідентифікації: осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; осіб, що зникли безвісти; невідомих трупів людей, їхніх останків та частин тіла людини. Окремо визначено правила відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців.

На виконання цього закону вже розроблено порядок відібрання зразків геномної інформації людини. Документ наразі погоджується центральними органами виконавчої влади. Згідно із цим порядком ДНК людини буде оцифровуватися та зберігатися в особовій справі військового. Нині вже закуплено відповідне обладнання для відбору, оцифрування і зберігання ДНК-зразків [10]. Зібрана геномна інформація зберігатиметься в спеціальній базі даних, функціонування та адміністрування якої покладається на Міністерство внутрішніх справ. Водночас порядок обробки геномної інформації та доступу до неї визначатиметься окремо Кабінетом Міністрів України. Утім, дослідники зазначають, що вказаний документ має кілька суттєвих недоліків. Зокрема, вдосконалення потребують правила псевдонімізації даних, їх захисту та

несанкціонованої передачі обов'язків розпорядників інформації [11].

Отже, органи, які здійснюють захист державної таємниці, повинні докладати багато сил, часу та засобів для виконання поставленого перед ними завдання. Для ефективного контролю необхідний постійний моніторинг національної інформаційної сфери, яка дозволить відстежити втручання негайно та надасть особам й організаціям ідентифікаційні дані для доступу до інформаційно-телекомунікаційних мереж.

Безумовно, такий стан справ допомагає правоохоронним органам та спеціальним службам боротися з інцидентами та правопорушеннями в національній інформаційній сфері. Наприклад, в основі системи контролю за інформаційною сферою, що застосовується в США, лежать міць і передові позиції цієї країни в галузі інформаційних технологій. Варто зазначити, що на сьогодні США є світовим лідером за кількістю високопродуктивних засобів обчислювальної техніки, зокрема застосовуваних у державному секторі для потреб оборони і безпеки. Відомі факти про діяльність американських спецслужб свідчать про тотальний контроль з їхнього боку за інформаційними ресурсами, органами влади та державними діячами низки європейських і латиноамериканських держав, а також за співробітниками міжнародних організацій.

За наявною інформацією, для підвищення захищеності секретної інформації США застосовуватимуть так званий принцип «двох осіб» [12]. Суть цього нововведення полягає в тому, що для роботи зі секретними базами даних потрібен буде одночасний доступ до системи двох співробітників. Тепер усі критичні операції з даними на серверах здійснюватимуться не окремими спеціалістами, а як мінімум парами людей, причому кожен матиме свій унікальний пароль. Як додатковий захід висунуто ініціативу контролю інтелектуального стану

співробітників, які працюють з подібною інформацією. Зокрема, багато великих компаній регулярно проводять перевірки захищеності своїх внутрішніх мереж та програмного забезпечення, причому навіть наймають хакерів для проведення тестових атак. Так, фахівці великої соціальної мережі Facebook розпочали перевірку на міцність нової системи двофакторної аутентифікації. За останній рік компанія оснастила багатьох співробітників ключами Yubikey – USB-брелоками, що дозволяють безпечно входити в систему. Це частина дворівневої автентифікації, покликаної убезпечити корпоративну мережу Facebook від злону [13].

Технології двофакторної аутентифікації вже давно використовуються в системах дистанційного банківського обслуговування і піднімають захищеність закритих інфраструктур та оброблюваної в них інформації на вищий рівень. Крім того, вони дозволяють убезпечити інформацію на мобільних пристроях, скажімо, у разі втрати ноутбука сторонній не зможе отримати доступ до збережених на них даних без електронного ключа, який записаний у брелоку.

Наразі саме правовий захист інформації є основою розробки та застосування організаційних і технічних заходів, тому від його рівня залежить стан забезпечення інформаційної безпеки в масштабах усієї країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
2. Рекомендації щодо захисту персональних даних в умовах воєнного стану / Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Вебсайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rekomendaciyi-shchodo-zahistu-personalnih-daniv-v-umovah-voynenogo-stanu (дата звернення: 26.04.2023).

3. Загальний регламент захисту даних (GDPR): офіц. переклад українською. URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 26.04.2023).
4. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: міжнар. док. від 28.01.1981. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text
5. Європейська конвенція з прав людини: міжнар. док. від 04.11.1950. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Женевська Декларація принципів від 12.12.2003. URL: <https://old.apitu.org.ua/wsis/dp>
8. Crawford E. The right to privacy and the protection of data for prisoners of war in armed conflict. The rights to privacy and data protection in times of armed conflict / ed. by R. Buchan and A. Lubin. Tallinn, 2022. P. 113–130.
9. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 № 2391-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>
10. Верешук: закупили обладнання для відбору й зберігання ДНК-зразків військових. Суспільне новини. 2023. 17 квіт. URL: <https://suspilne.media/447783-veresuk-zakupili-obladnanna-dla-vidboru-j-zberiganna-dnk-zrazkiv-vijskovih/>
11. Бруско Ю. Захист персональних даних в умовах війни. Вплив воєнного стану на право на приватне життя. LexInform. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/zahyst-personalnih-danyh-v-umovah-vijny-vplyv-voyennogo-stanu-na-pravo-na-privatne-zhyttya/>

12. O'Connell M. E. Data privacy rights: the same in war and peace. The rights to privacy and data protection in times of armed conflict / ed. by R. Buchan and A. Lubin. Tallinn, 2022. P. 12–29.

13. Geiß R., Lahmann H. Protection of data in armed conflict. International law studies. 2022. Vol. 97. P. 555–572.

*Самко Антон Миколайович,
аспірант групи АСД 281-24
Національного університету «Чернігівська
Політехніка»*

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙ В ОСВІТІ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Актуальність теми дослідження антикорупційної політики України в освітній сфері обумовлена необхідністю забезпечення правової інтеграції країни в міжнародне співтовариство на основі демократичних цінностей та верховенства права. Сучасні глобалізаційні процеси вимагають від України не тільки політичної стабільності та економічного розвитку, а й належного рівня правової відповідальності, що є необхідним для побудови довіри як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Корупція, яка глибоко вкорінена в різні аспекти суспільного життя, включаючи освітню систему, виступає серйозною перешкодою на шляху до міжнародної правової інтеграції. Низький рівень ефективності антикорупційних заходів негативно впливає на авторитет України в світі, що відображається в низьких позиціях у рейтингах міжнародних організацій, зокрема, Transparency

International. Так, у 2023 році Україна отримала 36 балів із 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (країна посіла 104 місце зі 180 можливих) [5]. Так само 36 балів за результатами цього річного дослідження мають Алжир, Бразилія та Сербія. На один бал нас випереджають Албанія, Аргентина, білорусь, Гамбія, Ефіопія та Замбія — всі вони мають по 37 балів. А на бал менше, ніж Україна, — Боснія і Герцеговина, Домініканська Республіка, Єгипет, Непал, Панама, Сьєрра-Леоне та Таїланд [6].

Важливо підкреслити, що інноваційні підходи в антикорупційній політиці, зокрема в освітньому процесі, є запорукою виховання нового покоління громадян, які усвідомлюють цінність етичних стандартів та правової культури, а це, у свою чергу, дозволить сформувати правосвідоме суспільство, яке здатне ефективно протидіяти корупції на інституційному рівні, що сприятиме підвищенню міжнародної репутації держави та її подальшій інтеграції у світову правову спільноту.

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі сучасних механізмів антикорупційної політики України в контексті інновацій в освітній сфері, а також у визначенні їх ролі у сприянні міжнародній правовій інтеграції.

Викладення основного матеріалу. Галузь освіти, науки та інновацій, як важлива складова економічного розвитку країни, має ґрунтуватися на принципах законності, прозорості, доступності, неупередженості, політичної нейтральності, толерантності та дотриманні етичних норм [2]. Для усунення корупційних ризиків у сфері освіти, науки та інновацій запроваджують реформи й трансформації. Це створює умови, які відповідатимуть принципам Євросоюзу, аби всі учасники освітнього процесу, наукової та інноваційної діяльності України мали гідні умови життя та професійного розвитку [3]. В основі даних реформ має лежати антикорупційна політика.

Загалом, антикорупційну політику можна визначити

як комплекс нормативно-правових, організаційних та інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та протидію корупційним правопорушенням, забезпечення дотримання законності та правової відповідальності посадових осіб, а також формування антикорупційної культури в суспільстві [4, с. 214].

Антикорупційна політика України як складова інновацій в освіті набуває дедалі більшої актуальності в контексті міжнародної правової інтеграції. Корупція залишається основним бар'єром, що заважає формуванню правової держави та демократичного суспільства, особливо в сфері освіти, яка покликана забезпечувати підготовку майбутнього покоління відповідальних та етично свідомих громадян. Сучасні глобалізаційні процеси ставлять Україну перед вимогою досягнення високого рівня правової відповідальності, що є необхідним для побудови міжнародної довіри. На жаль, корупція продовжує негативно впливати на репутацію України в міжнародному середовищі, що підтверджується низьким рейтингом країни, зокрема, показниками, що входять до вже згаданого вище Індексу сприйняття корупції Transparency International, в рамках оцінки якого Україна у 2023 році отримала 36 балів, що поставило країну на 104 місце серед 180 країн [5].

За сучасних умов інноваційні підходи до боротьби з корупцією в освітньому процесі можуть слугувати дієвим інструментом для підвищення правової культури суспільства. Реформування освітнього середовища відповідно до європейських стандартів відкриває можливості для створення прозорої та доступної системи, яка стимулює дотримання етичних норм і сприяє правовій соціалізації. Згідно з дослідженням, проведеним World Bank Group, одним із найважливіших елементів антикорупційної політики є посилення освітніх програм з акцентом на етичне

та правове виховання, що здатне значно знизити корупційні ризики у сфері управління та адміністрування [1, с.14]. У випадку України, де корупція у сфері освіти залишається значною проблемою, такі ініціативи можуть мати суттєвий вплив на загальну правосвідомість та підвищення міжнародного авторитету держави.

Антикорупційна політика в освітньому секторі має на меті не лише усунення корупційних ризиків, але й створення умов, що відповідають європейським стандартам, у яких професійний розвиток та соціальне забезпечення учасників освітнього процесу стають пріоритетними. Успіх цього процесу залежить від реалізації комплексних заходів, які включають прозорість процедур у освітній сфері, механізми виявлення та протидії корупційним правопорушенням, а також просвітницьку діяльність для формування антикорупційної культури серед молоді. Згадана вище Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки в Україні визначає основні напрямки таких реформ, підкреслюючи значення міжнародного співробітництва для інтеграції України у правове поле європейських країн [3].

Висновки. Отже, впровадження антикорупційних інновацій в освіті є необхідною умовою для посилення міжнародної правової інтеграції України. Воно сприятиме підвищенню правосвідомості громадян та зростанню довіри до державних інституцій на міжнародному рівні, що, у свою чергу, є вирішальним для успішного залучення України до глобальних процесів правового співробітництва та економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Дж., Хеллман Дж., Джонс Г. П., Мур Б., Мюллер Г. В., Прадхан С., Рітерман Р. С., Сатч М. Г. Антикорупція в перехідний період: внесок у політичні дебати / Світовий банк. – Вашингтон, округ Колумбія: Світовий банк, 2000. – 85 с.

2. Державна антикорупційна програма: які очікування від освіти й науки до 2025 року. Офіційний сайт НУШ. URL: <https://nus.org.ua/news/derzhavna-antykoruptsiijna-programa-yaki-ochikuvannya-vid-osvity-j-nauky-do-2025-roku/> (дата звернення: 14.11.2024).
3. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023—2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 р. № 220. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoi-antykoruptsiinoi-prohramy-na-20232025-t40323> (дата звернення: 14.11.2024).
4. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 9–10 грудня 2020 р.) : у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. – Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. – Ч. 2. – 395 с.
5. CPI 2023 - Corruption Perceptions Index. Ukraine. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/ukr> (дата звернення: 14.11.2024).
6. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції — 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2023/> (дата звернення: 14.11.2024).

ЧИЖ Богдан Ігорович
кандидат юридичних наук

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ:
КРАЩІ ПРАКТИКИ ДЛЯ РЕФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ**

Україна, орієнтуючись на міжнародний досвід, прагне удосконалити стан професійно-технічної освіти. Для цього приймає активну участь у співпраці з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями в рамках спільних проектів розвитку професійно-технічної освіти.

Реалізуючи державну програму із запровадження елементів дуального навчання робітничим професіям, Дніпропетровщина є учасником глобального проекту «Розвиток соціального діалогу в Дніпропетровському регіоні», який започатковано співпрацею Федерації організацій роботодавців Дніпропетровщини з німецькою організацією роботодавців «NORDMETALL». Цей проект є діючим протягом 5 років. На етапі його реалізації в травні 2019 році проведено Міжнародний Форум «Соціальне партнерство у професійній освіті». Завершенням роботи форуму було підписання «Резолюції щодо співпраці у сфері впровадження елементів дуальної системи професійного навчання в Дніпропетровській області». Підписантами були роботодавці, профспілки та партнери з Німеччини [1, с.28].

В сфері міжнародного співробітництва розвитку професійної освіти Україна має декілька проектів з США. Одним з таких проектів є спільна підготовка фахівців екологічного агровиробництва. Так, Плузненський професійний аграрний ліцей став основним партнером у міжнародному україно-американському грантовому проекті «Трансфер знань про органічне землеробство та зміну клімату в сільському господарстві», що реалізується

Громадською організацією «Мультикультурна Україна» у 2021-2022 роках в межах академічних та освітніх програм уряду США в сфері державної дипломатії. Головними стейкхолдерами проекту є Коледж сільського господарства та природних ресурсів Університету Меріленду (США), бізнес-група Ріттер Біо Агро, ГС «Органічна Україна Захід», Національний університет водного господарства та екологічної інженерії. Для набуття учнями практичних навичок з виробництва екологічно чистої продукції на базі ліцею створено демо-ділянку із вирощування органічних плодоовочевих культур та лікарських рослин [2, с.147].

Іншим способом отримання професійної кваліфікації в Великобританії є навчання без відриву від виробництва, тобто дуальна форма навчання. Працевлаштування в компаніях поділяють на ті, які ініціюються роботодавцями та державою.

Держава за участі приватного сектору в рамках державно-приватного партнерства реалізує програми по типу «Сучасне учнівство», «Молодий фахівець», «Нова робота» тощо. В межах даних програм роботодавці набирають працівників, пропонують можливість навчатися в неповний робочий день у спеціальному закладі для підготовки до отримання державної кваліфікації. Вік здобувачів освіти – 16-25 років. Більшість учасників програми працює та отримує заробітну плату від роботодавця.

Також є можливість професійно-технічної освіти / навчання за «Новою Угодою». Особливо це стосується безробітних віком від 18 до 24 років, які не працюють півроку. Є 4 шляхи: варіант працевлаштування в секторі державний або приватний з одноденним "виходом" до закладу професійної освіти, шестимісячною участю робота над екологічним проектом, шестимісячне стажування у волонтерському секторі, один рік денної форми навчання, що веде до набуття відповідної кваліфікації.

Працевлаштовані за програмою отримують нормальну винагороду від роботодавця, витрати на зайнятість і навчання субсидуються урядом [5].

Таким чином, як бачимо, у Великобританії держава всіляко сприяє молодим фахівцям у здобутті професійних знань, умінь та навичок. Паралельно з цим, в такий спосіб держава, по-перше, залучає приватний сектор до підготовки та подальшого працевлаштування фахівців; по-друге, в такий спосіб бореться з безробіттям; по-третє, заповнює середню, і найбільш затребувану нішу фахівців.

У Великобританії існує багато закладів професійної освіти: навчальні заклади, автономні професійно-технічні інститути, навчальні компанії, окремі роботодавці. У складі навчальних закладів, діють Центри професійного навчання в межах конкретної галузі професійної освіти, яку вони пропонують підвищення кваліфікації відповідно до очікувань ринку роботодавців [5, с.12-13].

У **Канаді** в кожній провінції діє власна система професійної підготовки. Проте між ними є багато спільного. Так, управління професійно-технічних навчальних закладів здійснюється за допомогою громадських формувань. У кожному закладі працює рада директорів (представники територіальної громади), яка здійснює стратегічне управління. До компетенції ради директорів належить призначення і звільнення керівництва закладу професійної освіти. Професійно-технічним навчальним закладам відведено провідну роль у підготовці кваліфікованих кадрів для місцевих та регіональних ринків праці. У Канаді частка випускників вищих навчальних закладів незначна – близько 15 % робочої сили, решта має професійно-технічну освіту [3, с. 27].

У канадському досвіді управління професійно-технічних навчальних закладів привертає увагу ще одна важлива відмінність – відбір викладацького складу здійснюється за певними критеріями. Викладачі повинні

мати відповідний кваліфікаційний рівень (визначається галузевою професійною асоціацією), значний практичний досвід роботи за спеціальністю, яку вони викладають, педагогічну підготовку і педагогічний досвід. Наукові ступені та педагогічна освіта вважаються лише вторинними критеріями. Викладачі, що не мають педагогічного досвіду, проходять відповідні курси підвищення кваліфікації на робочому місці. Безперервна підготовка робітничих кадрів у країнах ЄС здійснюється з відривом та без відриву від виробництва [4, с. 31].

У Швеції професійно-технічна освіта починається на старшому середньому рівні та охоплює учнів віком 16-19 років. Органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити доступ до старших закладів середньої освіти у своїй місцевості для учнів, які закінчують обов'язкову освіту, і запропонувати можливість навчання за однією з національних програм. Загальноосвітня та професійно-технічна освіта об'єднані в загально-державні спеціально розроблені програми, спрямовані на забезпечення базової загальної освіти, підготовки до професії та майбутнього навчання, активної участі в житті [5].

Окремих професійно-технічних шкіл немає; існує один тип старшої середньої освіти, де навчання відбувається як у загальній, так і в професійно-технічній освіті. Усі програми тривають три роки та мають однакові основні предмети. Програми навчання розробляються на місцях спільними комітетами, що об'єднують представників шкіл і роботодавців. Навчання на робочому місці є частиною багатьох програм. Діє 17 програм, з них 14 – професійного спрямування: художній; бізнес та адміністрація; програма догляд; програма будівництва – готує до роботи в нежитловому будівництві; програма з електротехніки; енергетична програма; програма гастрономії; Craft Program; програма охорони здоров'я; готельна програма; промислова програма; Media Program;

програма використання природних ресурсів; програма транспортних засобів. Органи місцевого самоврядування адаптують програми до місцевих потреб [5].

У старших класах середньої освіти було запроваджено пілотну програму навчання на роботі («Програма учнівства»). Зміст навчання регулюється угодою між учнем, школою та робочим місцем.

Програма повинна відповідати вимогам національних програм. Учні вивчають вісім основних предметів (шведська мова, громадянська мова, англійська мова, математика, фізкультура, мистецтво, наука та релігія), які забезпечують базову кваліфікацію безперервної освіти на вищому рівні. Окрім обов'язкових предметів, кожна програма включає предмети, які є ключовими для вашого профілю. Усі програми професійної підготовки передбачають мінімум 15 тижнів досвіду роботи. Школа виступає посередником в організації такого стажування [5, с.3-4].

Соціальні партнери беруть активну участь в управлінні та забезпеченні професійної освіти в **Австрії**. Ініціатива щодо оновлення або запровадження нових проєктів, як правило, лежить на роботодавцях, які надають експертну підтримку уряду через Федеральну консультативну раду (Bundesberufsbildungsbeirat), яка складається з педагогів (тренерів) компаній та закладів професійної освіти. Досвід європейських країн свідчить, що соціальне партнерство може істотно сповільнитись, якщо роботодавці та профспілки не бачать себе ключовими акторами у цьому процесі. Дуже широко розвинута система державно-приватного партнерства в сфері професійної освіти.

У рамках проведення консультацій з соціальними партнерами та іншими стейкхолдерами багато європейських країн створили економічні та соціальні ради, ради з питань професійної і технічної освіти, а також ради

із зайнятості. У деяких країнах також є виробничі або навчальні ради на регіональному або місцевому рівнях.

Узагальнюючи вище викладене, вважаємо, що при вивченні міжнародного досвіду публічного адміністрування професійної освіти, слід відзначити, що країни Європейського Союзу єдині в своєму векторі на здійснення професійної освіти на засадах болонського процесу, з дотриманням принципів Копенгагенської конвенції. Уряди США, країн Європейського Союзу, Канади віддають перевагу дуальній формі професійного навчання та професійної перепідготовки.

В Німеччині, Франції, Великобританії, Італії, Нідерландах, Данії перевага надається дуальній формі навчання. Викладачі професійного навчання в цих країнах поділені на дві категорії: викладачі основних предметів та викладачі спеціальних предметів. При визначенні професійної кваліфікації викладача перевага надається не наявності наукового ступеня та публікаціям, а професійному досвіду та рівню фахової кваліфікації. Окрім цього, педагогічні працівники повинні постійно підвищувати рівень своїх професійних знань, умінь та навичок на виробництві. Також варто акцентувати увагу на густоті професійно-технічних навчальних закладах та спеціалізації підготовки фахівців залежно від особливостей адміністративно-територіального поділу (землі, воєводства, муніципалітети).

У Франції управління професійно-технічними навчальними закладами відбувається за принципом децентралізації. У Данії функціонують так звані «виробничі школи», де здобувачі професійної освіти мають можливість вже будучи фахівцем отримати вибіркові додаткові професійні знання, вміння та навички за обраним переліком.

Цікавим є досвід Нідерландів, де діє Центральний реєстр професійних курсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безценна Т. Організаційно-методичний супровід запровадження дуальної освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровської області. Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали XVI всеукр. наук.-практ. конф. (звітної) Інституту професійної освіти НАПН України (м. Київ, 29 квітня, 17-20 травня 2022 р.). С. 24-30. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730993/1/2022_1_2_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%202.pdf#page=137
2. Кушнір В. Впровадження технологій екологічного землеробства при підготовці майбутніх трактористів-машиністів сільськогосподарського виробництва. Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали XVI всеукр. наук.-практ. конф. (звітної) Інституту професійної освіти НАПН України (м. Київ, 29 квітня, 17-20 травня 2022 р.). С.146-148. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730993/1/2022_1_2_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%202.pdf#page=137
3. Петрова Т. Професійний розвиток працівників: проблеми стимулювання персоналу та заінтересованості роботодавців. Україна: аспекти праці. 2016. № 2. С. 26-34.
4. Шубенок С. Сучасний стан та проблеми підготовки робітничих кадрів відповідно до потреб ринкової економіки. Україна: аспекти праці. 2017. № 8. С. 31–37.
5. Kształcenie zawodowe w wybranych krajach Europy Opracowanie Beata Płatos. Maj 2008. 15 p. http://eurydice.org.pl/wp-content/uploads/2014/10/ksztalcenie_zawodowe.pdf

СЕКЦІЯ 6. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ

Іванов В'ячеслав Миколайович

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
конституційного та адміністративного права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ЧИСТЕ ПРАВОВЧЕННЯ Г. КЕЛЬЗЕНА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ.

Чисте правовчення Ганса Кельзена – це ґрунтовна теорія будови і функціонування права в умовах парламентської демократії. Його теоретико-правове дослідження, яке відбувалось на фоні і поєднувалось з фундаментальним дослідженням теорії держави, засад демократії і парламентаризму[3], є актуальним з позицій напрацювання нових методологічних підходів і перспектив розвитку правової науки. Г. Кельзен одним з перших теоретиків правознавства поставив питання деполітизації права, «відмови від укоріненої звички сповідувати політичні вимоги, мотивуючи такий підхід інтересами правової науки і посиляючись на якісь об'єктивні чинники» [2, 6]. Наголошуючи, що зміст національного чи міжнародного права обумовлений історичними, економічними, моральними та політичними факторами, вчений зазначав, що юридична доктрина має займатися не соціальними передумовами чи моральними засадами правових установлень, а специфічним юридичним (нормативним) змістом права. На думку дослідників до здобутків чистого правовчення належить глибоке дослідження норми права, кельзенівський проект будови системи права, за якою у національних правових системах юридичні норми узгоджені між собою та ієрархічно розташовані у вигляді піраміди. На вершині цієї піраміди

знаходяться норми конституції. Дещо нижче знаходяться «загальні норми», які встановлені законами або звичаями.

Останніми в цій ієрархії йдуть індивідуальні норми, які встановлюються судовими чи адміністративними органами при вирішенні конкретних справ[1, 369]. Джерелом єдності правової системи Г. Кельзен вважав ґрунтовну норму (*die Grundnorm*), яка не має нормативного змісту, але при цьому слугує обґрунтуванню усього правопорядку в цілому. Вона «походить від надлюдського авторитету – від Бога чи від створеної Богом природи... Цінність, яка встановлюється такою нормою називають абсолютною – на протигагу цінності, яка встановлюється нормою, запроваджуваною вольовим актом людини» [2, 29]. Дане визначення сутності «*die Grundnorm*», яка перебуває над усією ієрархічною нормативною пірамідою і обумовлює чинність усіх інших норм, у тому числі конституційних, на нашу думку, є ключовим до розуміння змісту його чистого правочення. Ґрунтовна норма не може встановлюватися жодною владною інституцією і має сприйматися як загальне джерело чинності усіх норм без доказів. Отже є підстави гіпотетично стверджувати про визнання Г. Кельзеном, хоча й дещо завуальоване, первісності природного права і залежності від нього права позитивного[1, 370]. Сьогодні, коли як в західному, так і у вітчизняному правознавстві яскраво виражено процес зближення, конвергенції юридичного позитивізму, юснатуралізму, соціологічних та інших правових доктрин, дане методологічне положення чистої теорії права набуває особливої ваги. Перспективи «руху до європейського праворозуміння» стимулюють інтеграційні пошуки науковців. Стало очевидним і зрозумілим, що право є невіддільним від категорій свободи і справедливості, від основоположних цінностей людського буття.

Характерними є намагання переглянути основні постулати нормативізму, зокрема, про право як примусово-владне явище. Безумовно, державний примус є присутнім у сфері права, але лише з огляду на те, що він виконує чисто інструментальну функцію. Актуальність такого висновку в новітній Україні посилюється з огляду на суперечності між

потребами суспільства та егоїстичною позицією носія влади, здатного втілити в закон вигідні для нього варіанти масової поведінки людей. Державна воля не може йменуватися правом лише на підставі того, що отримує юридичну форму. За відсутності формально-визначеного критерія відмінності права від сваволі вона може нести загрози і бути небезпечною для суспільства. Досвід тоталітарних режимів, коли найжорстокіші, найнелюдяніші правопорядки проголошували самі себе «найгуманнішими та найсправедливішими» засвідчує актуальність вчення Г. Кельзена в контексті взаємопов'язаності держави і права. Відірвана від демократичної держави будь-яка найкраща теорія, у тому числі теорія чистого права, стає беззахисною перед тоталітарними, авторитарними та клептоолігархічними загрозами. В наш час ставлення юристів до чистого правочення Г. Кельзена суттєво змінюється. Воно вже не сприймається як правова доктрина минулого чи як «глибоко антинаукова позитивістська еkleктика». Органічний зв'язок між чистим правоченням та іншими підходами до права існує. Виявити його дозволить чітка ідентифікація цих підходів із відповідними ним сферами правової дійсності. При цьому значення термінів не варто перебільшувати: «природне право», «позитивне право» - це категорії не онтологічного, а гносеологічного значення. В реальній дійсності не існує ні природного, ні позитивного права. Існує просто право у єдності його суперечливих характеристик, зокрема у єдності реального і бажаного. Життєздатний нормативний акт, якщо він є науково вивіреном і відповідає фундаментальним потребам та інтересам суспільства, цілком може бути охарактеризований змістом «природності» [1, 381].

Наукова спадщина Ганса Кельзена надає можливість застосовувати інструментарій позитивного права для реформування правової системи України, ув'язавши демократію із реалізацією державної влади у правовій державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванов В. М. Становлення європейського праворозуміння в Україні // *Aktualne problemy prawa Polski i Ukrainy / pod red. A. Szmyta, J. Boszyckiego, J. Steliny, W. Iwanowa / . Gdansk: Wid-wo Uniwersytetu Gdanskiego, 2018. 556 s. S.363-383.*
2. Кельзен Г. Чисте правознавство. З додатком : Проблеми справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.
3. Кельзен Г. Про сутність і цінність демократії / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: ВНТА - Класика, 2013. 140 с.

*Безега Тетяна Михайлівна
К.І.Н, Доктор Філософії,
Докторант Кафедри Цивільної
Юстиції Та Адвокатури
Національного Юридичного
Університету Ім. Ярослава Мудрого,
Адвокат. М. Ужгород, Україна.*

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ АДВОКАТСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Кожен із сучасних правових інститутів має свою власну історію становлення. З розвитком суспільства, ускладненням його структури та інститутів на певному етапі існування судового процесу виникає інститут адвокатури. Як вважає більшість вчених початок його зародження, сягає часів державних утворень античних Греції та Риму, західноєвропейських держав Середньовіччя [1, с. 108].

В свою чергу витоки адвокатури України з'являються в період Київської Русі, становлення проходило в польсько-литовській добі, а в подальших періодах історії вона продовжила свій еволюційний розвиток. Українська адвокатура постійно зазнавала значного впливу правових систем інших держав до складу яких у минулому входили наші землі. Відповідно вона і сама активно впливала на події, що мали місце в суспільному і державному житті цих країн [2, с. 11].

Знання історії становлення та розвитку адвокатури допомагає по-новому поглянути на цей правозахисний інститут. Це дасть можливість вчитися на своїх і на чужих помилках та не повторювати їх в майбутньому. Без використання історичного методу наукового пізнання неможливо розкрити жодне з питань адвокатури.

До адвокатів-істориків першої хвилі можна віднести Є.В.Васьковського, який у праці «Організація адвокатури» (1893 р.), досліджуючи природу адвокатури, зазначав: «Можна наперед сказати, що на перших порах юридичного розвитку ми не зустрічаємо адвокатури у тому вигляді, в якому вона існує нині у європейських народів. Подібно до всіх соціальних установ, вона не виникає відразу в повністю організованому вигляді, а з'являється у житті спочатку в формі незначного зародка, який може при сприятливих умовах розвинути і досягти пишного розквіту, а при несприятливих чахнути і животіти в глушині» [3, с. 14].

З точки зору І.Я.Семенюка, серед дослідників-правників відсутнє єдине бачення щодо моменту виникнення професійної адвокатури на українських землях. Одні розглядають її становлення з організаційного оформлення та законодавчого закріплення адвокатської діяльності як професії в Статутах Великого князівства Литовського (М.Р.Аракелян, В.О.Святоцька, О.Д.Святоцький, О.В.Синеокий). Інші дослідники (Т.В.Варфоломеева і т.д.) вважають, що адвокатура як

професійна правова інституція була сформована під час проведення судової реформи у 1864 р. [4, с. 37]

Однак, як відзначає В.Л. Брославський, обмежившись терміном «адвокат» (даний термін активно використовувався лише в ХІХ ст.), ми відмовляємося від столітньої історії представників сторони захисту в судових інстанціях Речі Посполитої та Великого князівства Литовського. Тому до періоду, що передував ХІХ ст., він пропонує вживати термін «правозахисник» [5, с. 25].

Продовжуючи історичний екскурс хочемо зазначити, що перші наукові підходи до висвітлення історико-правових особливостей зародження, становлення та розвитку адвокатури на українській території були застосовані в другій половині ХІХ ст. – першій половині ХХ ст. у дослідженнях Є.В.Васьковського, М.Волошина, Л.Ганкевича, М.Чубатого та інших.

У радянський період було опубліковано чимало наукових публікацій з історії адвокатури в межах тогочасної ідеології комунізму та соціалізму Л.Готліб, Г.Дніпров, Л.Злотніков, О.Ф.Кістяківський, Г.Лівшиць, Б.Подольський, М.Романюк, та інші [6, с.32-33].

Так, в роки незалежності України теоретичне підґрунтя української адвокатської науки створили такі науковці, як І.Андрухів, С.С.Бандурка, Й.Л.Бронз, В.С.Бігун, Т.В.Варфоломеєва, І.Б.Васілик, Т.Б.Вільчик, В.А.Гвоздій, І.Ю.Гловацький, Є.С.Дурнов, В.В.Заборовський, С.О.Іваницький, А.В.Меланчук, М.Петрів, В.О.Святоцька, С.Я.Фурса, та багато інших, які збагачують вітчизняну правову науку дослідженнями історичних етапів та процесів формування вітчизняної адвокатури від найдавніших часів до сьогодення.

Хотілось б згадати і за дисертацію на здобуття ступеня доктора державного права за темою: "Історія адвокатури у стародавніх народів", що була захищена в 1869 р. у Харківському імператорському університеті професором

Стояновим Андрієм Миколайовичем. Уданій праці автор зазначав, що «Адвокат на кожному кроці зустрічає суспільне зло, яке майже завжди пов'язане з егоїстичними інтересами окремих осіб, цілих класів або корпорацій. Відмова від захисту подібних інтересів значно полегшується, коли адвокат має за собою численне, сильне та незалежне товариство із людей одного заняття. Якщо ж своя воля або необхідність віддасть в руки справу, небезпечну для безкорисливості або гідності захисника, – тоді товарищам легше взнати: на скільки встояв адвокат проти спокуси» [7, с. 136].

Як бачимо, вже наприкінці ХІХ ст. науковцем було зроблено висновок щодо потреби розвитку організованої адвокатської професії, що значною мірою полегшить захист професійних прав адвокатів, проте, з іншого боку, вона буде в змозі також забезпечити контроль за діяльністю адвоката з боку адвокатського співтовариства.

В свою чергу, заступник Голови НААУ, РАУ В.А.Гвоздій слушно відзначає, що значний час українські землі перебували під владою інших держав. Відсутність власного національного законодавства, спрямованого на підтримку українських інституцій, у тому числі правозахисних, не сприяла розвитку самоврядних органів української адвокатської спільноти. Соціально-політичні події ХХ століття вкрай негативно вплинули на цей розвиток і на десятиліття загальмували його. Однак, із здобуттям Україною незалежності, обранням нею демократичного шляху, вітчизняна адвокатура отримала шанс створити незалежні органи самоврядування, діяльність яких відповідає не лише її власним потребам та запитам, але й прагненням суспільства [8, с. 44].

Підсумовуючи можна зазначити, що зробити серйозні висновки з проблем адвокатури на підставі аналізу лише її сучасного стану неможливо. Більш точно зрозуміти положення в якому знаходиться на сьогоднішній день

інститут адвокатури, спрогнозувати появу нових викликів, та оцінити перспективи подальшого розвитку можна шляхом дослідження появи, розвитку та етапів його подальших перетворень як на теренах нашої держави так і в світовому форматі. Детальний огляд основних історичних етапів адвокатської професії дає можливість побачити її не лише в статичній, але й в динамічній прогресивних змін. Відповідно, минуле інституту адвокатури при детальному вивченні розкриває багато важливих властивостей її сучасного стану та перспектив розвитку в глобалізованому та технологічному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козинець О. Г. Еволюція інституту адвокатури від зародження до нового часу. Актуальні проблеми юридичної науки та практики № 1 (1), 2015. С. 108 – 113.
2. Бандурка С.С. Історичне місце адвокатури в розвитку суспільстві і держави. Теорія, історія держави і права, конституційне право. Право.ua № 2, 2020 1. – С. 11-18.
3. Васьковский В. Е. Организация адвокатуры. Очерки всеобщей истории адвокатуры (Репринтное издание с 1893 года) / Е. В. Васьковский. — Киев: Изд. «КНТ», 2021. — С. 14.
4. Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 240 с.
5. Брославський В. Л. Концептуальні підходи до досліджень з історії української адвокатури / В. Л. Брославський // Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. – Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. – 153 с.
6. Дурнов Є.С. Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження (кінець XIX-XX ст.) :дис. ... докт.юрид.наук : 12.00.01. Харків, 2018. -389 с.

7. Стоянов, Андрей Николаевич. История адвокатуры у древних народов. [Восток. Греция. Рим] / А. Стоянов. – Харьков: В Университетской типографии, 1869. – 139 с.
8. Гвоздїй В. А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування :дис. ... канд.юрид. Наук : 12.00.07. Тернопіль, 2020. – 301 с.

***Заяць Наталія Володимирівна,**
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного та
адміністративного права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ЯКІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ПОТРЕБИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Широкомасштабна війна росії проти України обумовили необхідність запровадження цілої низки змін у нормативну основу сучасного регулювання суспільних відносин, при цьому основні проблеми охоплюють ефективність правового захисту прав людини під час війни, забезпечення справедливості та правопорядку, гарантування національної безпеки та захисту своєї територіальної цілісності. Відсутність нормативно-правових основ розробки законодавства впливає не лише на його зміст, а й формування правових конструкцій урегулювання кола суспільних відносин, задля яких розробляється нормативно-правовий акт, визначення мети закону з чим пов'язана реалізація його норм і, як наслідок – результат їх дії, що в свою чергу суттєво знижує належний рівень ефективності законодавства та гарантування

дотримання прав і свобод людини.

Правова система України вже тривалий час потребувала комплексної нормативної регламентації, яка здатна вирішити проблеми взаємозв'язку прийнятої норми із результатом її дії та дозволила б оцінювати вплив проекту нормативно-правового акту чи діючої норми права на суспільні відносини. Слід зазначити, що законотворці робили спроби нормативно визначити співвідношення якості законодавства із ефективністю правових норм у проекті закону України «Про нормативно-правові акти», який був прийнятий у 2000 році, але ветоаний Президентом України через його невідповідність Конституції та законам України, які є базовими у регулюванні відповідних відносин, так і через наявність у ньому прогалин, внутрішніх суперечностей тощо та скасований у 2001 році [1]. Новим етапом у вирішенні окресленої проблеми стало прийняття у серпні 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність» [2], який буде введено в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX.

Якість законодавства доцільно оцінювати як на рівні системи права в цілому, так і на рівні окремих нормативно-правових актів. Зокрема, на стадії перевірки їх конституційно-правової природи виявляються основні дефекти соціального змісту. Таким чином відбулося врегулювання організаційно-правового забезпечення нормотворчої діяльності в Україні, яким визначено систему нормативно-правових актів та встановлено як процедуру впливу проектів нормативно-правових актів на суспільні відносини, так і оцінку ефективності реалізації прийнятих

актів законодавства за допомогою правового моніторингу.

Цей Закон дозволить оцінювати рівень ефективності реалізації норм права при здійсненні політики держави чи органів місцевого самоврядування через інструмент правового моніторингу за допомогою аналізу звітів органів державної влади та місцевого самоврядування, складених на підставі закону; результатів парламентських та комітетських слухань; розукрупнених статистичних даних; матеріалів судової практики; результатів наукових досліджень; звітів та іншої інформації, опублікованих міжнародними і громадськими організаціями та політичними партіями; звітів, підготовлених за результатами проведених публічних консультацій; звернень громадян; інших джерел, в тому числі відкритих, що містять необхідну для здійснення правового моніторингу інформацію [1].

Практика використання поняття «ефективність» показує, що вона є мірою можливості, але не будь якої, а тієї, яка виражає мету людини, реалізує її ідею. А тому ефективність є межею можливості з точки зору її наближення до найбільш доцільного, необхідного (потрібного) результату. Йдеться про близькість до мети в її оптимальному вираженні [3]. Варто також звернути увагу, що до змісту категорії «ефективність» не відноситься обов'язковість наявності позитивного результату та його максимальний ступінь. Ефективність може бути негативною та виражатись у різній мірі (низькій, середній, високій).

На сьогодні юридична думка вже виробила всебічну і досить гнучку систему критеріїв оцінки ефективності дії норми для її якісного виміру та показників оцінки правової ефективності законодавчих приписів і правових дій, для її кількісного виміру. Критерій ефективності дії норми як якісна величина відображає те, що результат розробки та прийняття правової норми досягнутий, водночас

кількісним виміром дії норми права можна виділити показник рівня ефективності дії норми права. Показник рівня ефективності дії норми права є «динамічною» ознакою механізму правового регулювання. Кількісний аспект характеризує вплив нормативно-правового акту на позитивну чи негативну динаміку різноманітних соціальних процесів, які становлять зміст даного кола суспільних відносин [4; с.374]. Кількісний показник визначає також умови ефективності норми права, що дозволяє оцінити фактичну та економічну її цінність. В свою чергу, якісний показник відображає ефективність норми права через соціальну цінність самого правила поведінки. Чим вища якість норми права, тим вагоміша вона для суспільства, оскільки необхідною умовою ефективності є соціальна обумовленість норми права. Всі інші умови ефективності знаходяться за межами норми права. Варто також вказати, що для результативного та дієвого регулювання суспільного життя законодавство повинно бути якісним та придатним до задоволення відповідних потреб суспільства, а також відповідати соціальним реаліям (економічним, політичним та іншим), тому акцент робиться безпосередньо на зміст закону [5].

Викладене вище повністю узгоджується з положеннями Закону України «Про правотворчу діяльність», яким визначені два види оцінок нормативно-правових актів – оцінка впливу, що застосовується при складанні документів юридичного прогнозування та час якої оцінюється вплив кожного з правових варіантів вирішення проблем на суспільство, а також соціальні, правові, політичні, економічні, екологічні, адміністративні або інші можливі наслідки дії нормативно-правового акту та оцінка ефективності реалізації акту законодавства в процесі правового моніторингу, яка здійснюється на підставі аналізу різних звітних документів та інших чинників, які впливають на дію нормативно-правового акту. Позитивним є те, що обидва види оцінок

мають єдину мету – підвищення ефективності законодавства України, а також те, що вона здійснюється з урахуванням та підставі рекомендацій та результатів діяльності наукової спільноти [4]. Таким чином, проведення оцінки як впливу нормативно-правового акту на суспільні відносини на етапі прогнозування, так і на етапі його реалізації сформує передумови для розробки чи зміни актуального в часі законодавства у певній сфері регулювання та стане системним техніко-юридичним інструментом, який дозволить виявити недоліки актів законодавства, сформує умови для дієвої реалізації норми права та забезпечить якість закону, тим самим охарактеризує показник його ефективності [1].

Застосування кількісних та якісних показників при оцінці ефективності реалізації норм права дозволить визначити їх ефективність, з точки зору забезпечення балансу інтересів держави з потребами суспільства, залежності якості законодавства від дотримання встановлених Законом України «Про правотворчу діяльність» вимог нормопроєктування та визначити ступінь соціальної цінності правової норми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Купіна Л.Ф. Теоретико-правові підходи до оцінки ефективності реалізації норм права / Нове українське право. Вип. 3, 2024. С.80-85
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року No 3354IX
URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335420?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7#w1_1
3. Загальна теорія права: Підручник за заг.ред. М.І. Козюбри. К.:Ваіте, 2016. 392 с.
4. Купіна Л. Ф. Ефективність норм трудового права: теоретичний, нормативний та праксеологічний аспекти: монографія. Київ:Видавничий дім «Гельветика». 2021. 450 с.
5. І.І. Онищук Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ-Дрогобич:Коло. 2017. 512 с

Ергард Наталія Миколаївна
кандидат медичних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я
Національного медичного університету
ім. О.О. Богомольця

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИВАТНОЇ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Вступ

У сучасних умовах війни, що триває в Україні, та загальної соціально-економічної нестабільності питання забезпечення правосуддя стає надзвичайно актуальним. Сучасна судово-медична експертиза є однією з ключових ланок правової системи, яка потребує кардинальних реформ. На жаль, державні експертні установи, які функціонують на базі застарілих стандартів та не мають достатнього технічного забезпечення, дедалі частіше демонструють свою неефективність. З огляду на це, створення інституту приватної судово-медичної експертизи постає як важливий крок у напрямку покращення правосуддя.

Постановка проблеми

Державні експертні установи України продовжують функціонувати на основі радянських принципів, які вже не відповідають сучасним реаліям. Це спричиняє значні проблеми, зокрема затримки у проведенні експертиз, що негативно впливає на терміни розгляду кримінальних і цивільних справ. Якість проведених експертиз часто не відповідає очікуванням суддів та сторін процесу, що підриває довіру до системи правосуддя в цілому. В умовах війни проблема стає ще гострішою, оскільки зростає кількість справ, які потребують термінового експертного втручання.

Метою цієї роботи є аналіз проблем, пов'язаних із

неефективністю державної судово-медичної експертизи, а також аргументація доцільності впровадження незалежної приватної судово-медичної експертизи. Зокрема, розглядається можливість інтеграції приватних експертів, які могли б забезпечити кращу якість експертиз, оперативність виконання та відповідність міжнародним стандартам.

1. Стан державної судово-медичної експертизи в Україні

1.1. Недостатня ефективність державних експертних установ

Державні Бюро судово-медичної експертизи стикаються з багатьма структурними проблемами. По-перше, обладнання, яке використовується у більшості цих установ, давно застаріло і не відповідає сучасним стандартам. Брак фінансування не дозволяє оновити технічну базу, що значно ускладнює процеси експертних досліджень. По-друге, нестача висококваліфікованих фахівців призводить до накопичення невиконаних експертиз та значного збільшення черг. Це особливо критично в умовах війни, коли швидкість і точність експертиз може безпосередньо впливати на захист прав потерпілих.

1.2. Невідповідність сучасним вимогам

Державна судово-медична експертиза в Україні дотепер керується нормативними актами, розробленими ще за радянських часів. Методики, які застосовуються, часто не враховують сучасні досягнення науки та технологій. Це стає перешкодою для швидкого та об'єктивного розслідування злочинів, особливо в умовах нових викликів, пов'язаних із воєнними злочинами та іншими кризовими ситуаціями. Як наслідок, низька ефективність державних установ негативно впливає на судові процеси, зтягаючи винесення рішень і послаблюючи віру громадян у справедливість правосуддя.

2. Аргументи на користь впровадження приватної судово-медичної експертизи

2.1. Висока якість експертиз

Важливим аргументом на користь приватної експертизи є можливість значного підвищення якості досліджень. Приватні установи працюватимуть у конкурентному середовищі, що стимулюватиме їх удосконалювати свою діяльність. Використання новітнього обладнання та методик дозволить забезпечити точність і надійність висновків. Крім того, наявність можливості вибору експертів за спеціалізацією дозволить залучати найкращих фахівців у кожній конкретній справі.

2.2. Швидкість реагування

Приватні експерти зможуть швидше виконувати запити судів, оскільки мають більше гнучкості в організації своєї роботи. В умовах війни та зростання кількості невідкладних експертиз це може суттєво прискорити розгляд кримінальних і цивільних справ. Приватний експерти здатні оперативно розширювати свої потужності відповідно до потреб ринку, що дозволить зменшити навантаження на державні установи.

2.3. Залучення нових технологій

Приватні експертні установи, як правило, активніше впроваджують нові технології та інноваційні підходи. Це може включати використання сучасних лабораторних пристроїв, автоматизованих систем аналізу даних та розширених методів досліджень. Висока точність таких досліджень особливо важлива у складних кримінальних провадженнях, де будь-яка помилка може мати серйозні наслідки.

3. Перспективи впровадження приватної судово-медичної експертизи

3.1. Покращення якості правосуддя

Впровадження приватної судово-медичної експертизи може кардинально змінити ситуацію у сфері

правосуддя. Приватні експерти, завдяки більш високим стандартам роботи, зможуть забезпечити неупередженість і об'єктивність своїх висновків. Це сприятиме підвищенню довіри до судової системи, що вкрай важливо для стабільності правової держави.

3.2. Створення нових робочих місць

Розвиток приватної експертизи також сприятиме працевлаштуванню висококваліфікованих фахівців. Залучення інвестицій у цю сферу створить можливості для підвищення кваліфікації працівників та відкриття нових робочих місць, що позитивно вплине на економіку країни. Зростання конкуренції серед експертів стимулюватиме їх до самовдосконалення та підвищення професійного рівня.

3.3. Можливість адаптації до міжнародних стандартів

Введення приватної судово-медичної експертизи дозволить Україні впровадити передові світові практики у сфері судово-медичних досліджень. Це може сприяти євроінтеграційним процесам та підвищенню міжнародного авторитету країни. Досвід іноземних країн показує, що приватні експертні установи здатні ефективно функціонувати за умови чіткого державного регулювання та контролю.

4. Необхідні кроки для впровадження приватної судово-медичної експертизи

4.1. Розробка законодавчої бази

Одним із перших і найважливіших кроків є створення чіткої та зрозумілої законодавчої бази, яка регламентуватиме діяльність приватних судово-медичних експертів. Необхідно передбачити процедури їхньої акредитації, умови праці, права і обов'язки, а також відповідальність за порушення встановлених норм. Законодавство має враховувати міжнародний досвід, але бути адаптованим до українських реалій.

4.2. Створення реєстру приватних експертів

Для забезпечення прозорості та доступу до інформації про приватних експертів необхідно створити державний реєстр. Цей реєстр повинен містити дані про кваліфікацію, досвід роботи та акредитацію кожного експерта. Відкрита база даних дозволить суддям та сторонам у справі обирати експертів з урахуванням їхніх спеціалізацій та репутації.

4.3. Підвищення кваліфікації експертів

Однією з умов високої якості приватних експертиз є постійне підвищення кваліфікації експертів. Для цього необхідно розробити навчальні програми, які відповідатимуть вимогам сучасної судово-медичної науки. Обов'язкова участь у безперервному професійному розвитку (надалі – БПР) з дотриманням відповідних щорічних вимог до БПР та кількості балів.

4.4. Впровадження механізмів контролю

Ефективне функціонування приватної експертизи потребує механізмів контролю за якістю роботи експертів. Пропонується створити незалежний орган, який здійснюватиме моніторинг і перевірку експертних висновків. Це допоможе уникнути корупції та гарантувати дотримання етичних норм у діяльності приватних експертів.

Висновки

Впровадження приватної судово-медичної експертизи в Україні є перспективним напрямом, що має потенціал значно покращити якість правосуддя. Однак реалізація цієї ініціативи потребує ретельної підготовки, створення законодавчої бази та механізмів контролю. Досвід країн з розвиненою системою приватної експертизи свідчить про важливість забезпечення прозорості, конкурентоспроможності та відповідності міжнародним стандартам. Таким чином, впровадження приватної експертизи може стати ключовим фактором у реформуванні судово-медичної сфери та підвищенні ефективності правосуддя в Україні.

*Сидоренко Дмитрій Володимирович,
аспірант Юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій,
начальник відділу оцінки прав на об'єкти інтелектуальної
власності
Державна організація «Український національний офіс
інтелектуальної власності та інновацій», м. Київ, Україна*

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОЦІНКИ МАЙНА ТА МАЙНОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Оцінка майна та майнових прав є важливою складовою економічних відносин у сучасному суспільстві. В Україні становлення інституту незалежної оцінки розпочалося після здобуття незалежності в умовах переходу від планової до ринкової економіки. Цей процес супроводжувався формуванням відповідної законодавчої бази, яка пройшла тривалий шлях розвитку.

Загалом зародження оціночної діяльності в Україні відбувалося ще за часів Російської імперії у ХІХ столітті. Однак у той період оцінка здійснювалася переважно для цілей оподаткування та страхування майна [1]. Професія оцінювача як така була відсутня, а оцінку проводили здебільшого землеміри та інженери.

У радянський період оцінка майна здійснювалася виключно державними органами для цілей централізованого планування економіки. Ринкова вартість майна фактично не визначалася, а використовувалися умовні розрахункові ціни [3]. Правове регулювання оцінки обмежувалося відомчими інструкціями та методиками.

Після здобуття Україною незалежності розпочався процес формування ринкових відносин, що зумовило

необхідність створення сучасної системи оцінки майна. Першим законодавчим актом у цій сфері став Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», прийнятий у 2001 році [10]. Цей закон заклав правові засади регулювання оціночної діяльності, визначив поняття незалежної оцінки, встановив вимоги до суб'єктів оціночної діяльності та порядок їх сертифікації. Методичне регулювання оцінки майна здійснюється у відповідних нормативно-правових актах з оцінки майна: положеннях – національних стандартах, які було затверджено в період з 2003 по 2007 роки Кабінетом Міністрів України – НЦ № 1, НЦ № 2, НЦ № 3 та НЦ № 4, які встановили загальні вимоги до проведення оцінки різних видів майна – рухомих речей, нерухомості, цілісних майнових комплексів, пакетів акцій, майнових прав інтелектуальної власності тощо [4,5,6,7] ; методиках [9] та інших нормативно-правових актах.

У забезпеченні державного регулювання оціночної діяльності суттєву роль відіграє Фонд державного майна України (ФДМУ) – центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері приватизації, оренди, використання та відчуження державного майна, а також у сфері державного регулювання оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності [12]. Крім того, він здійснює сертифікацію оцінювачів, веде Державний реєстр оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності

До основних завдань Фонду належать: реалізація державної політики у сфері оцінки майна, державне регулювання у сфері оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності [12]. Фонд та його регіональні відділення є суб'єктом оціночної діяльності – органом державної влади.

Не менш важливою є роль інших органів виконавчої влади у регулюванні оціночної діяльності. Так, органи

місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження майном, що є у комунальній власності, та у складі яких працюють оцінювачі, є суб'єктами оціночної діяльності – органами місцевого самоврядування [11]. Акти оцінки майна, складені під час корпоратизації підприємств, затверджуються органами, уповноваженими управляти державним майном цих підприємств. Акти оцінки майна та висновки про вартість майна, складені під час приватизації комунального майна, затверджуються виконавчими органами органів місцевого самоврядування [2].

Слід акцентувати, що правове регулювання оцінки окремих видів майна в Україні характеризується специфічними особливостями для кожного виду майна. Так, відповідно до законодавства України, оцінка нерухомості проводиться при приватизації, здачі об'єктів в оренду, розробці інвестиційних проектів, кредитуванні під заставу та вирішенні майнових спорів [13].

Експертна грошова оцінка земельних ділянок використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок та прав на них. Вона проводиться у випадках оформлення цивільно-правових угод, визначення вартості землі в бухгалтерському обліку, підписання договору купівлі-продажу, відкриття кредиту під заставу земельної ділянки, з'ясування розмірів збитків у випадку нанесення шкоди власникам або землекористувачам, та ін. [14].

Для цілей оподаткування використовується експертна оцінка, яка проводиться виключно для укладення цивільно-правових угод та інших нотаріальних оформлень. З 1 січня 2020 року в Україні з'явилася можливість користуватися результатами автоматичної оцінки нерухомості. Однак, у більшості випадків власники все ж звертаються до незалежних оцінювачів, оскільки ринкова

вартість конкретного об'єкта з бази найчастіше не відображає реальну вартість [8].

Таким чином, за роки незалежності в Україні сформувалася розгалужена система правового регулювання оцінки майна та професійної оціночної діяльності. Водночас ця система постійно вдосконалюється з урахуванням потреб економічного розвитку та міжнародного досвіду.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку системи оцінки майна в Україні, існує низка проблем, які потребують вирішення. Однією з ключових проблем є недосконалість нормативно-правової бази. Зокрема, законодавчо не встановлено обов'язковості оцінки майна і майнових прав, за винятком випадків, передбачених законом. Крім того, в законодавстві досить поверхнево розкриті майнові права, порядок проведення їх оцінки взагалі не передбачений.

Іншою проблемою є випадки заниження вартості майна недобросовісними оцінювачами. Це спричиняє зловживання суб'єктами оціночної діяльності під час виконання своїх повноважень та ускладнює виконання Фондом державного майна України (ФДМУ) своїх функцій у сфері державного регулювання оціночної діяльності.

Актуальним питанням також залишається брак кваліфікованих кадрів у регіонах. Це пов'язано з недосконалістю системи професійної підготовки оцінювачів, яка потребує подальшого вдосконалення.

Для вирішення зазначених проблем необхідно вдосконалити нормативно-правову базу оціночної діяльності. Зокрема, доцільно внести зміни до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» щодо:

- розширення положень про майнові права та порядок проведення їх оцінки;
- встановлення вимог до форм звіту про оцінку

(повний, скорочений, усний);

– підвищення вимог до стажу роботи для рецензування звітів про оцінку та запровадження колегіального затвердження звітів;

– визначення кваліфікаційних рівнів експертів-оцінювачів;

– встановлення норм професійної етики оцінювачів.

Важливим кроком є також посилення контролю ФДМУ за діяльністю суб'єктів оціночної діяльності, зокрема шляхом надання повноважень щодо витребування у них звітів про оцінку з метою проведення рецензування.

Таким чином, удосконалення правового регулювання оціночної діяльності в Україні потребує комплексного підходу, який включає модернізацію нормативно-правової бази, посилення контролю за діяльністю суб'єктів оціночної діяльності, підвищення кваліфікації оцінювачів та гармонізацію з міжнародними стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калінеску Т. В., Романовська Ю. А., Кирилов О. Д. Оцінювання майна : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 312 с.
2. Методика оцінки майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1891. Кабінет Міністрів України : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/3680334> (дата звернення: 25.10.2024).
3. Назаренко І. Л., Маслоva В. О. Потенціал і розвиток підприємства : конспект лекцій. Харків : УкрДУЗТ, 2016. Ч. 2. 74 с.
4. Про затвердження Національного стандарту № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.10.2024).
5. Про затвердження Національного стандарту № 2 "Оцінка

- нерухомого майна" : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.10.2024).
6. Про затвердження Національного стандарту № 3 "Оцінка цілісних майнових комплексів" : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2006 № 1655.
7. Про затвердження Національного стандарту № 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності" : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 № 1185.
8. Оцінка нерухомості: все, що потрібно знати про процедуру оцінки в 2024 році. URL: <https://pareto.com.ua/ua/blog/novi-umovi-ocinki-nerухomosti-v-ukrayini-v-2021-roci/> (дата звернення: 25.10.2024).
9. Про затвердження Методики оцінки майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1891. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/3680334> (дата звернення: 24.10.2024).
10. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 25.10.2024).
11. Роз'яснення ФДМУ щодо оцінки майна в умовах воєнного стану. URL: <https://www.aexpert.in.ua/оцінка-майна-при-військовому-стані/> (дата звернення: 25.10.2024).
12. Фонд державного майна України : веб-сайт. URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/content/historical-information.html> (дата звернення: 25.10.2024).
13. Щодо проведення оцінки об'єктів, що підлягають приватизації, разом із земельними ділянками державної власності : Інструктивний лист Фонду державного майна України від 23.06.2010 № 10-36-8103. URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/documents/1703.html> (дата звернення: 25.10.2024).
14. Як отримати експертну грошову оцінку землі:

роз'яснення.

https://jurliga.ligazakon.net/news/209119_yak-otrimati-ekspertnu-groshovu-otsnku-zeml-roz'yasnennya
(дата звернення: 25.10.2024).

URL:

(дата

*Харкевич Ігор Петрович,
аспірант кафедри теорії історії держави і права
Університету економіки та права «КРОК»*

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Одним із нагальних напрямів публічного управління у період воєнного часу та повоєнного відновлення є житлова політика. На сучасному етапі розвитку державотворення вона знаходиться у стадії трансформаційних змін, обумовлених пошуком нових підходів до відновлення житлового фонду, задоволення житлової потреби. Стратегічною метою державної житлової політики має бути забезпечення доступності житла не лише для вузького прошарку сімей з високими доходами, але й для сімей із середньостатистичними доходами [1, с. 56]. Крім того, державна політика у сфері житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб й осіб, що втратили житло внаслідок війни, поки що не стала сфокусованою на виробленні конкретної стратегії, за якою сама держава та територіальні громади почали впровадження заходів із будівництва нового, відновлення пошкодженого житла й залучення житлових площ на ринку нерухомості [2, с. 35]. Отже, постає питання розгляду державної житлової політики та інструментів її реалізації в період активної фази воєнного спротиву діям агресора [3, с. 55]. Визначення

сучасної моделі житлової політики можливе лише при застосуванні міждисциплінарного методологічного підходу, одним із яких є визначення особливостей історичного розвитку житлової політики, як політико-правової категорії.

Регулювання саме житлових правовідносин було започатковано у праві Стародавнього Риму, зокрема у вигляді самостійного сервітуту – права на проживання (*habitatio*). Первинні елементарні засади житлової політики в Україні були започатковані у XIV столітті на підставі застосування в окремих містах України магдебурзького права (Володимир-Волинський – 1324 р., Львів – 1356 р., Коломия – 1405 р., Житомир – 1444 р., Чернігів – 1623 р. ін.). У XIV столітті виникають первинні елементарні правила щодо проживання у житлі, його безпеки, співвідношення інтересів власника житла та сусідів [4, с. 6]. Економічний розвиток протягом XVII-XVIII ст.ст. хронічно занепадав і зникав загалом. З ліквідацією в Україні гетьманського правління фінансова система України була об'єднана з фінансовою системою імперії. Протягом XVIII ст. в Україні промислове виробництво набуло товарного характеру, але Україна втратила самостійність у зовнішньоекономічних відносинах [5].

Первинно на міжнародному рівні питання житлової політики почали активно обговорюватися в XIX столітті, коли внаслідок стрімкої індустріалізації виникла нагальна потреба у створенні належних умов проживання для робітників фабрик та заводів. Промисловий розвиток сприяв швидкому зростанню міського населення, особливо в індустріальних центрах, що призвело до перенаселення міст та критичної нестачі доступного житла. Індустріалізація супроводжувалася не лише будівництвом фабрик та заводів, але й змінювала соціальні та економічні умови життя. Велика кількість робітників мігрувала до міст у пошуках роботи, що стимулювало процес урбанізації. Проте житлові умови

робітників часто були жахливими, зокрема через відсутність систем водопостачання, каналізації та надмірну скученість, що, зі свого боку, призводило до погіршення стану здоров'я та санітарних умов проживання. Період ХІХ століття став базовим у завершенні формування житлових відносин як самостійних відносин, що складаються навколо проживання у житлі, та закладанням засад майбутнього житлового законодавства. Початок ХХ століття відзначився формуванням міжнародних житлових стандартів та появою перших нормативних актів житлового законодавства. У 1910 р. у Відні відбувся житловий конгрес, на якому розглядалося питання про необхідність формування житлових інспекцій муніципальних органів [4, с. 9].

У джерелах з історії права пропонується виокремлювати такі етапи розвитку національного житлового права: постановка житлової проблематики (ХІХ ст.); перше законодавче врегулювання суб'єктивних житлових прав (1900 – 1917 рр.); радянський період (1917 – 1991 рр.); період приватизації житлового фонду (1992 – 1998 рр.); період виникнення нових принципів житлового права, що змінило зміст житлових прав громадян, зокрема кредитування житла, інвестиційні програми у житлове будівництво (1999 – 2008 рр.); трансформаційний період житлового права – це період парадигми житлового права, пов'язаної зі змінами соціальних стандартів і норм згідно з європейським досвідом [6, с. 26].

Звернемо увагу, що індустріалізація у ХІХ ст. призвела до стрімкої урбанізації, що створило масові проблеми з житлом. У багатьох країнах почали виникати соціальні житлові програми для вирішення житлової кризи. На початку ХХ ст. внаслідок житлової кризи постало питання щодо посилення ролі держави у розвитку житлового фонду. У міжвоєнний період більшість європейських країн запровадили масштабні програми з будівництва доступного житла, що фінансувалися державою. Це було продовжено і в повоєнні роки як у Європі, так і на теренах колишнього СРСР, де відбувалося масове будівництво соціального житла для

підтримки відновлення зруйнованих міст і забезпечення житлом переселенців. У радянський період держава повністю контролювала житлове забезпечення, зосереджуючись на принципі безкоштовного соціалістичного житла, що призвело до масштабного будівництва житлових масивів (так званих «хрущовок», «брежневок»).

Виходячи з досліджень у сфері історії становлення житлового права, варто наголосити на доцільності розмежування формування та становлення житлового права і житлової політики. Формування житлового права пов'язане з розробленням нормативно-правової бази, яка регулює правовідносини у сфері забезпечення громадян житлом, захисту їхніх житлових прав і регулювання процесів користування, управління та утримання житла. Житлова політика є більш широким і комплексним поняттям, яке охоплює питання не лише правового, але й соціально-економічного характеру. Так, історично житлово політика охоплює такі етапи: 1) XIX ст. – початок XX ст. – зародження розуміння житлової політики як політико-правової категорії; 2) початок XX ст. – 1950-ті рр. – розвиток житлової політики в напрямку соціальної визначеності; 3) 1950-ті – 1970-ті рр. – період повоєнного відновлення; 4) 1970-ті – 1991 рр. – період розвитку житлового законодавства у межах сталої моделі розподілу жила; 5) 1991 р. – початок XXI ст. – етап переходу до ринкових відносин у сфері житлової політики; 6) початок XXI століття – сьогодні – період сучасної ринково орієнтованої житлової політики, за якого формується новий підхід до житлової політики, який поєднує ринкові механізми з державними програмами підтримки.

Отже, дослідження історико-правових аспектів становлення житлової політики дозволяє зробити такі висновки:

1. Національна житлова політика як комплексне

явище пройшла значний шлях трансформацій, починаючи від зародження в XIX ст. у відповідь на урбанізаційні виклики та індустріалізацію, до формування сучасних моделей, що поєднують ринкові механізми та державну підтримку.

2. Ефективна житлова політика має базуватися на збалансованому поєднанні історичних уроків, сучасних економічних реалій і правового регулювання, що дозволить створити стійкі моделі забезпечення житлом в умовах соціальних та економічних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатів О. Житлова політика в Україні: проблеми та шляхи їх подолання. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 3 (7). С. 55-57.
2. Литва Л. Формування стратегічних напрямів політики у сфері забезпечення житлом вимушено переміщених осіб. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2022. № 1 (8). С. 32-36. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/6>.
3. Хожило І.І. Житлова політика як пріоритет розвитку територіальних громад України в умовах війни та післявоєнної відбудови. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 1. С. 53-57. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.8>.
4. Аврамова О.Є. Формування житлових правовідносин. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 5-12. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.01>.
5. Бовш Л.А. Історичні передумови становлення житлового господарства в Україні. Ефективна економіка. 2012. № 3. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=992>.
6. Аврамова О.Є. Історичні засади виникнення житлового права України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2012. № 6. С. 24-32.

СЕКЦІЯ 8. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Берзіна Анжела Бахтіярли
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судової медицини
та медичного права
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця

ЕЛЕКТРОННА ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я (EHEALTHY ТА E-ЗДОРОВ'Я) ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Реформа системи охорони здоров'я, а особливо той її напрямок, який спрямований на впровадження елементів діджиталізації в сферу охорони здоров'я, вимагає поетапного, однак системного внесення змін в чинне законодавство, яке регулює відносини в сфері охорони здоров'я. Діджиталізація – це процес переведення різноманітної інформації у всіх її формах — текстовій, звуковій, графічній — у цифровий формат, зрозумілий сучасним гаджетам [1].

У вересні 2022 р. у ВООЗ був прийнятий Регіональний план дій цифрової охорони здоров'я на 2023-2030 роки [2], метою якого стало, у тому числі, визначення пріоритетності використання цифрових рішень і необхідного розвитку потенціалу для просування загального охоплення медичними послугами, захисту населення під час надзвичайних ситуацій і зміцнення здоров'я та благополуччя населення. За визначенням ВООЗ, цифрова охорона здоров'я (Digital health) – це галузь знань та практичної діяльності, пов'язана з розробкою та використанням цифрових технологій для покращення здоров'я [3]. Вона направлена на забезпечення електронного доступу до медичних даних пацієнтів, створення єдиного цифрового простору.

Імплементація норм міжнародних стандартів в національне законодавство відбувається шляхом рецепції положень таких стандартів. Електронна охорона здоров'я (eHelthy та e-здоров'я) отримала своє законодавче закріплення із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування телемедицини» від 09.08.2023 р. № 3301-ІХ [4]. Цим Законом були внесені зміни до абз. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Відповідно до цієї норми, електронна охорона здоров'я (e-здоров'я, eHealth) – це система взаємоприйнятних інформаційних відносин усіх суб'єктів сфери охорони здоров'я, які базуються на використанні методів, заходів та технологій із застосуванням цифрового середовища, у тому числі інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на підтримку сфери охорони здоров'я, включаючи медичні послуги, профілактичний нагляд за здоров'ям населення та його зміцненням, покращення якості та збільшення тривалості життя населення, медичну літературу та освіту у сфері охорони здоров'я, знання та дослідження, використання цифрових сервісів з метою отримання необхідної інформації, знань і навичок для надання медичної та/або реабілітаційної допомоги, виконання оперативних функцій системи громадського здоров'я [5].

Зі змісту наведеного положення можна зробити висновок, що одним із пріоритетних напрямків реформування системи охорони здоров'я для законодавця є формування єдиного медичного інформаційного простору, чому сприяє впровадження електронної охорони здоров'я (eHelthy та e-здоров'я), а також підвищення цифрової компетентності працівників сфери охорони здоров'я та пацієнтів та оцифрування медичних даних пацієнтів.

Держава поетапно розширює перелік цифрових можливостей для тих, хто має намір отримати медичну та/або реабілітаційну допомогу методами і засобами телемедицини в дистанційний спосіб. Це складові електронної охорони

здоров'я (eHelthy та e-здоров'я).

Беручи до уваги європейський досвід цифрової трансформації охорони здоров'я та спостерігаючи за змінами, які пропонує законодавець на національному рівні, бачимо, що сфера охорони здоров'я знаходиться на перехідному етапі. Держава вживає заходів задля стимулювання та розвитку цифровізації охорони здоров'я (зокрема, адаптує європейське законодавство до вітчизняних стандартів (гармонізує положення європейських директив), вносить зміни в нормативно-правові акти, якими створює цифрове середовище в межах інформаційних відносин суб'єктів сфери охорони здоров'я тощо). Водночас, впровадження цих змін відбувається повільно; це зумовлене несприятливим економічним становищем держави, повномасштабним вторгненням, наслідками впливу пандемії Covid-19 тощо. Не останню роль тут відіграє й недовіра населення до процесів оцифрування їх персональних даних, забезпечення конфіденційності цих даних та їх етичного використання. Тому подальші напрацювання в напрямку правового регулювання впровадження електронної охорони здоров'я як складової політики цифрової охорони здоров'я є перспективним напрямком наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діджиталізація в Україні: електронне врядування та держпослуги. URL: <http://week.dp.gov.ua/osvitnia-prohrama/pislya91/digitalizaciya-v-ukraini> (дата звернення – 13.11.2024).
2. Leveraging digital transformation for better health in Europe: Regional digital health action plan for the WHO European Region 2023-2030 from 13 September 2022. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/362959/72rs02e-DigitalHealth-220768.pdf?sequence=1> (дата звернення – 13.11.2024).
3. Європейський досвід цифрової трансформації охорони здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/uk/news/yevropejskij-dosvid-cifrovoyi-transformaciyi-ohoroni-zdorov-ya> (дата звернення – 13.11.2024).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

функціонування телемедицини : Закон України від 09.08.2023 р. № 3301-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3301-20#n10> (дата звернення - 13.11.2024).

5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення – 13.11.2024).

***Муляр Галина Володимирівна**
доктор юридичних наук, професор,
голова циклової комісії юридичних дисциплін
Київського професійно-педагогічного фахового коледжу
імені Антона Макаренка, м. Київ*

***Фур'як Ярослав Анатолійович**
викладач циклової комісії юридичних дисциплін, адвокат,
Київського професійно-педагогічного фахового коледжу
імені Антона Макаренка, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА Ч. 1 СТ. 41 КУПАП, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право громадян на працю та різноманітні способи захисту цих прав є одним із найбільш суттєвих досягнення сучасної цивілізації. Проте слід зазначити що далеко не кожен роботодавець бажає виконувати свої обов'язки перед працівниками у встановлений законом спосіб та строки.

Відповідно до статистичних даних наведених Верховним Судом у своєму збірнику щодо стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення за 2023 рік місцевими судами загальної юрисдикції здійснювався розгляд 925284 справ про адміністративні правопорушення (що на 31,6% більше ніж за

2022 рік) [1].

Нажаль цей статистичний збірник не включає конкретизації по кількості саме правопорушень передбачених ч. 1, ст. 41 КУпАП однак враховуючи загальні тенденції статистики ми можемо зробити висновок що їх кількість теж збільшується.

Особливістю цього адміністративного правопорушення є те що його вчинення фактично можливе лише за тієї умови що працівник був офіційно працевлаштованим. Якщо ж він виконував свою діяльність неофіційно то і відповідальність буде наставати за зовсім іншими критеріями.

Для з'ясування окремих нюансів цієї відповідальності звернемось до понятійного апарату визначеного законодавством який дає нам можливість отримати уявлення про основні особливості досліджуваного нами питання.

Тож у відповідності з приписами ч. 1, ст. 94 Кодексу законів про працю України (КЗпПУ), заробітна плата визначається, - *винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу* [2]. Аналогічне визначення міститься у Законі України «Про оплату праці», який в значній мірі дублює положення КЗпПУ в деяких моментах деталізуючи його [3].

З'ясувавши суть поняття заробітної плати необхідно розібратись з тим яким чином, а саме цікаве у які строки вона повинна виплачуватись.

Отож ч.1 ст 115 КЗпПУ чітко встановлює що заробітна плата виплачується - *не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата*. Тобто ми можемо зробити висновок що роботодавець має чіткі визначені межі в яких він повинен здійснювати оплату праці, а також законодавець чітко вказує на те що оплата повинна здійснюватись не рідше двох разів на місяць. Зазвичай більшість офіційно працюючих підприємств таким чином і здійснюють виплату заробітної плати.

Це досить зручний та зрозумілий варіант. Слід зауважити що законодавець використав формулювання, - *«не рідше двох*

разів на місяць» тобто фактично можна здійснювати виплати частіше. Цікавим є те що наприклад в окремих країнах ЄС та США виплата заробітної плати здійснюється щотижня що дає можливість працівникам значно впевненіші себе почувати.

Однак на сьогодні є окремі зміни що стосуються вищевказаних положень законодавства а саме через запровадження правового режиму воєнного стану, який був ведений Указом Президента 24 лютого 2022 року та діє по теперішній час, роботодавцям надали деякі преференції у питаннях що пов'язані з оплатою заробітної плати [4].

Так Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», а саме ч.3 ст.10, передбачено, *-роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили* [5].

Тобто в даному випадку закон фактично передбачає звільнення від адміністративної відповідальності роботодавця за умови що той доведе що це порушення сталось через бойові дії чи обставини непереборної сили.

Проаналізувавши вищевикладене можемо зробити наступні висновки,-

1) держава повинна залишатись безумовним гарантом забезпечення права на працю та на отримання заробітної плати навіть в умовах воєнного стану;

2) звичайно врахування законодавцем особливостей воєнного стану не повинно звужувати і без того обмежені можливості працівника по захисту своїх прав;

3) при вирішенні питання про звільнення роботодавця від відповідальності слід реально встановити чи це було викликане веденням бойових дій чи інших обставин непереборної сили.

ЛІТЕРАТУРА

1. Збірник Верховним Судом щодо стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення за 2023 рік URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf

(дата звернення: 22.11.2024).

2. Кодекс законів про працю України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n593> (дата звернення: 22.11.2024).

3. Закон України Про оплату праці URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

4. Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

5. Закон України Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#n35> (дата звернення: 22.11.2024).

Бабич Володимир Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат
викладач циклової комісії юридичних дисциплін
Київського професійно-педагогічного фахового коледжу
імені Антона Макаренка, м. Київ

Лесяк Ярослав Олександрович
кандидат юридичних наук, адвокат
викладач циклової комісії юридичних дисциплін
Київського професійно-педагогічного фахового коледжу
імені Антона Макаренка м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА Ч. 1. СТ. 130 КУПАП

Метою нашого дослідження являється деталізація окремих положень ч. 1, ст. 130 КУПАП (Керування транспортними засобами або суднами особами, які

перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції).

Слід зауважити, що на нашу думку вживання алкоголю водіями є вкрай негативним явищем і шкодить суспільству вцілому та учасникам дорожнього руху зокрема.

Про те не слід применшувати значення того що навіть у випадку якщо щодо особи є підозри у скоєнні такого правопорушення то дії працівників національної поліції повинні бути виконані у рамках чинного законодавства.

Так як саме до їх компетенції відповідно до положень ч. 1, п. 1, ст. 255 КУпАП віднесене складання протоколу про адміністративне правопорушення. Що також передбачено ч. 2 ст. 19 Конституції України, - *органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України* [1,2].

Крім того Законом України «Про Національну поліцію», а саме ст. 7 Передбачено, що, - *Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації* [3].

Звернемо увагу на той момент що притягнення до відповідальності за ч. 1 ст. 130 КУпАП передбачено в тому числі за,- *відмову особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції* [1].

Тому ми спробуємо акцентувати увагу саме на цій складовій вказаної норми права. Тут слід детально зупинитись на тому що ми розуміємо під самим терміном - відмова, та як ця

відмова повинна бути зафіксована працівниками Національної поліції.

Для того щоб зрозуміти це ми повинні дати визначення терміну відмова. Виходячи з загально прийнятих норм та правил поведінки і спілкування це небажання чи не можливість виконати певну дію. При чому юридичний контекст цієї складової зумовлений саме небажанням чи неможливістю.

Тобто особа якій пропонують пройти огляд на стан сп'яніння повинна чітко від цього відмовитись. Однак в практиці правозастосування ми досить часто стикаємось з такими випадками коло особа якій пропонують пройти огляд на стан сп'яніння говорить, - *зачекайте*. В юридичному контексті цю фразу не можна трактувати як відмову, а працівники поліції на жаль не завжди коректно підходять до оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення та протоколу про адміністративне правопорушення зокрема.

Крім того важливим доповненням до факту відмови є правильне фіксування його, а саме як передбачено ч.2 ст.266 КУПАП,- *під час проведення огляду осіб поліцейський застосовує технічні засоби відеозапису, а в разі неможливості застосування таких засобів огляд проводиться у присутності двох свідків. Матеріали відеозапису обов'язково долучаються до протоколу про адміністративне правопорушення [1].*

Не виконання вказаних приписів КУПАП призводить до закриття провадження в справах про адміністративні правопорушення. А у більшості випадків до повернення протоколів про адміністративні правопорушення органу що його склав з метою переоформлення, що хоч і не передбачено прямо чинним законодавством однак є своєрідною формою закриття провадження у справі.

Вцілому досліджуючи питання притягнення до адміністративної відповідальності ми можемо цілком погодитись із думкою викладеною невідомим, на жаль, автором на сайті Бахмацького районного суду Чернігівської області, - неналежне виконання поліцейськими своїх функціональних обов'язків, відсутність належного контролю з боку керівництва за діями

підлеглих в частині дотримання вимог законодавства, передбачених КУпАП, призводить до неодноразового повернення справ про адміністративні правопорушення для проведення додаткової перевірки, доопрацювання протоколів про адмінправопорушення, закриття проваджень в справах про адмінправопорушення, значної втрати грошових коштів судом, пов'язаних із надсиланням судових повідомлень, втрати робочого часу працівників суду [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
(дата звернення: 22.11.2024).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року,
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.11.2024).
3. Про Національну поліцію 2 липня 2015 року № 580-VIII
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 22.11.2024).
4. Бахмацький районний суд Чернігівської області. Аналіз повернення протоколів про адміністративні правопорушення.
URL:<https://bh.cn.court.gov.ua/sud2501/worksud/analiz> (дата звернення: 22.11.2024).

*Лісовський Петро Миколайович,
доктор філософських наук, доцент
професор кафедри конституційного і
адміністративного права
юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та
технологій*

*Лісовська Юлія Петрівна,
кандидат юридичних наук, заступник завідувача
кафедри адміністративного, фінансового та банківського
права,
Навчально-наукового інституту права ім. князя В.
Великого,
Міжрегіональна Академія управління персоналом*

КІБЕРСПЕЦСЛУЖБИ СВІТУ ЯК КРИТЕРІЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ІНТЕРЕСІВ У ВОЄННО- НЕЙПРОМЕРЕЖЕВІЙ КРИПТОСИСТЕМІ УКРАЇНИ

У кіберсучасній повоєнній Україні варто озвучити інтелектуальні знання із поколінь в покоління, що системно висвітлюють ритмодинаміку російсько-української війни. За особливих обставин необхідно висвітлити і фахові показники всім відомого із інформаційних джерел Інтернету – Британського Інституту вивчення війни. Така установа рейтингового значення, аналітичний центр якого спеціалізується на проблемах міжнародної безпеки та військової справи, в кіберсучасності є об'єднаною королівською інституцією з проблем оборони та безпеки, що заснована 1831 року за ініціативи фельдмаршала Артура Велсі.

З цього приводу, як свідчать відкриті інформаційні джерела, у січні 2023 року Рада з геостратегії (Велика

Британія), Польський інститут міжнародних відносин та Рада зовнішньої політики «Українська призма» створили комісію експертів із трьох країн, яка включала дипломатів, експертів та політиків із метою якісної оцінки тристоронніх відносин та визначення, як їх можна переформувати у геополітичному середовищі, дискурсивним за змістом.

Саме такий тристоронній формат залишається актуальним не лише як доповнення до наявних, багатосторонніх форматів (НАТО і ЄС), а й спосіб посилення голосів країн, що намагаються протистояти російській агресії. Адже співпраця між Польщею, Україною та Великою Британією зміцнює європейську безпеку у період можливих внутрішньополітичних потрясінь у США, що можуть на тлі їхньої президентсько передвиборчої компанії осінню 2024 року послаблювати здатність США гарантувати українську та європейську оборонну ініціативу. У цьому напрямку, як додатковий запобіжний механізм світової безпеки, тристороння співпраця між Польщею, Україною та Великою Британією має сприяти обороноздатній допомозі Україні як пришвидшення перемоги України над рашистами. Це, у свою чергу, передбачає: допомогу Україні у розбудові спроможностей стримування на передодні вступу її у членство НАТО; посилення національної стійкості трьох країн; консолідація двосторонньої та багатосторонньої військово-промислової співпраці; підготовка до надійного та стресостійкого післявоєнного миру. Ці сфери залишаються пріоритетними з огляду на те, як російська федерація застосовує терористичну кібердіяльність проти України та країн-членів НАТО. Адже путінсько-російський режим продовжує і надалі зловмисно маніпулювати медійним висвітленням з метою заплутування громадської думки стосовно власної діяльності та підриву довіри громадськості до національних інституцій.

Таким чином, Україна показує, як можна

поєднувати усі виміри держави і громадянського суспільства на підтримку воєнних зусиль. Адже витривала морально-психологічна стресостійкість та войовничий дух самовідданості українських громадян слугує яскравим прикладом і для НАТО як ціннісно-сміслова настанова мудрості. Про це і свідчать численні ініціативи Альянсу, які звертають вагу на ефективно діючі практики інтелектуальної особи в повоєнній Україні. Тому, Польща і Велика Британія можуть разом знаходити і оцінювати висновки з українського бойового досвіду, які згодом можна застосувати ширше в структурі НАТО і, що якісно впливатиме на міжнародно-правовий рейтинг. Звідси випливає, що створення тристоронньої комісії між трьома урядами для впорядкування та посилення євроатлантичних стратегічних комунікацій перед Україною дозволить визначити потенційний масштаб, який може бути досягнутий на тристоронньому рівні. Це, зокрема, щодо переходу до спільного виробництва боєприпасів, безпілотників та іншого військово-технічного обладнання, необхідного в Україні для перемоги над рашистами. Це також втілює спільні навчання та освітньо-наукові проєкти, що значною мірою сприяють міжнародно-правовому рейтингу як шляхетно цивілізованому формуванню поліетнічного українства. Так, наприклад, цьому слугує приєднання Великої Британії до Литовсько-польсько-української бригади, а також воєнно-оборонна співпраця з авангардними науково-дослідними інститутами міжнародної спільноти.

Крім того, російсько-українська війна показала слабкість колективної безпеки ООН і відсутність зобов'язань НАТО щодо країн, які не є його членами. На такому тлі відсутності колективної системи оборони в Азії створює ризик для регіону, зокрема для Тайваню, який потенційно може постати наступною ціллю агресії Китаю. За таких обставин саме створення азійської версії НАТО

має важливе значення для стримування КНР.

Адже в основу «азійського НАТО» можуть лягти існуючі альянси, такі як: США, Японія, Австралія, південна Корея, Канада, Філіппіни, Індія. Центральним елементом цієї структури може стати японсько-американський та український альянс. Також азійська версія НАТО повинна передбачати обмін американською ядерною зброєю або введенням ядерної зброї в регіон.

Мобілізація вітчизняної науки як інтелектуальний тренд у воєнно-нейромережевій криптосистемі державотворення

У наукових колах питання мобілізації їх інтелекту та самовизнання у світовий простір, як репутаційного розвитку міжнародної спільноти, ще з історичних часів минулого століття активно обговорювалося в 1960 – роках. Це був час, коли руйнувалися останні імперські проєкти у світі, а саме: у Африці, Азії, Латинській Америці, а нації тим часом здобували демократично-правову незалежність. Згідно з цим інтелектуальний капітал, який був зосереджений у наукових середовищах цих суспільств, ентропійно виплеснувся у нове дискурсивне поле, яке фокусувалося на питанні деколонізації вище означених держав.

Однак, умовно кажучи, у західноєвропейських університетах слов'янські студії переважно розбудовувалися на візіях саме російських наукових середовищ. Адже, на наш погляд, радує те, що загалом Канада здійснює затребуваний за вимогами реального часу національний проєкт, коли йдеться про нагальне питання співжиття, співпраці всіх народів, культур, із яких складається канадська спільнота. *Так, у кіберсучасності повоєнної України активно діє видавнича програма Гарвардського українського інституту.* Саме цей академічний рейтинг глобально-регіонального характеру є інтелектуальним показником релевантності як співпраці

західноєвропейських інституцій з українськими, а також з видавничими проєктами світу. Адже такий науковий розвиток українських студій світового рівня є складовою державної політики України як інтелектуальна артикуляція фундаментальних знань про Україну. оскільки наша держава має і в подальшому активно просувати затребувані воєнним часом знання, зокрема, у сфері філософії, права, міжнародних відносин.

Отже, виходячи із міжнародно-правового рейтингу в глобально-регіональному вимірі кіберспецслужби світу розпочали предметно та змістовно свою як латентну (приховану, негласну тощо), так і явну, прозору кібердіяльність як контрольно-координуючий моніторинг у світлі єдиного електронного реєстру світового рівня. На наш погляд, означений конкурентноздатний рейтинг академічних осіб західноєвропейської та західноазійської цивілізацій, безсумнівно, свідчить про достовірну наявність інтелектуальних здобутків на рівні особи, держави та суспільства як результативної моделі кіберспецслужб світу в шляхетних намірах (благородних, лицарських, войовничих тощо) постсучасності. Саме завдяки таким кіберспецслужбам світу стрімко розпочався корпускулярно-хвиловими темпами (квантовий стрибок) у вигляді новітнього циклу популяризації як репутації (самовизнання) україністики за кордоном, зокрема, у сфері юридичних досліджень. Проте, ще сьогодні вбачається поживалення пропагандистських антиукраїнських наративів в ідейному колі Канади. Знову ж таки не варто б забувати, що в кіберсучасності повоєнна Україна також живе у контексті ізраїльської війни з ХАМАСом та ХАСБУЛою (фінансованою Іраном), що на «руку» російському агресору, який зловмисно, відволікаючи увагу, закидає пропагандистські наративи в іще інше геополітичне поле інформаційної війни. Тому, потрібно постійно та однотайно створювати у сучасних життєво

необхідних сферах кібердіяльності інтелектуальну міць передового фронту як драйверу Перемоги України над путінсько-російським ворогом.

Кіберспецслужби України як злагоджений моніторинг та представництво міжвідомчо-силових структур щодо механізму адміністративно-правового забезпечення протидії корупції

У сучасну епоху цифровізації розв'язання проблем протидії корупції є одним із пріоритетних завдань в обороноздатній інфраструктурі України. Адже корупція, як визначено у стратегії національної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, визнана актуальною загрозою національної безпеки. За особливих обставин значний рівень корупції в Україні як складного деструктивного явища обумовлений відсутністю дієвих реформ у сфері протидії корупції та неякісною діяльністю органів правопорядку щодо виявлення корупційних правопорушень та притягнення винуватців до відповідальності. Саме тому запобігання і протидія корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням є одним із пріоритетних завдань кіберспецслужб України, в якій нагальне місце посідає контррозвідка. При цьому, за наявності в конкретних випадках, із негласними повноваженнями покладаються ці функції на внутрішню безпеку у відповідних установах (підрозділах, структурах, організаціях тощо).

Особливої питомої ваги набуває ефективність антикорупційної політики в органах прокуратури, заходи якої в обороноздатній інфраструктурі України цілеспрямовані не лише на виявлення і притягнення до відповідальності осіб, які вчинили корупційні правопорушення, а на усунення причин виникнення та розповсюдження корупції серед її працівників. Це вимагає більш ретельної кібердіяльності «з боку керівництва органів прокуратури щодо створення провідієвого механізму

комплексних заходів організаційного, профілактичного, навчального, науково-методологічно та дисциплінарного характерів щодо недопущення корупційних правопорушень в органах прокуратури та створення корупційних ризиків, а також зростання рівня свідомості працівника щодо несприйняття корупції» [1, 3]. Тому система адміністративно-правового забезпечення протидії корупції повинна відповідати соціально-економічним умовам, за яких матиме ефективний результат.

Таким чином, комплексне дослідження обраної проблематики з урахуванням оновленого законодавства, зокрема, про прокуратуру та протидію корупції не проводилось у воєнно-оборонній інфраструктурі саме інтелектуального капіталу України. Це негайно потребує системного наукового аналізу сучасного стану адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в органах прокуратури України, що цілком сприятиме міжнародно-науковому рейтингу з боку кращих вітчизняних вчених академічного характеру у західноєвропейській цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. С.А. Подоляка. Адміністративно-правове забезпечення протидії корупції в органах прокуратури в Україні. автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. К. 2019. 38с.

2. П.М. Лісовський, С.А. Подоляка. Ю.П. Лісовська. Спецслужби держав світу: ентропія, балістика, логістика: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор». 2019. 289с.

3. П.М. Лісовський. Контррозвідка: квантова безпека та громадськість: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор». 2020. 188 с.

4. П.М. Лісовський, Ю.П. Лісовська. Воєнна квантова безпека як інституційне кіберчислення а

адміністративно-правовому режимі: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 114 с.

5. П.М. Лісовський, Ю.П. Лісовська. Воєнна мережева криптосистема: державотворчий інноваційний контекст: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 114 с.

6. П.М. Лісовський, В.А. Бортник, Ю.П. Лісовська. Адміністративне право України: воєнний режим, відповідальність, територіальна цілісність: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2024. 300 с.

Ремез Катерина Ігорівна
аспірант кафедри адміністративного права і
процесу Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОВЕДЕННЯ ВИНИ У ВЧИНЕННІ ПОДАТКОВОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Реформування податкового законодавства, яке суттєво збільшило розміри санкцій за податкові правопорушення, а також запровадило нове доктринальне поняття – провини платника податків, вимагає розробки та впровадження чіткого, єдиного та зрозумілого механізму встановлення державними органами вини платника податків. платника податків, а платник податків, у свою чергу, зможе захиститися від звинувачень. За відсутності у Податковому кодексі України визначення поняття «вина» та способів її встановлення та доведення можуть створюватися умови, за яких добросовісні платники податків будуть притягнені до відповідальності, а реальні

порушники зможуть уникнути відповідальності через недосконалість законодавчої техніки. Ефективна реалізація державою функції справляння податків і зборів до державного бюджету має базуватися на чітко визначеному механізмі, який передбачає не лише коло обов'язків платників податків, а й порядок застосування санкцій за їх порушення. Тому це питання є важливим і потребує комплексного дослідження. Також проблемним та невирішеним є питання співвідношення вини та відповідальності посадових осіб юридичної особи та самої юридичної особи, а також співіснування адміністративної та фінансової відповідальності за податкові правопорушення, які, безперечно, необхідно уніфікувати для підвищення ефективності такої відповідальності.

З 01.01.2021 Податковий кодекс України містить нову дефініцію податкового правопорушення: протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених Кодексом) діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (у тому числі осіб, прирівняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених Кодексом [1].

Такі зміни були внесені Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» № 466-IX від 16.01.2020, що набрав чинності 23.05.2020, яким було запроваджено концепцію притягнення до відповідальності платника податків за податкові правопорушення за умови доведення його вини [2].

Отже, вирішальною відмінністю нової редакції визначення податкового правопорушення, що міститься у Податковому кодексі України, є зазначення критерію винності діяння (дії чи бездіяльності) платника податків. Тобто можна зробити висновок про те, що юридична

відповідальність за вчинення податкового правопорушення настає виключно за наявності вини платника податку.

Слід зазначити, що доктрина податкового права повністю визнає класичну конструкцію складу податкового правопорушення, що є аналогічною до кримінальних правопорушень та адміністративних проступків, тобто склад податкового правопорушення утворюють об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Доктрина податкового права містить наступне визначення суб'єктивної сторони податкового правопорушення – це психічне ставлення суб'єкта податкового правопорушення до суспільно-небезпечного діяння, що він вчиняє, та його суспільно-небезпечних наслідків в момент вчинення податкового правопорушення.

Підсумуємо, що за наявності досить повних та усталених дефініцій у визначенні суб'єктивної сторони правопорушень, профільний нормативний акт – Податковий кодекс України не містить визначення вини.

Адміністративна відповідальність посадових осіб настає виключно за певних умов та у встановлених законом випадках. Дискреційні повноваження у контролюючих органів у цих випадках відсутні.

З викладеного можна підсумувати, що адміністративні санкції становлять міру адміністративного впливу за допомогою адміністративно-правових норм, що містять осуд винного та його вчинку і що припускають негативні наслідки для правопорушника [3].

Фінансова відповідальність за податкові правопорушення здебільшого покладається саме на платника податку та встановлюється згідно з Податковим кодексом України, і застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів).

Наявність вини є обов'язковою умовою для притягнення особи до фінансової відповідальності в таких податкових правопорушеннях:

– п. 119.3 ПКУ (порушення платником податків порядку подання інформації про фізичних осіб – платників податків);

– п. п. 123.2 – 123.5 ПКУ (штрафні (фінансові) санкції (штрафи) у разі визначення контролюючим органом суми податкового зобов'язання та/або іншого зобов'язання, контроль за сплатою якого покладено на контролюючі органи, зменшення бюджетного відшкодування або виявлення фактів використання податкових пільг не за цільовим призначенням чи всупереч умовам чи цілям їх надання);

– п. п. 124.2 – 124.3 ПКУ (порушення правил сплати (перерахування) грошового зобов'язання);

– п. п. 1251.2 – 1251.4 ПКУ (порушення правил нарахування, утримання та сплати (перерахування) податків у джерела виплати).

Отже необхідним стає визначення поняття вини юридичної особи. Як згадувалося вище, вина є певним психічним станом особи, її ставленням до своєї поведінки і її результатів. Як підстава відповідальності вина має сенс лише тоді, коли можна вплинути на мотиви поведінки людини. Тому вина юридичної особи має враховуватися під час встановлення відповідальності, якщо є можливість встановити ту людину чи тих людей, які, діючи як органи, представники або робітники організації, порушили чи сприяли порушенню нею договірному зобов'язання, завдали майнову шкоду іншим учасникам цивільного обороту. Встановити ж конкретних осіб, дією чи бездіяльністю яких були порушені суб'єктивні права інших учасників обороту, часто буває досить складно або неможливо. Проте навіть якщо ці особи і визначені, вони, за загальним правилом, не несуть майнову відповідальність перед особою, якій завдано шкоду. Вони будуть відповідати перед юридичною особою за порушення своїх посадових, трудових обов'язків. Має місце свого роду трансформація відповідальності

юридичної особи у відповідальність її посадових осіб і працівників. При цьому виникає питання про винуватість відповідних фізичних осіб, але вже в іншій площині [4, с. 163].

Отже, можна зробити висновок про те, що адміністративна відповідальність настає виключно за наявності та доведення вини платника податку-фізичної особи або посадової особи юридичної особи. Фінансова відповідальність за податкове правопорушення настає на сукупності умов, коли буде доведено не лише вина посадової особи – платника податку, але й ще за наявності в його діях ознак нерозумності, недобросовісності та відсутність належної обачності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві : Закон України від 16.01.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20>

3. Богомазова К. К. Юридична відповідальність за податкові правопорушення за законодавством України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 7 (12.07). URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=604>

4. Без вини винуваті. Очікувані проблеми застосування ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час визначення винуватості за правилами Законопроекту № 1210 URL: <https://kmp.ua/uk/analytics/press/guilty-though-guiltless-expected-problems-of-application-of-p-2-art-6-of-the-convention-for-the-protection-of-human-rights-and-fundamental-freedoms-when-determining-guilt-under-draft-law-no-1210/>

Миткалик С.І.
Здобувач ступеня доктора філософії
Державний університет інфраструктури та технологій

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРОГРАМ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Україна посіла 104-те місце серед 180 країн у Індексі сприйняття корупції 2023 року, піднявшись на 38 позицій за дев'ять років. Це свідчить про значний прогрес у боротьбі з корупцією [1]. Проте реформи залишаються необхідними для досягнення європейських стандартів управління.

Україна має зобов'язання вдосконалювати механізми запобігання та протидії корупції в рамках процесу вступу до ЄС. Згідно з методологією розширення ЄС, розділи 23 («Судова влада та основоположні права») та 24 («Юстиція, свобода та безпека») є ключовими протягом усього переговорного процесу. Жоден розділ переговорів не буде закритий, доки не буде досягнуто контрольних показників за цими напрямками [2].

У розділі 23 звіту Єврокомісії до 2023 року зазначається, що ключовими викликами для України є незалежність судової системи, реформа прокуратури та адвокатури, а також антикорупційна політика, яка включає в себе забезпечення реалізації антикорупційних заходів.

Отже, у контексті процесу вступу України до Європейського Союзу питання боротьби з корупцією є ключовим, адже корупція підриває основи демократичного управління, економічної стабільності та громадської довіри.

Державна антикорупційна програма, яка реалізує Антикорупційну стратегію, передбачає заходи, обов'язкові до виконання державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами [3]. Антикорупційна

програма є основним документом третього рівня в системі антикорупційної політики, що слідує за Антикорупційною стратегією та Державною антикорупційною програмою [4]. Вона є найбільш всеохопним інструментом запобігання корупції та виступає як дорожня карта для впровадження інших антикорупційних інструментів [5].

Відповідно до частини першої статті 19 Закону України “Про запобігання корупції” антикорупційні програми приймаються в:

- Адміністрації Президента України, Апараті Верховної Ради України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Офісі Генерального прокурора, Службі безпеки України, міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, державних цільових фондах - шляхом затвердження їх керівниками;
- Апараті Ради національної безпеки і оборони України - шляхом затвердження Секретарем Ради національної безпеки і оборони України;
- Національному банку України - шляхом затвердження Правлінням банку;
- Рахунковій палаті, Центральній виборчій комісії, Вищій раді правосуддя, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласних радах, Київській та Севастопольській міських радах, Раді міністрів Автономної Республіки Крим - шляхом затвердження їх рішеннями.

Однак органи місцевого самоврядування не зобов’язані затверджувати такі програми.

На 2024 рік лише 141 орган державної влади має чинні антикорупційні програми, тоді як 23 не виконали цю вимогу, що є тривожним показником.

У випадку неприйняття державним органом чи органом місцевого самоврядування антикорупційної програми чинним законодавством не передбачено юридичної відповідальності, що також потребує відповідного правового регулювання.

Антикорупційна програма повинна передбачати: визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходи з їх реалізації, а також з виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми; оцінку корупційних ризиків у діяльності органу, установи, організації, причини, що їх породжують, та умови, що їм сприяють; заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строки та необхідні ресурси; навчання та заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування; процедури щодо моніторингу, оцінки виконання та періодичного перегляду програм; інші спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням заходи.

Антикорупційна програма - це ефективна система правил, заходів і процедур, спрямованих на протидію та запобігання корупції. Національне агентство з питань запобігання корупції надає методичну підтримку у розробці таких програм.

Ефективність Антикорупційної програми підтверджує досвід Гречаноподівської об'єднаної територіальної громади Дніпропетровської області. Завдяки Антикорупційній програмі затвердженій в громаді вдалось провести навчання для депутатів та представників виконавчого комітету щодо доступу до публічної інформації, розпочато інформування громадян, в тому числі, щодо бюджету: проведено зустрічі в селах громади та зібрано пропозиції до бюджету, відзвітовано про виконання бюджету за попередній рік. Розпочато використання

Prozorro для закупівель, запроваджено бюджет участі, і завдяки зустрічам з мешканцями з'ясовано про можливість залучення до прийняття рішень територіальною громадою [5].

До прикладу, у 2023 році доходи найбільших територіальних громад (окрім міста Києва) становили: Дніпровської міської територіальної громади — понад 15,9 млрд гривень [6], Харківської міської територіальної громади — 14,8 млрд гривень [7], а Львівської міської територіальної громади — 13,7 млрд гривень [8]. Значні фінансові потоки створюють підвищені корупційні ризики.

Впровадження обов'язковості антикорупційної програми в органах місцевого самоврядування покращить використання ресурсів громади, підвищить довіру до влади завдяки прозорості, сприятиме економії бюджетних коштів і їх раціональному використанню.

Зменшення корупційних схем поліпшить інвестиційний клімат, стимулюючи економічний розвиток і залучення інвестицій у громаду.

Органи місцевого самоврядування, як і інші органи влади, уповноважені ухвалювати рішення, а їх посадові особи можуть бути суб'єктами корупційних правопорушень, зокрема щодо отримання неправомірної вигоди. Це питання набуває особливої ваги в умовах децентралізації, яка передбачає передачу на місцевий рівень значних повноважень, зокрема у сфері управління бюджетними коштами. У таких умовах запобігання та протидія корупції на місцях є критично важливими для забезпечення ефективного використання ресурсів, зміцнення довіри громадян до місцевої влади та підвищення прозорості прийняття рішень.

Антикорупційна програма також заохотить громадян до участі в контролі за діяльністю влади, що знизить соціальну напругу та підвищить рівень довіри. Загалом антикорупційна програма сприятиме чесному й

ефективному управлінню, яке відповідатиме потребам мешканців громади.

Для досягнення відповідності європейським стандартам антикорупційної політики необхідно внести зміни до законодавства України, передбачивши обов'язковість затвердження антикорупційних програм міськими громадами. Це стане важливим кроком на шляху до інтеграції України до ЄС, сприятиме зміцненню верховенства права та підвищенню прозорості управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головні показники в CPI-2023 URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 23.11.2024 року).
2. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році: аналітичний звіт. Фонд «Відкрита політика». веб-сайт Трансперенсі Інтернешнл України URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf (дата звернення: 23.11.2024 року).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII Відомості Верховної Ради, 2014, № 49, ст.2056.
4. Антикорупційні програми органів державної влади. Веб-сайт НАЗК. URL: <https://antycorportal.nazk.gov.ua/antycorprogram/> (дата звернення: 23.11.2024 року).
5. Дієві інструменти для об'єднаних територіальних громад. Посібник програми DOBRE. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/565/DP_posibnik_antikor_tools_WEB.pdf (дата звернення: 23.11.2024 року).
6. Інформація про бюджет Дніпровської міської територіальної громади. Веб-портал «Відкритий бюджет». URL: <https://openbudget.gov.ua/local->

- budget/0457600000/info/indicators (дата звернення: 23.11.2024 року).
7. Інформація про бюджет Харківської міської територіальної громади. Веб-портал «Відкритий бюджет». URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/2055400000/info/indicators> (дата звернення: 23.11.2024 року).
8. Інформація про бюджет Львівської міської територіальної громади. Веб-портал «Відкритий бюджет». URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1356300000/info/indicators> (дата звернення: 23.11.2024 року).

*Ilyassova Gulzhazira,
Candidate of juridical sciences, Full Professor,
Research Professor at the Department of civil and labor law,
Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan*

PROBLEMS OF LEGAL SUPPORT FOR THE PROTECTION OF CITIZENS' PERSONAL DATA IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Today, in the Republic of Kazakhstan there is a problem of leakage of citizens' personal data, which makes it possible to increase the number of cases of online fraud. Cybercriminals are actively luring money from Kazakhstanis. Every resident of the country receives messages and calls from fraudsters every day, who in one way or another tried to obtain personal data, money from a bank account.

According to statistics, in 2023, more than 76% of Kazakhstani users encountered spam calls, 30.3% encountered

fraudsters who in one way or another tried to obtain personal data or money [1].

Due to the leakage of personal data, citizens more often became victims of fraudsters, many loans were obtained from banks on behalf of citizens. According to the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, over the past seven years, the number of cases of online fraud has increased more than 10 times. Such crimes account for 19% of the total number of crimes registered in 2023 and 50% of all frauds. And in 2023 alone, the damage caused to citizens amounted to 21 billion tenge. At the same time, about half of all episodes of fraud in the last three years have been committed online [2]. Law enforcement agencies cannot effectively combat cybercrime. The reasons that led to the leakage of personal data are associated with the digitalization of all service areas in the state, the level of awareness of citizens about threats to information security is low. Also, the legal framework for data protection in Kazakhstan has not yet been improved. The country has the Law of the Republic of Kazakhstan "On Personal Data and Their Protection" dated May 21, 2013; Law of the Republic of Kazakhstan "On Informatization" dated November 24, 2015 No. 418-V ZRK; Law of the Republic of Kazakhstan "On Fingerprinting and Genomic Registration" dated December 30, 2016 No. 40-VI ZRK. However, there are gaps in the legislation, it is necessary to develop more effective mechanisms for legal regulation of ensuring the protection of personal data.

In this regard, the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev, speaking at the Digital Bridge forum in Astana, noted the following: "Here it is necessary to proceed from the "presumption of openness" of information. It is necessary to ensure free access to anonymized data through Smart Data Ukimet. I emphasize that all information must be anonymized and reliably protected. It is necessary to exclude any risks of personal data leakage" [3].

International legal acts in the field of processing and protecting personal data have been adopted: this is the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data ETS No. 108 (Strasbourg, January 28, 1981) [4]. Kazakhstan, unfortunately, is not a party to this international act.

The General Data Protection Regulation (GDPR) EU Directive (2016) has been adopted. The GDPR strengthens existing and introduces new rights for EU citizens, and gives citizens more control over their personal data [5]. The General Data Protection Regulation guarantees individuals the right to control their personal data.

The Law of the Republic of Kazakhstan "On Personal Data and Their Protection" defines the purpose, principles and legal basis for activities related to the collection, processing and protection of personal data.

The Law contains some provisions that contradict the civil law nature of information. Considers the property law regime ownership of an intangible asset - information. The law establishes the concept of "the owner of a database containing personal data" - this is a state body, an individual or a legal entity exercising, in accordance with the laws of the Republic of Kazakhstan, the right to own, use and dispose of a database containing personal data" (clause 9, Article 1) [6].

The Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan (APPC) was supplemented by Article 43-2, clause 3 of which establishes that "the owner of data created, accumulated and acquired at the expense of budgetary funds, as well as obtained in other ways established by the laws of the Republic of Kazakhstan, is the state."

Academician, civil lawyer M.K. Suleimenov writes that "information cannot be an object of ownership: "ownership is a property right" [7].

Article 25 of the Law examines the rights and obligations of the owner and (or) operator, the person responsible for

organizing the processing of personal data. Among them, there is no implementation of constant control and monitoring of personal data upon termination of legal relations between entities. In this regard, we proposed that legislative bodies make the following addition to Article 25, paragraph 3, subparagraph "4) to carry out constant control and monitoring of the destruction of personal data by the owner and (or) operator, as well as a third party, upon termination of legal relations between the entity, the owner and (or) operator, as well as a third party. Constant control and monitoring is carried out using information and communication technologies."

These provisions provide a guarantee of protection against encroachment by third parties on the personal data of citizens. After termination of legal relations, personal data must be destroyed automatically, control and monitoring must be assigned to the owner and (or) operator, the person responsible for organizing the processing of personal data.

Citizens of the Republic of Kazakhstan have the right to know, verify the state of use and protection of their personal data. The introduction of this addition allows us to improve the mechanism for ensuring citizens' access to the state of protection of personal personal data. We also propose to adopt the positive experience of foreign countries regarding the reporting of operators to government agencies. For example, in Article 27-1, we propose to supplement paragraph 1 of Article 27-1 with subparagraph 7-5) as follows: Article 27-1. Competence of the authorized body

1. The authorized body, within its competence:

"7-5) annually submits to the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan and publishes a national report in the public domain on the state of use and protection of personal data of citizens of the Republic of Kazakhstan." The Minister of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan recently announced plans to introduce mandatory cyber insurance for personal data of Kazakhstanis.

The Minister believes that in government organizations and banks, personal data of clients is stored safely, "at least since information systems are certified, are in the appropriate security contour and are checked every day. If you give your data to some private companies, small companies, tour operators, and so on - of course, no one except the company itself can be responsible for their security" [8]. At the moment, relevant legislative changes are being prepared to increase the responsibility of such companies.

And before that, in October 2024, the minister reported that banks were selling personal data of Kazakhstanis.

The Chairman of the Information Security Committee of the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry confirmed the information that some Kazakhstani banks were transferring personal data of their clients to third parties. "Accordingly, the civic position of the citizens themselves is necessary here. That is, they must inform us about this. We punish a legal entity, that is, we fine the bank itself as a legal entity" [9]. Why did this authorized body, protecting the interests of the population, not notify via SMS messages that the

Bank was transferring their data to third parties. The procedure for notifying personal data subjects about a violation of the security of personal data is regulated by the Rules [10]. "The operator of the information and communication infrastructure of the "electronic government", based on information received from the authorized body, notifies subjects of a breach of personal data security by sending information about this to the user's account on the web portal of the "electronic government" or to their mobile subscriber number in the form of a short text message" (p. 7).

The Chairman of the Information Security Committee spoke about the idea of creating a call center where all cases of suspected fraud will be collected.

In conclusion, it should be noted that the country is taking measures to ensure the protection of personal data of citizens and legal entities, amending and supplementing

REFERENCES

1. How cyber fraudsters lure money from Kazakhstanis - [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.zakon.kz/finansy/6417195-kak-kibermoshenniki-vymanivayut-dengi-kazakhstantsev.html>
2. Kudryashova O. Leakage of personal data of Kazakhstanis: what consequences does this have for citizens. 03/07/2024 // Zakon.kz - [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.zakon.kz/finansy/6426850-utechka-personalnykh-dannykh-kazakhstantsev-kakimi-posledstviyami-eto-chrevatodlya-grazhdan.html>
3. K-Zh. Tokayev demanded to exclude any risks of personal data leakage. October 12, 2023 - [Electronic resource]. - Access mode: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-potreboval-isklyuchit-lyubyie-riski-utechki-513279/
4. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (Strasbourg, January 28, 1981) (as amended on June 15, 1999) - [Electronic resource]. - Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1034061&pos=1;-12#pos=1;-12
5. General Data Protection Regulation (GDPR). Resolution 2016/679 - [Electronic resource]. - Access mode: <https://ogdpr.eu>
6. On personal data and their protection. Law of the Republic of Kazakhstan dated May 21, 2013 N 94-V. - [Electronic resource]. - Access mode: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094>
7. Suleimenov MK Civil legislation of the Republic of Kazakhstan: past, present, future - [Electronic resource]. - Access mode: <https://zangerlf.com/ru/publications/257>

8. Syzdykbayev A. Insurance payments for personal data leakage may be introduced in Kazakhstan - [Electronic resource]. - Access mode: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstane-mogut-vvesti-strahovyie-vyiplaty-utechku-555163/
9. Syzdykbayev A. Banks sold personal information of Kazakhstanis - [Electronic resource]. - Access mode: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/banki-prodavali-lichnuyu-informatsiyu-kazahstantsev-551091/
10. "On approval of the Rules for notifying personal data subjects about a breach of personal data security." Order of the Acting Minister of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan dated August 9, 2024 No. 481 / HK. - [Electronic resource]. - Access mode: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2400034919>